

פִּירוּשׁ רַש"י לַתּוֹרָה

**A RÁSI KOMMENTÁR
A TÓRÁHOZ**

Új magyar fordítás

dr. Katcz Sándor és neje szül. Schwarcz Irén emlékére

Mózes második könyve

***Széfer Smot* – סֵפֶר שְׁמוֹת**

Kiadja az

EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKOZSÉG

és a CHÁBÁD LUBAVICS

ZSIDÓ NEVELÉSI ÉS OKTATÁSI EGYESÜLET

BUDAPEST, 2010

KLASSZIKUS ZSIDÓ MŰVEK MAGYARUL

Szerkeszti Oberlander Báruch rabbi

9

Eddig megjelent kötetek:

1. *Sámuel imája – Zsidó imakönyv*
(Új magyar fordítás – 1996)
2. *Zsidó Biblia – Mózes öt könyve*
Joseph Hertz rabbi magyarázataival (reprint – 1996)
3. *Izrael fohásza – A zsidó újév imarendje*
(Új magyar fordítás – 1997)
4. *Sámson fohásza – Engesztelőnap imarendje*
(Új magyar fordítás – 1998)
5. *Az örökös éjszakája – Peszáchi Hágádá*
(Új magyar fordítás – 1999, 2009)
6. *Peszáchi Hágádá fonetikus átírással*
(Új magyar fordítás fonetikus átírással, útmutatóval – 2000, 2001)
7. *Mózes Imája – Sábessi imakönyv*
(Magyar fordítás és fonetikus átírás – 2006)
8. *Szemelvények Rásinak a Tórához írt kommentárjából*
(Új magyar fordítás – 2007–2008)

Megjelenik a JOODS HUMANITAIR FONDS támogatásával

© CHÁBÁD LUBAVICS EGYESÜLET, 2010

ISBN: 978-963-9743-19-9

Főszerkesztő

Oberlander Báruch rabbi

Szerkesztő

Köves Slomó rabbi

Georg (Gyuri) Katcz

Fordító

Feig András és Németh Yaakov

Szakmai lektor

Borbély Pál és Davidovics Jiszráél rabbi

Nyelvi lektor

Dr. Gergely István és Nagy Zsuzsanna

Megjelentette a CVT-aLapok Bt.

dr. Klár András

1075 Budapest, Wesselényi utca 4.

Bevezetés

A neve kezdőbetűiről Rási-ként ismert Rabbi Slomo ben Jichák (vagy: Slomo Jicháki), 1040–1105 között élt Franciaországban, Troyes városában. Bortermelés-sel foglalkozott, és emellett kora egyik legnagyobb tóratudósa volt.

Magyar nyelven először most jelenik meg egy teljes gyűjtemény Rásinak a Tórához írt magyarázataiból. Mindez *Georg (Gyuri) Katcz* ügyvéd úr jóvoltából, aki küldetésének tekinti Rási tanításának terjesztését, és szíven viseli kommentárjának magyar nyelvű kiadását. Teszi ezt szüleinek, *dr. Katcz Sándornak (Alexander)* és *Schwartz Irénnek* illetve a Soóban elhunyt nagyszüleinek és nagynénjeinek emlékére. Az ő nagylelkű támogatásának köszönhető, hogy a zsidó klasszikusok magyar nyelvű kiadásáról ismert kiadónk most ennek a jelentős műnek a kiadására is vállalkozhatott.

Rási, akit az egész zsidó világ autentikus szövegmagyarázónak ismeri el, a Bibliához és a Babiloni Talmudhoz írt kommentárokat. Az ő Tóra-kommentárja volt az első, nyomtatásban megjelent héber nyelvű könyv (Reggio Calabria, 1475). Kommentárja szinte minden hagyományos héber Tóra-kiadásban benne van. Rási olyan népszerűvé vált, hogy más rabbinikus kommentárok kinyomtatásához is a „Rási-írás”-ként ismert betűkészletet használják. (Ez nem azt jelenti, hogy maga Rási ilyen betűkkel írt volna, hanem csak azt, hogy a nyomdászok ilyen betűkkel szedték kommentárját.)

Rási a zsidó történelem egyik legnehezebb korszakában élt. Végigszenvedte a Nyugat-Európán végigdúló első keresztes hadjáratot, s élményeit szívettpő liturgikus versekben örökítette meg. Fia nem volt, volt viszont három rendkívül tanult leánya. Kései kéziratái közül jó néhány lányai leírásában maradt ránk. *Báálé-Hátoszáfot* (Talmud-kommentátorok) néven emlegetett vejei és unokái a következő nemzedékek legkiválóbb nyugat-európai akadémiáinak vezetői voltak.

Rási Tóra-kommentárjai hagyományos és kritikai módszerek bonyolult kombinációjára épülnek. Rási sok esetben híven idézi egy-egy vers talmudi értelmezéseit, míg más esetekben inkább a betű szerinti magyarázatot választja. Ez a látszólagos következetlenség számos későbbi tanulmányozóját készítette arra, hogy valamilyen mélyebb rendszert keressen ebben. A lubavicsi rebbe például egy olyan értelmezési rendszert állított fel, mely szerint Rási elsősorban a Biblia egyszerű jelentését magyarázza, és csak azokban az esetekben folyamodott a homiletikai értelmezés eszközeihez, ha azok a szöveg egy nehezen érthető részének egyedüli magyarázatát adják.

A hagyományos értelmezések idézésekor a klasszikus rabbinikus irodalom széles spektrumát veszi igénybe, köztük a Talmud mellett a tárgumokat (amelyek fontos támpontként szolgálnak számára a homályos értelmű héber szavak lefordításában), a homiletikai és halachikus Midrást. Annak ellenére, hogy minden magyarázata valamilyen forrásra alapul, az itt közölt fordításban csak egyes helyeken jeleztük e forrásokat, mivel mindegyik jelölése túlságosan növelte volna a terjedelmet.

Rási sok esetben a héber szavakat általa „lááz”-nak nevezett korabeli francia megfelelőikkel fordította, miáltal a középkori francia nyelv egyik legkorábbi írásos feljegyzése is neki köszönhető. Gyakran idézi két spanyol zsidó tudós, Menáchem ben Szruk és Dunas ben Labrat lexikográfiai és nyelvtani munkáit.

Kijelenthető, hogy Rási a legkiválóbb tanítók képességeivel rendelkezett. Megérezte, hol találják majd nehezen érthetőnek a tanulók az anyagot, és olyan magyarázatokat adott, amelyeknek mind a kezdők, mint a tapasztalt tudósok hasznukat vehetik. Itt jegyezzük meg, hogy értelmezéseiben Rási egyes helyeken az idézett mondatrészletet beépíti magába a magyarázatba, másutt viszont az idézett szó vagy szavak után új mondattal kezdi kommentárját.

Az itt közreadott fordításhoz több héber kommentárt és angol fordítást is felhasználtunk, ilyen például a *Sáj lámorá* (Jeruzsálem, 2003), Chájim Dov Chavel rabbi tudományos Rási kiadása és kommentárja (Jeruzsálem, 1982), a *The Metsudah Chumash/Rashi* (New Jersey, 2001), a *Mesorah Publications Ltd.* (New York, 1995) kiadása és a *The Pentateuch and Rashi Commentary, The Jewish Publication Society* kiadása (Philadelphia, 1949).

Kiadásunkban a magyar fordításba ágyazva szerepel Rási eredeti héber szövege, hogy ezáltal még könnyebben lehessen azonosítani a héber szövegrészek magyar megfelelőit. E fordítási-szerkesztési elvet még olyan esetekben is betartottuk, amikor az eredeti héber mondat szórendjének hű követése kicsit nehezebben megérhető szórendet eredményezett a magyar fordításban. Legyen az olvasó jutalma e nehézségekért a Szentírás nyelvének jobb megértése, gyakorlása.

A most megjelent kommentárnak előfutára volt az 1998–99-ban megjelent rövid Rási válogatás, amely annak idején a *Gut Sábesz* hetilap harmadik évfolyamában jelent meg, és a 2007–08-ban megjelent *Szemelvények Rásinak a Tórához írt kommentárjából* című sorozat. A közreadott mű már tartalmazza a teljes hetiszakaszhéber és magyar szövegét is. Külön fejezzük ki köszönetünket *Dr. Klár Andrásnak* is, aki könyvkiadási munkánkban mindig mellettünk áll!

A kommentár kiadásával nagy feladatra vállalkoztunk, és ehhez kérjük az Önök segítségét is. Megjegyzéseiket, észrevételeiket kérjük, juttassák el hozzánk a *rasi@zsido.com* email címre.

Budapest, 5770. tévét 24.

Oberlander Báruch

Bo (2Mózes 10:1–13:16.) פְּרֻשַׁת בֵּא**A hetizakasz tartalmából**

- Újabb három csapás sújtja Egyiptomot: sáskajárás pusztítja el a terményt és minden zöld növényzetet; sűrű, szinte tapintható sötétség ereszkedik az országra; s végül niszán hónap 15-én éjfélkor minden egyiptomi elsőszülött elpusztul. (2Mózes 10–11.)
- Izrael népe megkapja az Örökkévalótól az első micvát: naptárat kell alapozni a hold havonkénti újjászületésére. Az izraeliták ezen kívül utasítást kapnak arra, hogy hozzanak „peszáchi áldozatot” az Örökkévalónak: minden izraelita otthonban le kell vágni egy bárányt vagy egy gödölyét, és a vérét rá kell spriccelni a két ajtófélfára és a szemöldökfára, hogy Isten elkerülje ezeket az otthonokat, amikor jön, hogy végezzen Egyiptom elsőszülöttjeivel. Az áldozat tűzön megsütött húsát aznap éjjel kell elfogyasztani mácéval (kovásztalan kenyérrrel) és keserű füvekkel. (2Mózes 12:1–28.)
- Az elsőszülöttek halála végre megtöri a fáraó ellenállását, és szabályosan kihajtja Izrael gyermekeit az országából. Az izraeliták olyan kapkodva távoznak, hogy nincs idő megkeleszteni a tésztájukat, így csupán kovásztalan kenyeret tudnak magukkal vinni az útra. Távozásuk előtt még arany- és ezüstedényeket valamint ruhákat kérnek az egyiptomiaktól, így sarcolva meg Egyiptom javait. (2Mózes 12:29–51.)
- Az Örökkévaló elrendeli, hogy Izrael gyermekei szenteljék Neki minden elsőszülöttjüket, és azzal ünnepeljék meg minden évben a Kivonulás évfordulóját, hogy eltávolítanak otthonaikból minden kovászosat, hét napon át maceszt esznek, és elmesélik gyermekeiknek megszabadulásuk történetét. Azt is megparancsolja nekik, hogy karjukon és homlokukon tfilint viseljenek, emlékeztetőül a Kivonulásra. (2Mózes 13:1–16.)

וַיֹּאמֶר יְהוָה יְהוָה אֶל מֹשֶׁה בֹּא אֶל פְּרֹעֹה, כִּי אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת לְבוֹ וְאֶת לֵב עַבְדֶּיךָ לְמַעַן שְׁתִּי אֶתְתִּי אֵלָה בְּקִרְבּוֹ. (שמות י, א)

És szólt az Örökkévaló Mózeshez: Menj be a fáraóhoz, mivel én megkeményítettem az ő szívét és szolgáinak szívét, hogy végbevigyem ezeket a jeleimet közöttük... (2Mózes 10:1.)

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בֹּא אֶל פְּרֹעֹה – És szólt az Örökkévaló Mózeshez: Menj be a fáraóhoz... – וְהִתְרַחַב בּוֹ – és figyelmeztessd őt.

שְׁתִּי – ...**hogy végbevigyem...** – שוּמִי – [Siti ugyanaz, mint] *szumi*, – שְׁאֲשִׁית אֲנִי – [jelentése:] „hogy végbevigyem.”

וּלְמַעַן תִּסְפָּר בְּאָזְנֵי בְנֵךְ וּבֶן בְּנֵךְ אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלָתִי בְּמִצְרַיִם וְאֶת אֹתֹתַי אֲשֶׁר שְׁמַתִּי בָּם, וַיִּדְעֶתְם כִּי אֲנִי יְהוָה. (שמות י, ב)

...és hogy elbeszélhesd fiad és unokád füle hallatára mindazt, hogyan úztem csúfot Egyiptomból és az én csodajeleimet, amelyeket végeztem közöttük, hogy ezáltal megismerjétek: Én vagyok az Örökkévaló! (2Mózes 10:2.)

הִתְעַלְלָתִי – ...**hogyan úztem csúfot...** – שְׁחַקְתִּי – [Hitálálti azt jelenti:] csúfot úztem, – כְּמוֹ כִּי הִתְעַלְלָתָּ בִּי – mint a „Mert csúfot úztél (*hitálált*) belőlem”¹ – הֲלֹא כַּאֲשֶׁר הִתְעוּלָל בְּהֵם – [vagy] a „Nem úgy volt-e, hogy amikor csúffá tette (*hitálél*) őket” [szövegrészekben],² – הָאִמּוֹר בְּמִצְרַיִם – amelyek [mind] az egyiptomiakra vonatkoztatva hangzanak el. – וְאִינוּ לְשׁוֹן פּוֹעֵל וּמַעֲלָלִים – [A szó] nem *csinálást* vagy *cselekvést* jelent, – שְׂאֵם כֵּן – ha ugyanis ez lenne a helyzet, – לִי לְכַתּוֹב עוֹלָלָתִי – akkor az *olálti* [ige] kellene hogy szerepeljen [a szövegben], – כְּמוֹ וְעוֹלָל לְמוֹ – mint: „és bánj velük (*voolél*) úgy, – כַּאֲשֶׁר עוֹלָלָתָּ לִּי – ahogyan velem bántál (*oláltá*)”³ – אֲשֶׁר עוֹלָל לִּי – [vagy:] „amelyet nekem okoztak (*olál*).”⁴

וַיָּבֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל פְּרַעֲהוֹ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים עַד מָתִי מֵאַנְתָּ לְעַנּוֹת מִפְּנֵי, שְׁלַח עִמִּי וַיַּעֲבֹדְנִי. (שמות י, ג)

És bement Mózes és Áron a fáraóhoz és szólottak előtte: Így szól az Örökkévaló, a héberek Istene: meddig vonakodsz még alázatot tanúsítani előttem? – Bocsásd el népemet, hogy szolgáljanak engem! (2Mózes 10:3.)

לְעַנּוֹת – ...**alázatot tanúsítani...** – לְאַתְּכַנְעָא – [Léanot] Onkelosz fordításában: *löitkónáá* (megalázkodni), – וְהוּא מְגֹנְרֵת עִנִּי – az *áni* (szegény) gyökből. – מֵאַנְתָּ – [A kérdés: *ád mátáj*, stb. a következőt fejezi ki:] „nem voltál hajlandó – מִפְּנֵי וְשָׁפַל מִפְּנֵי – szegény és alázatos lenni Előttem.”

כִּי אִם מֵאֵן אַתָּה לְשַׁלַּח אֶת עַמִּי, הַנְּנִי מִבֵּיא מִחַר אַרְבָּה בְּגִבְלֵךְ. (שמות י, ד)

¹ 4Mózes 22:29.

² 1Sámuel 6:6.

³ Siralmak 1:22.

⁴ Uo. 12.

Mert ha vonakodol elbocsátani népemet, íme én holnap sáskát hozok határodra... (2Mózes 10:4.)

וּכְסָה אֶת עֵינַי הָאֲרָץ וְלֹא יוּכַל לִרְאוֹת אֶת הָאֲרָץ, וְאָכַל אֶת יְתֵר הַפְּלִטָּה הַנּוֹשְׂאָרָת לְכֶם מִן הַבְּרֵד וְאָכַל אֶת כָּל הָעֵץ הַצֹּמַח לְכֶם מִן הַשָּׂדֶה. (שמות י, ה)

...és elborítja az ország színét, hogy nem lehet látni a földet és felfalja a termés megmentett maradványát, ami még megmaradt számotokra a jégeső után és elpusztítja mind a fát, ami nektek terem a mezőkről. (2Mózes 10:5.)

[Et éjn háárec azt jelentti:] a föld látványa. – אֶת מְרֵאָה הָאֲרָץ – ...az ország színét... – אֶת עֵינַי הָאֲרָץ

– וְלֹא יוּכַל וְגוֹמֵר – ...nem lehet stb. – הָרוּאָה – [Völo juchál] hároe – Az, aki néz, [képtelen lesz] – לִרְאוֹת אֶת הָאֲרָץ – látni a földet. – וְלִשְׁוֹן קִצְרָה דְּבֵר – A Tóra [itt] tömörítetten fejezi ki magát.

וּמְלֵאוּ בְּתֵינְךָ וּבְתֵי כָל עַבְדֶיךָ וּבְתֵי כָל מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא רָאוּ אֲבֹתֶיךָ וְנֹאכֹת אֲבֹתֶיךָ מִיּוֹם הַיּוֹתֵם עַל הָאֲדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה, נִיפֹן וַיֵּצֵא מֵעַם פְּרַעֲוָה. (שמות י, ו)

És megtelnek velük házaid és szolgálid házai és egész Egyiptom házai, amilyent nem láttak apáitok és apáitok apái, amióta a földön vannak, mind e mai napig. – És megfordult és kiment a fáraó elől. (2Mózes 10:6.)

וַיֵּאמְרוּ עַבְדֵי פְּרַעֲוָה אֵלָיו עַד מָתִי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שְׁלַח אֶת הָאֲנָשִׁים וַיַּעֲבְדוּ אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם, הֲטָרַם תִּדְעֵ כִּי אֲבָדָה מִצְרַיִם. (שמות י, ז)

És szóltak a fáraó szolgálai hozzája: Meddig lesz ez az ember kelepce ellenünk? Bocsásd el azokat az embereket, hadd szolgálják az Örökkévalót, az ő Istenüket; még mindig nem tudod, hogy elveszett Egyiptom? (2Mózes 10:7.)

– הַטָּרַם תִּדְעֵ – ...még mindig nem tudod... – הָעוֹד לֹא יָדְעָתָּ – [háterem tédá azt jelentti:] „Még mindig nem jöttél rá, – כִּי אֲבָדָה מִצְרַיִם – **hogyan elveszett Egyiptom?**”⁵

⁵ Más korai kommentátorokkal (Nachmanidész, Ibn Ezra, Chizkuni, Ráv Száádjá gáon) ellentétben, akik a *terem* szót *előtt*-nek fordítják, Rási ezt még (*mindig*) *nem*-nek fordítja. Lásd Rásinak az 1Mózes 2:5. valamint a 2Mózes 9:30-hoz írt kommentárjait.

וַיֹּשֶׁב אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אַהֲרֹן אֶל פְּרַעֲה וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לְכוּ עֲבַדוּ אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם, מִי נְמִי הֵהָלַכְתֶּם. (שמות י, ח)

És visszahozták Mózeset és Áront a fáraóhoz és ő szólt hozzájuk: Menjetek, szolgáljátok az Örökkévalót, a ti Isteneteket: de kik legyenek azok, akik elmennek? (2Mózes 10:8.)

וַיֹּשֶׁב – **És visszahozták...** – הוֹשִׁיבוּ עַל יְדֵי שְׁלִיחַ – Egy hírvivő hozta vissza őket, – וַיְהִיבוֹם אֶל פְּרַעֲה – akít (a fáraó szolgálói) küldtek utánuk, – וְהָיְתָה אַחֲרֵיהֶם – aki aztán visszahozta őket a fáraó elé.

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּנַעַרְיָנוּ וּבְזַקְנֵינוּ וּבְכַנְתָּנוּ וּבְכַנְתָּנוּ בְּצִאֲנוּנוּ וּבְבַקְרָנוּ גֵלְךָ כִּי חַג יְהוָה לָנוּ. (שמות י, ט)

És szólott Mózes: Ifjainkkal és véneinkkel megyünk, fiainkkal és leányainkkal, juhainkkal és szarvasmarháinkkal megyünk, mert az Örökkévaló ünnepét kell megülnünk. (2Mózes 10:9.)

וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יְהִי כֵן יְהוָה עִמָּכֶם בְּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְאֶת טַפְכֶם, רְאוּ כִּי רַעָה נֹגֵד פְּנֵיכֶם. (שמות י, י)

És szólt hozzájuk [a fáraó]: Úgy legyen az Örökkévaló veletek, ahogy én elbocsátalak benneteket és gyermekeiteket; mert lássátok, a rossz van előttetek. (2Mózes 10:10.)

אֵךְ – **...ahogy én elbocsátalak benneteket stb.**⁶ – בְּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְגוֹמַר – „Arról nem is beszélve, hogyha még a juhaitokat és a marháitokat is elengedném, – בְּאֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם – ahogyan [eredetileg] kértétek.”⁷

– **...lássátok, a rossz van előttetek.** – כְּתַרְגוּמוֹ – [Az egyszerű jelentése] ahogyan Onkelosz fordítja.⁸ – וּמִדְרַשׁ אֲגֻדָּה שְׂמַעְתִּי – Egy midrás ágádát pedig így hallottam: – כּוֹכֵב אֶחָד יֵשׁ שְׁשֻׁמוֹ רַעָה – Van egy csillag, aminek a neve ráá (rossz). – אָמַר לָהֶם פְּרַעֲה – Azt mondta nekik a fáraó: – רֹאֵה אָנִי בְּאֵי צִטְטְגִינִיּוֹת – hogy ez a csillag fog előttetek menni a pusztában, – וְהוּא סִימָן דָּם וְהָרִיגָה – és ez a vérnek és a gyilkolásnak a jele. – וּבְקֶשֶׁתָּאוּ יִשְׂרָאֵל בְּעֵגֶל – Később, amikor vétkezett Izrael az aranyborjúval, – וּבְקֶשֶׁת הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהָרִגָם – és az Örökkévaló meg akarta őket

⁶ Mózes kérése a juhokra és a marhákra is vonatkozott. Akkor hát a fáraó miért csupán a gyermekekre vonatkozóan fele neki?

⁷ Vagyis ha még a jószágaitokat is elengedném veletek együtt, akkor még inkább szükségetek lenne arra, hogy veletek legyen az Örökkévaló.

⁸ „Lássátok, hogy az a rossz, amit meg akartok tenni, ellenetek fordul”.

öltni, – לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם לְאֹמֶר – azt mondta Mózes imájában:⁹ – „Miért mondhatják az egyiptomiak, szólván: – בְּרָעָה הוּצִיאָם – rossz-szal hozta ki őket...?”. – זוּ הִיא שְׂאֵמֶר לָהֶם – Ez arra vonatkozik, amit mondott nekik [a fáraó a fenti idézetben]: – רָאוּ כִּי רָעָה נִגְדָּה פְּנֵיכֶם – „...lássátok, a rossz van előttetek”. – מִיָּד – Ezért rögtön:¹⁰ – וַיִּנָּחֶם ה' עַל הָרָעָה – „...elállott az Örökkévaló a rossz-tól [amit tenni akart]”, – וְהִפְךָ אֶת הַדָּם – és a vért pedig [ami a ráá jele] felcserélte – לְדָם מִיָּלֶה – a körülmételés vérére, – שָׁמַל יְהוֹשֻׁעַ אוֹתָם – mivel Józsuá körülmételte őket. – וַיְהִי – Ezért írva van:¹¹ – „Ma háritottam el rólatok Egyiptom gyalázatát.”, – שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים לָכֶם – mert ők azt mondták nektek: – דָּם בְּמִדְבָּר אָנוּ רוֹאִין עֲלֵיכֶם בַּמִּדְבָּר – vért láttunk rajtatok a pusztában.

לֹא כֵן לָכוּ נָא הַגְּבֵרִים וְעַבְדוֹ אֶת יְהוָה כִּי אִתָּה אַתָּם מִבְּקָשִׁים, וַיִּגְרַשׁ אֹתָם מֵאֶת פְּנֵי פְרַעֲוָה.
(שמות י, יא)

Nem úgy; menjetek csak ti, férfiak és szolgáljátok az Örökkévalót, mert hiszen ez a szándékotok! És kiűzte őket a fáraó színe elől. (2Mózes 10:11.)

לֹא כֵן – Nem úgy... – אַחֲרָם אִמְרָתָם – ahogy mondtátok, – לְהוֹלִיךְ הַטַּף עִמָּכֶם – hogy a gyermekeket is magatokkal [akarjátok] vinni, – אֲלֹא לָכוּ הַגְּבֵרִים וְעַבְדוֹ אֶת ה' – hanem menjenek [csak] a férfiak és szolgálják az Örökkévalót.

...mert hiszen ez a szándékotok!...¹² – כִּי אִתָּה – »Hadd áldozzunk Istenünknek!«,¹³ – נִזְבַּחָה לְאֵלֵינוּ – „Ez [a szolgálát] az, amit idáig kértetek: – בְּקִשְׁתֶּם עַד הַנְּהַי וַאֲיִן דְּרַךְ הַטַּף לְזִבּוּחַ – gyermekek pedig nem szoktak áldozni.”

...És kiűzte őket... – הָרִי זֶה לְשׁוֹן קָצָר – Ez egy rövidített kijelentés, – וְלֹא פָּרַשׁ מִי הַמְּגִרָשׁ – és nem szerepel benne az, hogy ki űzte ki őket.

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה נִטֵּה עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאַרְבָּה וַיַּעַל עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם, וַיֹּאכַל אֶת כָּל עֵשֶׂב הָאֶרֶץ אֶת כָּל אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבְּרָד. (שמות י, יב)

És szólt az Örökkévaló Mózeshez: Nyújtss ki kezedet Egyiptom országa fölé a sáskákért, hogy eljöjjenek Egyiptom országára és elpusztítsák a föld minden fűvét, mindazt, amit meghagyott a jégverés. (2Mózes 10:12.)

⁹ 2Mózes 32:12.

¹⁰ Uo. 14.

¹¹ Josuá 5:9.

¹² De hát nem kérték, hogy a gyermekek is mehessenek velük együtt?

¹³ Fentebb 5:8.

בְּאַרְבָּה – ...a sáskákért... – בְּשִׁבִיל מַפֶּת הָאַרְבָּה – [A ב prefixum itt a következőt jelenti:] a sáskacsapás miatt.

וַיֵּט מִשָּׁה אֶת מִטְהוֹ עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּהְיֶה נִהְגָּה רוּחַ קָדִים בְּאַרְץ כָּל הַיּוֹם הַהוּא וְכָל הַלַּיְלָה,
הַבֹּקֶר הָיָה וְרוּחַ הַקָּדִים נִשָּׂא אֶת הָאַרְבָּה. (שמות י, יג)

És kinyújtotta Mózes botját Egyiptom országa fölé, és az Örökkévaló indított keleti szelet az országba egész nap és egész éjjel; és midőn reggel lett, a keleti szél elhozta a sáskát. (2Mózes 10:13.)

...a keleti szél... – רוּחַ מִזְרַחִית נִשָּׂא אֶת הָאַרְבָּה – A keleti szél hozta a sáskákat, – לְפִי שָׂבָא כְּנַגְדּוֹ – mert [a keleti szél Egyiptom] felé tart. – שְׂמֵצְרַיִם – Egyiptom ugyanis délnyugatra fekszik [Erec Jiszráelhez képest], – בְּדְרוֹמִית מִצְרַיִת הַיְהוּדָה – ahogyan az már egy másik helyen kifejtésre került.¹⁴

וַיַּעַל הָאַרְבָּה עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּנַּח בְּכָל גְּבוּל מִצְרַיִם, כִּבְדֹּד מְאֹד לְפָנָיו לֹא הָיָה כֵּן אַרְבָּה
כְּמֹהוּ וְאַחֲרָיו לֹא יִהְיֶה כֵּן. (שמות י, יד)

És feljött a sáskahad Egyiptom egész országa fölé, és leereszkedett Egyiptom egész területén. Súlyos volt nagyon, azelőtt nem volt hasonló sáskajárás, és utána sem lesz hozzá fogható. (2Mózes 10:14.)

...és utána sem lesz hozzá fogható. – וְאַחֲרָיו לֹא יִהְיֶה כֵּן – וְאוֹתוֹ שֶׁהָיָה בְּיָמַי – És az [a sáskahad], ami Jóél idejében volt, – שְׁנֵנְאָמַר – ahogy írva van:¹⁵ – לְמַדְנֹו – öröktől fogva”, – מִן הָעוֹלָם – „...hozzá hasonló nem volt – כְּמֹהוּ לֹא נִהְיָה – ebből azt tanulhatjuk, – שֶׁהָיָה כִּבְדֹּד מִשָּׁה – hogy az még a Mózes idejében lévónél is erősebb volt? – כִּי אוֹתוֹ שֶׁל יוֹאֵל – Az, ami Jóél idejében volt, – הָיָה עַל יְדֵי מִינֵין הַרְבֵּה – az több fajta sáskának az összessége volt:¹⁶ – אֵרְבֵּי – árbe, jelek, chászil, gázám, – אֲבָל שֶׁל מִשָּׁה – de Mózes idejében – מִיֵּין אֶחָד – csak egy fajta sáska volt, – וְכְמֹהוּ לֹא הָיָה וְלֹא יִהְיֶה – és ahhoz hasonló valóban nem volt sem előtte, sem utána.

וַיִּכַּס אֶת עֵינַי כָּל הָאַרְבָּה וַתַּחֲשֶׁךְ הָאַרְבָּה וַיֵּאָכֵל אֶת כָּל עֵשֶׂב הָאַרְבָּה וְאֶת כָּל פְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר הוֹתִיר
הַבְּרָד, וְלֹא נוֹתַר כָּל יֶרֶק בְּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם. (שמות י, טו)

És elborította az egész föld színét és elsötétedett az ország és fölemésztette a föld minden fűvét és a fák minden gyümölcsét, amit

¹⁴ Lásd a 4Mózes 34:3-hoz írt Rási-kommentárt.

¹⁵ Joél 2:2.

¹⁶ Lásd uo. 1:4.

meghagyott a jég és nem maradt semmi zöld a fákon és a mező füvén Egyiptom egész országában. (2Mózes 10:15.)

כָּל יֵרֶק – ...**semmi zöld...** – עֵלֶה יְרוֹק – [A *jerek* itt azt jelenti:] zöld levél. – וירדור"א בְּלֻעֻז – Ófranciául *verdure*.

וַיִּמְהַר פְּרַעֲהַ לְקָרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן, וַיֹּאמֶר חֲטֵאתִי לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלָכֶם. (שמות י, טז)

Erre a fáraó sietve visszahivatta Mózeset és Áront és szólt: Vétkeztem az Örökkévaló, a ti Istenetek ellen és ti ellenetek. (2Mózes 10:16.)

וַעֲתָה שָׂא נָא חֲטֵאתִי אֲךָ הַפַּעַם וְהַעֲתִירוּ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם, וַיָּסַר מֵעָלַי כִּי אֶת הַמָּוֹת הִנֵּה. (שמות י, יז)

És most bocsásd meg bűnömet, kérlek, csak ez egyszer és könyörögjete az Örökkévalóhoz, a ti Istenetekhez, hogy vegye le rólam csak ezt a halált. (2Mózes 10:17.)

וַיֵּצֵא מֵעַם פְּרַעֲהַ, וַיַּעֲתֵר אֶל יְהוָה. (שמות י, יח)

És Mózes eltávozott a fáraó elől és könyörgött az Örökkévalóhoz. (2Mózes 10:18.)

וַיִּהְיֶה כִּי יָהֵר רֵיחַ יָם חֲזָק מְאֹד וַיִּשָּׂא אֶת הָאֲרָבָה וַיִּתְקַעְהוּ יָמָה סוּף, לֹא נִשְׂאָר אֲרָבָה אֶחָד בְּכָל גְּבוּל מִצְרַיִם. (שמות י, יט)

És az Örökkévaló igen erős nyugati szelet fordított, amely elvitte a sáskákat és leverte őket a Sástengerbe; nem maradt egyetlen sáska sem Egyiptom egész határában. (2Mózes 10:19.)

רוּחַ יָם – ...**nyugati szelet...** – רוּחַ מִצְרַיִם – [Ruách jám azt jelenti:] nyugati szél.¹⁷

יָמָה סוּף – ...**a Sástengerbe...** – אֹמֵר אֲנִי – Az én véleményem az, – וַיָּהֵר מִקְצָתוֹ בְּמִצְרַיִם כְּנָגֵד – hogy a Sástenger részben nyugatra esett [Erec Jiszáéltól], – וְגַם בְּמִזְרְחָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל – szemben a teljes déli oldallal, – כָּל רוּחַ דְּרוּמִית פֶּלֶא יֵהֵר עֵרֶץ יִשְׂרָאֵל. – Tehát a nyugati szél – לְפִיכֶן רוּחַ יָם תִּקְעוּ לְאֲרָבָה – belefújta a sáskákat – בְּיָמָה סוּף כְּנָגֵדוֹ – a Sástengerbe, vele szemben. – וְכִן מִצְיָנוּ לְעִנְיָן – Ugyanígy azt találjuk [a Szentírásban Erec Jiszáé] határait illetően, – תְּחֻמֵּינָא – שֶׁהוּא – שְׁנֹאמֵר – amint – הַיָּם יִפְּרָח – hogy [a Sástenger Erec Jiszáéltól] keletre fordul el,

¹⁷ *Jám* (szó szerint *tenger*) a nyugatra utal, mivel Erec Jiszáéltól nyugati oldalát a Földközi-tenger határolja.

írva van: – מִיָּם סוּף וְעַד יָם פְּלִשְׁתִּים – „a Sástengertől a filiszteus tengerig,”¹⁸ – מִמִּזְרַח – שָׁיִם פְּלִשְׁתִּים בְּמַעְרֵב הָיָה – [az ország] kelet-nyugati [kiterjedésére utalva], – לְמַעְרָב – mivel a filiszteus tenger nyugat felé esett; – שִׁנְאָמַר בְּפִלְשְׁתִּים – amint írva van a filiszteusokkal kapcsolatban: – יוֹשְׁבֵי הַקָּל הֵינּוּ – „[Jaj] a tengerpart lakóinak, – גוֹי כְּרֵתִים – a Krétából származó [filiszteus] népnek.”¹⁹

אִם הַמְּלוֹחִים – **...nem maradt egyetlen sáska sem...** – לֹא נִשְׁאַר אַרְבֵּה אֶחָד – Még egyetlen sós [sáska] sem, amelyet [az egyiptomiak] besóztak [a maguk számára].

וַיִּחַןק יִהְיֶה אֶת לֵב פְּרַעֲוָה, וְלֹא שָׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. (שמות י, כ)

És megkeményítette az Örökkévaló a fáraó szívét és nem bocsátotta el Izráel fiait. (2Mózes 10:20.)

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה נִטָּה יָדְךָ עַל הַשָּׁמַיִם וַיְהִי חֹשֶׁךְ עַל אֶרֶץ מִצְרָיִם, וַיִּמַּשׁ חֹשֶׁךְ. (שמות י, כא)

És szólt az Örökkévaló Mózeshez: Nyújtsd ki karodat az ég felé és legyen sötétség Egyiptom országa fölött, és a sötétség legyen tapintható. (2Mózes 10:21.)

וַיִּחַשְׁךְ עֲלֵיהֶם חֹשֶׁךְ – **...és a sötétség legyen tapintható.** – וַיִּמַּשׁ חֹשֶׁךְ – [Vöjámés *chósech* azt jelenti:] Olyan sötétség lesz rajtuk, – יוֹתֵר מִחֹשְׁכוֹ שֶׁל לַיְלָה – amely nagyobb még az éjszaka sötétjénél is, – וְחֹשֶׁךְ שֶׁל לַיְלָה – [vagyis] az éjszaka sötétje – יוֹד – még feketébb és sötétebb lesz.

וַיִּמַּשׁ – **...legyen tapintható (vöjámés)...** – כְּמוֹ וַיִּאֲמַשׁ – ugyanaz, mint a *vöjámés*. – יֵשׁ לָנוּ תִיבוֹת הַרְבֵּה חֲסָרוֹת אֶל־ף – Sok olyan szavunk van, amelyből hiányzik az *א*. – לְפִי שְׂאִין הַבְּרַת הָאֶלֶף נִכְרַת כָּל כֶּךְ – Mivel az *א* ejtése nem túlzottan észrevehető, – אֵין הַכְּתוּב מִקְפִּיד עַל חֲסָרוֹנָה – a Szentírás nem tulajdonít különösebb jelentőséget annak, ha [itt-ott] kimarad. – בְּגוֹן וְלֹא יֵהֵל שָׁם עֲרָבִי – Például: *völo jáhél sam árávi*,²⁰ – כְּמוֹ לֹא יֵאָהֵל – [ahol a *jáhél*] ugyanaz, mint a *völo jáhél* [א-fel], – לֹא יִטָּה אֶהְלוֹ – [jelentése:] „Nem sátoroz ott [az arab].” – וְכֵן – Hasonlóan: – וַתִּזְרְנֵי חֵיל – *vátáazréni chávil* [„Felruháztál erővel”²¹], – כְּמוֹ וַתִּזְרְנֵי – ugyanaz, mint a *vátáazréni* [א-fel]. – לְשׁוֹן הַסֵּרָה – Onkelosz úgy fordítja [a *vöjámés*-t], – וְאוֹנְקֵלוֹס תְּרַגְּמָם – mint ami

¹⁸ Lentebb 23:31.

¹⁹ Cefánjá 2:5.

²⁰ Jesájá 13:20.

²¹ 2Sámuel 22:40.

elmozdítást jelent, – כמו לא יָמִישׁ – mint a *lo jámis*²² („Nem mozdult el”) [szövegrészben]. – בָּתֵר דִּיעָדֵי קָבֵל לַיְלָא – [Onkelosz a következőképpen értelmezi a *vöjámés chosech* szövegrészt:] „Miután az éjszaka sötétje már elmúlt,” – כְּשֵׁיגִיעַ – אָבֵל אֵין הַדְּבוּר מִיָּשָׁב – [vagyis] amikor a nappal fénye már közeleg. – Mindazonáltal ez az állítás nincs összhangban – עַל הַיָּוִי שֶׁל יָמֵשׁ – a *vöjámés* szó *v*-jával, – לְפִי שֶׁהוּא כְּתוּב אַחֵר וַיְהִי חֲשֶׁךְ – mert az a *vijhi chosech* után szerepel.²³ – וּמִדְּרַשׁ אַגְדָּה פּוֹתְרוֹ לְשׁוֹן מִמֶּשֶׁשׁ בְּצִדְהֵימֵ – Egy Midrás Aggáda [a *vöjámés-t*] a *mömásés bácáhárájim* („Tapogatózni fogsz délben”) kifejezésből²⁴ magyarázza, – וְעַבַּד עַד שֶׁהָיָה – mert [a sötétség] megkettőződött, majd újra megkettőződött, – וּמִכֶּפֶל בּוֹ מִמֶּשֶׁשׁ – és olyan sűrű volt, hogy tapintani lehetett.

וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַשָּׁמַיִם, וַיְהִי חֲשֶׁךְ אֲפֹלָה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים. (שמות י, כב)
És kinyújtotta Mózes karját az ég felé, és lett sűrű sötétség Egyiptom egész országában három napon át. (2Mózes 10:22.)

[Azt jelenti:] שְׁלֹשֶׁת יָמִים – *három (sloset) napon át*.²⁵ – *napok hármasa*. – טרציי'נא בְּלַעַז – Ófranciául *terzaine* (hármás). – וְכֵן שְׁבַעַת יָמִים – azaz „sivát jomim”, – שְׁטֵי'נא שֶׁל יָמִים – az [ófranciául] *seteine* – azaz „napok egy hetes csoportja”.

...és lett sűrű sötétség (*chosech áfélá*)...
három napon át. – חֲשֶׁךְ שֶׁל אֲפֹלָה – [Chosech áfélá annyit jelent, mint:] a sötétség sötétsége, – שֶׁלֹּא רָאוּ אִישׁ אֶת אַחֵרוֹ – vagyis **az emberek nem látták egymást** – אוֹתָן שְׁלֹשֶׁת יָמִים – azon a három napon, – וְעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים אַחֲרֵיהֶם – majd ezt követően három újabb napig – חֲשֶׁךְ מִכֶּפֶל עַל זֶה – [az eddiginél még] duplán sűrűbb sötétség [honolt], – שֶׁלֹּא קָמוּ אִישׁ מִתְּחַתּוֹ – amelyben **az emberek fektükből sem voltak képesek felkelni**. – יוֹשֵׁב אֵין יָכוֹל לַעֲמוֹד – Ha valaki ült, nem volt képes felállni, – וְעוֹמֵד אֵין יָכוֹל לִישֵׁב – ha állt, nem volt képes leülni.

– וְלָמָּה הִבִּיא עָלֵיהֶם חֲשֶׁךְ – Miért bocsátott rájuk [Isten] sötétséget? – שֶׁהָיָה בְּיִשְׂרָאֵל – Mert volt az izraeliták között abban a nemzedékben olyan gonosz ember, – וְלֹא הָיוּ רוֹצִים לְצַאת – aki nem akarta elhagyni [Egyiptomot], – וּמָתוּ – és ezek [az emberek] meghaltak e három napig [tartó sötétség] alatt, – כִּי שֶׁלֹּא יָרְאוּ מִצְרַיִם בְּמִפְלֹתָם – s így az egyiptomiak nem láthatták

²² Lentebb 13:22.

²³ Ha a *vöjámés chosech* a *vijhi chosech* előtt állna, akkor a *vöjámés v*-ját a következőképpen lehetne magyarázni: „És miután az éjszaka sötétje szertefoszlott, [újabb csodás] sötétség borult Egyiptom országa fölé.” De mivel a *vijhi chosech* szerepel a szövegben először, a *vöjámés chosech* „és”-e nem passzol.

²⁴ 5Mózes 28:29.

²⁵ A „sloset” birtokos szerkezet, azaz valaminek a *hármasa*.

kimúlásukat, – וַיֹּאמְרוּ – s nem mondhatták: – אַף הֵם לֹקִים כְּמוֹנוּ – „Őket is ugyanúgy sújtja [Isten], akárcsak bennünket.” – וְעוֹד שָׁחַפְּשׁוּ יִשְׂרָאֵל – Azonkívül, [míg tartott a sötétség,] az izraeliták átkutatták [az egyiptomiak házait], – וַיֵּרְאוּ אֶת כְּלֵיהֶם – és látták [az egyiptomiak értékes] edényeit, – וַיִּכְשִׁיזּוּ – úgyszólván amikor elhagyni [készültek Egyiptomot], – וַיְהִי שׂוֹאֲלִין מֵהֶן – és kérték azokat tőlük, – וַיְהִי אֹמְרִים – és azok azt válaszolták: – אֵין בְּיַדְנוּ כְּלוּם – „Nincs nekünk semmink” – אֹמֵר לוֹ – az [izraelita] azt mondta [egyiptomi szomszédjának]: – אֲנִי רָאִיתִי בְּבֵיתְךָ – „De hiszen láttam a házádban, – וּבְמָקוֹם פְּלוּנֵי הוּא – és ott van azon a bizonyos helyen.”

לֹא רָאוּ אִישׁ אֶת אָחִיו וְלֹא קָמוּ אִישׁ מִתְּחַתָּיו שְׁלֹשֶׁת יָמִים, וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אֹר
בְּמוֹשְׁבֵתָם. (שמות י', כג)

Nem látta az ember az ő testvérét és nem mozdulhattak el helyükből három napon át, de Izráel minden gyermekének világosság volt otthonában. (2Mózes 10:23.)

וַיִּקְרָא פְּרַעֲהַ אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לְכוּ עִבְדוּ אֶת יְהוָה כִּי צִאֲנְכֶם וּבְקִרְכֶם יֵצֵא, גַם טַפְכֶם יֵלְךְ
עִמָּכֶם. (שמות י', כד)

És hívatta a fáraó Mózeszt és szólt: Menjetek, szolgáljátok az Örökkévalót, csak juhotok és szarvasmarhátok maradjon vissza, gyermekeitek is menjenek veletek. (2Mózes 10:24.)

יֵצֵא – ...maradjon vissza... – יְהֵא מֵצֵא בְּמָקוֹמוֹ – [Jucág azt jelenti:] a helyén maradjon.

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה גַם אֶתֶּה תִּתֵּן בְּיַדְנוּ זִבְחִים וְעֹלֹת, וְעֲשִׂינוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ. (שמות י', כה)

És szólt Mózes: Sőt még te is fogsz kezünkbe adni vágóáldozatokat és égőáldozatokat, hogy bemutassuk az Örökkévalónak, a mi Istenünknek. (2Mózes 10:25.)

נֵם לֵשׁ – לֹא דֵיךְ – ...Sőt még te is fogsz kezünkbe adni... – גַם אֶתֶּה תִּתֵּן – elég neked az, – שְׂמִקְנֵנוּ יֵלְךְ עִמָּנוּ – hogy jószágunk is velünk jön, – אֲלֵא גַם מִשְׁלַךְ תִּתֵּן – hanem még „te is” adni fogsz [nekünk] a tiédből.²⁶

וְגַם מִקְנֵנוּ יֵלְךְ עִמָּנוּ לֹא תִשָּׂא פְּרֹסָה כִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח לְעֶבֶד אֶת יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, וְנִאֲנַחֲנוּ לֹא נִדַע
מִה נִעֲבֹד אֶת יְהוָה עַד בְּאֵנוּ שָׁמָּה. (שמות י', כו)

²⁶ Lásd a 12:32-höz írt Rási-kommentárt.

És a mi jószágunk is velünk fog jönni, nem fog visszamaradni egy pata sem, mert ezekből vesszük, amivel szolgáljuk az Örökkévalót, a mi Istenünket és mi nem tudjuk, mivel kell szolgálunk az Örökkévalót, míg oda nem érünk. (2Mózes 10:26.)

פלנט"א בִּלְעֻז – פרסת רגל – פִּרְסָה – [Párszá azt jelenti:] a láb patája; – פִּרְסָה – ófranciául *plante*.

כִּמָּה – ²⁷ – ...mi nem tudjuk, mivel kell szolgálunk... – לֹא נֵדַע מָה נֵעֲבֹד – תִּכְבֹּד הָעֲבוּדָה – [Vagyis] mennyire lesz fajsúlyos a szolgálata. – שָׁמָא יִשְׁאַל יוֹתֵר – „Talán [az Örökkévaló] többet fog kérni tőlünk, – מִמָּה שֵׁישׁ בִּיָּדֵנוּ – mint amennyi a birtokunkban van.”

וַיַּחֲזֹק יְהוָה אֶת לֵב פְּרַעֲהַ, וְלֹא אָבָה לְשַׁלְּחָם. (שמות י, כז)

És megkeményítette az Örökkévaló a fáraó szívét és nem akarta elbocsátani őket. (2Mózes 10:27.)

וַיֹּאמֶר לוֹ פְּרַעֲהַ לֵךְ מֵעַלִי, הֲשֹׁמֵר לְךָ אֵל תִּסְּף רְאוֹת פְּנֵי כִי בְיָוִם רְאוֹתָ פְּנֵי תְּמוֹת. (שמות י, כח)

És szólt hozzája a fáraó: Távozz tőlem; őrizkedj, ne merészed többé színemet látni, mert amely napon látod színemet, meghalsz! (2Mózes 10:28.)

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בֶּן דְּבָרְתָ, לֹא אֶסָּף עוֹד רְאוֹת פְּנֵיךָ. (שמות י, כט)

És szólt Mózes: Így beszéltél, nem akarom többé látni arcodat. (2Mózes 10:29.)

וּבְזִמְנוֹ דְּבָרְתָ – [Azaz] „Jól beszéltél – וְבִזְמַנּוֹ דְּבָרְתָ – és jókor beszéltél. – אֲמַת שְׁלֹא אוֹסִיף עוֹד רְאוֹת פְּנֵיךָ – Való igaz, hogy nem fogom többé látni arcodat.”

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה עוֹד נִגַּע אֶחָד אָבִיא עַל פְּרַעֲהַ וְעַל מִצְרַיִם אֶחָדִי כִּן יִשְׁלַח אֶתְכֶם מִזֶּה, כְּשִׁלְּחוּ פְּלֹה גֵרֶשׁ יְגִרֶשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה. (שמות יא, א)

És szólt az Örökkévaló Mózeshez: Még egy csapást hozok a fáraóra és Egyiptomra, azután el fog bocsátani benneteket innen. És miután

²⁷ Ezt nem úgy kell érteni, hogy az izraeliták nem tudták, mi módon kell meghozni az áldozatot, a 25. versből ugyanis kiderül, hogy ezzel tisztában voltak.

elbocsátott benneteket, mindenestül úzve úz majd innen tova. (2Mózes 11:1.)

פְּלֵה – ...mindenestül... – גְּמִירָא – [Onkelosz a *kálá* szót így fordítja:] *gmirá* (*teljesen*), – פְּלִיל – [ami ugyanazt jelenti, mint a] *kálil*, – בְּלָכֶם יִשְׁלַח – [itt pedig azt jelenti:] „Mindnyájatokat el fog küldeni.”

דְּבַר נָא בְּאָזְנֵי הָעָם, וְיִשְׁאַלּוּ אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רֵעוּתָהּ פְּלֵי כָּסֶף וְכֹלֵי זָהָב. (שמות יא, ב)

Beszélj, kérlek, a nép füle hallatára, hogy kérjen a férfi a barátjától, az asszony, az ő asszonytársától ezüst- és aranyedényeket. (2Mózes 11:2.)

נָא דְּבַר נָא – Beszélj, kérlek (*ná*)... – אֵין נָא אֶלָּא לְשׁוֹן בְּקֶשָׁה – *Ná* az kérést jelent, – הִזְהִירָם עַל כֶּךָ – [azt mondta az Örökkévaló neki:] *kérlek téged*, – בְּבִקְשָׁה מִמֶּךָ – figyelmeztess őket erre, – שְׁלֹא יֵאמַר אֹתוֹ צְדִיק אַבְרָהָם – *hogyan ne mondhatta az a cádik, Ábrahám:* – וְעֹבְדוֹם וְעִנּוּ אוֹתָם קַיִם בְּהֵם – [azt, hogy] „...rabszolgákká teszik és sanyargatják őket...”²⁸ teljesítette [az Örökkévaló], – וְאֶחָדֵי כֵן יֵצְאוּ בְּרֶכֶשׁ גָּדוֹל לֹא קַיִם – [de azt, hogy] „...de ezután nagy vagyonnal fognak kivonulni”²⁹ nem teljesítette!

וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת חַן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם, גַּם הָאִישׁ מָשָׂה גָדוֹל מְאֹד בְּאַרְץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי פְּרַעֲהַ וּבְעֵינֵי הָעָם. (שמות יא, ג)

És az Örökkévaló a népet kedvessé tette az egyiptomiak szeme előtt. És Mózes, a férfi is igen nagy volt Egyiptom országában, a fáraó szolgáinak és a népnek szemében. (2Mózes 11:3.)

וַיֵּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר יְהוָה, כְּחַצְצֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם. (שמות יא, ד)

És szólt Mózes, így szól az Örökkévaló: Éjfél tájban én elindulok Egyiptom belsejébe. (2Mózes 11:4.)

וַיֵּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר ה' – És szólt Mózes, így szól az Örökkévaló...³⁰ – בְּעֵמְדוֹ לִפְנֵי פְּרַעֲהַ – Még miközben a fáraó előtt állt, – קָבְצָהּ לוֹ נְבוּאָה זוֹ – kapta ezt a próféciaát, – שֶׁהָרִי מִשְׁיָצָא מִלְּפָנָיו – mert amint kivonult [a fáraó] elől, – לֹא הוֹסִיף רְאוֹת – [valóban] nem látta többé az arcát.

²⁸ 1Mózes 15:13.

²⁹ Uo. 14.

³⁰ Hogyan lehetséges, hogy Mózes most beszélt a fáraóval – hát nem mondta neki korábban (10:29.): „Nem fogom többé látni arcodat”?!

בְּחֻצַּת הַלַּיְלָה – ...Éjféltájban... – כְּהִחְלַק הַלַּיְלָה – [Káchácot lájlá szó szerint azt jelenti:] amikor az éjjel ketté oszlik. – כְּחֻצוֹת כְּמוֹ בְּעֵלוֹת – káchácot ugyanaz az alak, mint a báálot („hajnalodni kezdett”)³¹ – בְּחֻרוֹת אָפֶם בְּנוֹ – vagy báchárot ápám bánu („úgy fellángolt haragjuk ellenünk”).³² – זֶהוּ פְּשׁוּטוֹ – Ez a [káchácot lájlá] egyszerű jelentése, – לִישְׁבוּ עַל אַפְּנָיו – és ez illik is a szövegkörnyezetbe, – שְׂאִין חֻצוֹת שֶׁם דָּבָר – וְרִבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ – a chácot ugyanis nem egy a chéci [szóból képzett] főnév.³³ – בֹּלְעֵינוּ [ennek ellenére a káchácot lájlá-t] úgy magyarázták, – כְּמוֹ בְּחֻצֵי הַלַּיְלָה – mint ha úgy lenne írva: éjféltájban.³⁴ – וְאָמְרוּ – És azt állítják, – שְׂאֵמֶר מֹשֶׁה בְּחֻצוֹת – hogy Mózes a káchácot szót használta, – שְׂמַשְׁמַע סְמוּךְ לוֹ – ami azt jelenti, hogy [éjfé]ltájt, – אוּ לִפְנֵי אוּ לְאַחֲרָיו – vagy [kicsit] előtte vagy utána, – וְלֹא אָמַר בְּחֻצוֹת – és nem azt mondta, hogy báchácot (éjféلكor), – שְׂמָא יִטְעוּ אֶצְטַגְנִי פְּרַעָה – nehogy a fáraó csillagjósai hibázzanak³⁵ – וַיֹּאמְרוּ מֹשֶׁה בְּדַאי הוּא – és azt mondják, hogy „Mózes egy hazug!”³⁶ – אֲבָל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יוֹדֵעַ עֲתִיו וּרְגָעָיו – Az Örökkévaló azonban, aki [pontosan] tudja az Ő időpontjait és pillanatait, – אָמַר בְּחֻצוֹת – [valójában] azt mondta: „Éjféلكor.”

וּמַת כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פְּרַעָה הַיֹּשֵׁב עַל כֶּסֶּאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׂפֹחָה אֲשֶׁר אַחַר הַרְחִימִים, וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה. (שמות יא, ה)

És meg fog halni minden elsőszülött Egyiptom országában, a trónján ülő fáraónak elsőszülöttjétől a rabszolganő elsőszülöttjéig, aki a kézimalom kereke mögött áll, és minden állat elsőszülöttje is. (2Mózes 11:5.)

...a fogolynak elsőszülöttjéig...³⁷ – לָמָּה לָקוּ הַשְּׂבוּיִים – Miért sújtotta [Isten] a foglyokat?³⁸ – כִּדְי שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ – Hogy [a foglyok] ne mondhassák, – יִרְאָתָם – hogy az ő istenük – תְּבַעָה עַלבוֹנָם – követelt [bosszút] megaláztatásukért, – וְהִבִּיאָה פְּרַעְנוֹת עַל מִצְרַיִם – és sújtotta büntetéssel az egyiptomiakat.

³¹ Bírák 13:20.

³² Zsoltárok 124:3.

³³ Mert ha főnév lenne, akkor a káchácot azt jelentené, hogy körülbelül éjféلكor, amiről itt szó sem lehet, hiszen Istennek nyilvánvalóan szükségtelen approximációkban beszélnie.

³⁴ Lentebb 12:29.

³⁵ Már ami az éjféל beálltának pontos időpontját illeti, és azt állítsák, hogy az elsőszülöttek vagy előtte vagy utána haltak meg.

³⁶ Már abban az esetben, ha azt állította volna, hogy esemény pontosan éjféلكor fog bekövetkezni.

³⁷ Ez a kifejezés tulajdonképpen csak később (12:29.) olvasható. Több magyarázat is létezik arra, miért döntött úgy Rási, hogy ezzel a verssel kapcsolatban kommentálja.

³⁸ Hisz azok nem is voltak egyiptomiak.

מבכור פרעה עד בכור השפחה - ...a... fáraónak elsőszülöttjétől a rabszolganó elsőszülöttjéig... – כל הפחותים מבכור פרעה – Mindazok, akik kevésbé fontosak, mint a fáraó elsőszülöttje – ונחשבים מבכור השפחה – és fontosabbak, mint a rabszolganó elsőszülöttje, – הוּי בְּכָל־ – beleértendő [ebbe a leírásban]. – וְלָמָּה לָקוּ בְּנֵי הַשְּׁפָחָה – Miért sújtotta [Isten] a rabszolganók elsőszülöttjeit? – שְׂאֵף הֵם הָיוּ מִשְׁתַּעֲבָדִים בָּהֶם – Mert ők is elnyomták [az izraelitákat], – וְשִׂמְחִים בְּצַרְתָּם – és örömeiket lelték az elnyomásban.

וְכָל בְּכוֹר בְּהֵמָה - ...és minden állat elsőszülöttje is.³⁹ – לְפִי שֶׁהָיוּ עוֹבְדֵינִי לָהּ – Mivel [az egyiptomiak istenekként] imádták [az állatokat]. – כְּשֶׁהִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא נִפְרַע – Amikor Isten megbüntet egy bálványimádó népet, – מִן הָאֵמָה נִפְרַע מֵאֵלֵהָ – [legelőszőr] isteneit sújtja.

וְהָיְתָה צַעֲקָה גְדֹלָה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם, אֲשֶׁר כָּמָהוּ לֹא נִהְיְתָה וְכָמָהוּ לֹא תִסָּף. (שמות יא, ו)
És lesz nagy jajkiáltás Egyiptom egész országában, amilyen még nem volt és amilyen nem lesz többé soha. (2Mózes 11:6.)

וְלִכְל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִחָרַץ כָּלֵב לְשָׁנוֹ לְמַאִישׁ וְעַד בְּהֵמָה, לְמַעַן תִּדְעוּן אֲשֶׁר יִפְלֶה יְהוָה בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל. (שמות יא, ז)

Izrael fiaira pedig még eb sem feni nyelvét, emberre se, állatra se, hogy megtudjátok, milyen különbséget tesz az Örökkévaló Egyiptom és Izrael között. (2Mózes 11:7.)

אוֹמֵר אֲנִי שֶׁהוּא לְשׁוֹן שָׁנוֹן – ...még eb sem feni nyelvét... – לֹא יִחָרַץ כָּלֵב לְשׁוֹנוֹ – Én amondó vagyok, hogy [a *jecherác*] egy olyan kifejezés, amely azt jelenti: *éles*. – וְכֵן לֹא יִחָרַץ לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל לְאִישׁ אֶת לְשׁוֹנוֹ – [azaz] nem élezi. – Hasonlóan: „Senki nem merte Izrael fiaira fenni a nyelvét (*lo chárác*).”⁴⁰ – לֹא שָׁנוֹן – [Lo chárác azt jelenti:] *Nem fente*. – אִזְ תִּחָרַץ – [Vagy:] „akkor törj rájuk (*áz techerác*)”⁴¹ – תִּשְׁתַּנֵּן – „fend rájuk”, – לְמוֹרָג חָרוּץ – [vagy:] *lömorág cháruc* („fenett fogú cséplőszánná”)⁴² – שָׁנוֹן – élezett, – מַחֲשֹׁבוֹת חָרוּץ – [vagy:] *máchsövoť cháruc* („Az eszes tervei”)⁴³ – אֶדְם חָרִיף וְשָׁנוֹן – [ahol a *cháruc* azt jelenti:] *éles eszű és okos személy*. – וַיִּד חָרוּצִים תַּעֲשִׂיר – [Vagy:] „meggazdagítod a *chárucim*-ot,”⁴⁴ – חָרִיפִים –

³⁹ Miért kell az állatokat is pusztulással sújtani?

⁴⁰ Josuá 10:21.

⁴¹ 2Sámuel 5:24.

⁴² Jesájá 41:15.

⁴³ Példabeszédek 21:5.

⁴⁴ Uo. 10:4.

[ahol a *chárucim* azt jelenti:] az okosakat – סוֹחְרִים שְׁנוּנִים – az éles eszű kereskedőket.

אֲשֶׁר יִפְלֶה – ...különbséget tesz... – יִבְדִּיל – [Jáfle azt jelenti:] Különbséget fog tenni.

וַיִּרְדּוּ כָּל עַבְדֶּיךָ אֵלֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוּוּ לִי לֵאמֹר צֵא אִתָּהּ וְכָל הָעָם אֲשֶׁר בְּרַגְלֶיךָ וְאַחֲרֶיךָ כֵּן אֲצֵא, וַיֵּצֵא מֵעַם פְּרַעֲהַ פְּחָרִי אָף. (שמות יא, ח)

És le fognak jönni mindezek a te szolgálaid én elébem és leborulnak előttem, mondván: Vonulj ki az országból te és az egész nép, amely téged követ! és akkor azután ki fogok vonulni! – És eltávozott a fáraó elől felindult haraggal. (2Mózes 11:8.)

חֵלֶק כְּבוֹד לַמְּלָכוֹת – **És le fognak jönni... a te szolgálaid...** – וַיִּרְדּוּ כָּל עַבְדֶּיךָ – [Mózes, azzal, hogy ezt a kifejezést használta,] tiszteletet tanúsított a királyság intézménye iránt. – יָרַד פְּרַעֲהַ בַעֲצָמוֹ אֵלָיו בַּלַּיְלָה – Mert végül is – שָׁהָרִי בַסּוּף – maga a fáraó jött le hozzá éjjel – וַיֵּאמֶר קוּמוּ צֵאוּ מֵתוֹךְ עִמִּי – és mondta: „Kerekedjete föl, távozzatok népem köréből!”⁴⁵ – וְלֹא אָמַר לוֹ מֹשֶׁה מִתְחִלָּה – noha Mózes az elején [tiszteléből] nem mondta, hogy – וַיִּרְדֹּת אֵלַי וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִּי – „Te fogsz lejönni eléem és leborulni előttem.”

הַהוֹלְכִים אַחַר עֲצַתְךָ וְהַלּוֹכֶךָ – [Vagyis] azok, akik követik tanácsaidat és a te útjaidat.

עַם כָּל הָעָם מֵאֲרָצְךָ – **...és akkor azután ki fogok vonulni...** – וַיֵּצֵא מֵעַם פְּרַעֲהַ – országodból az egész néppel együtt.

כִּשְׁגָמַר דְּבָרָיו – [De csupán miután] végzett mondandójával, – יָצָא מִלְּפָנָיו – távozott [Mózes a fáraó] színe elől.

עַל שְׂאֵמַר לוֹ – **...felindult haraggal.** – מֵעַל שְׂאֵמַר לוֹ – Mert [a fáraó] korábban azt mondta neki:⁴⁶ – אַל תּוֹסֵף רְאוֹת פָּנַי – „ne merészeld többé színemet látni”.

וַיֵּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֹא יִשְׁמַע אֵלֵיכֶם פְּרַעֲהַ, לְמַעַן רְבוֹת מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. (שמות יא, ט)

És szólt az Örökkévaló Mózeshez: Nem hallgat rátok a fáraó, azért, hogy csodatéteim szaporodjanak Egyiptom országában. (2Mózes 11:9.)

מוֹפְתֵי שְׁנַיִם – **...hogy csodatéteim szaporodjanak...** – לְמַעַן רְבוֹת מוֹפְתֵי – A *moftáj* szó [többes számban] két [csodat] reprezentál. – רְבוֹת שְׁלִשָּׁה – [A] *rövot* [szó] egy harmadik [csodat]: – 1. מַכַּת בְּכוֹרוֹת – az elsőszülöttek halála, – 2. וַקְרִיעַת יַם סוּף –

⁴⁵ Lentebb 12:31.

⁴⁶ 28. vers.

a Sástenger kettéválása – וּלְנַעַר אֶת מִצְרַיִם – és 3. az egyiptomiak belesodrása a tengerbe.⁴⁷

וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֶת כָּל הַמִּפְתִּימִים הָאֵלֶּה לְפָנָי פְּרַעֲוֹה, וַיַּחֲזֹק יְהוָה אֶת לֵב פְּרַעֲוֹה וְלֹא שָׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרְצוֹ. (שמות יא, י)

És Mózes és Áron pedig végrehajtotta mindezeket a csodatéteket a fáraó előtt, de az Örökkévaló megkeményítette a fáraó szívét és ő nem bocsátotta el Izráel gyermekeit országából. (2Mózes 11:10.)

És Mózes és Áron pedig végrehajtotta stb. – כָּבַר – ומֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ וּגּוֹמֵר – Ezt már olvashattuk – בְּכֹל הַמוֹפְתִים – az összes csodával kapcsolatban, – אֲלֵא בְּשִׁבִיל לְסִמְכָה לְפָרְשָׁה שְׁלֹא חֲרִיָּה – itt csak azért szerepel újból, – וְלֹא שָׁנְאַה כָּאֵן – hogy mintegy bevezesse a következő részt.

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר. (שמות יב, א)

És szólt az Örökkévaló Mózeshez és Áronhoz Egyiptom országában, mondván: (2Mózes 12:1.)

És szólt az Örökkévaló Mózeshez és Áronhoz... – וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן – Mivel Áron éppen annyit tett és fáradozott – בְּשִׁבִיל שְׁאֲהֲרֹן עָשָׂה וְטָרַח – a csodákkal kapcsolatban, mint Mózes, – בְּמוֹפְתִים כְּמֹשֶׁה – [az Örökkévaló] megtisztelti őt azzal az első micvá-nál, – רֵאשׁוֹנָה שְׁפָלְלוּ עִם מֹשֶׁה – hogy Mózesrel együtt hozzá is intézi ezt az üzenetet.

...Egyiptom országában... – בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם – [de] a városon kívül. – חוּץ לְכַרְךָ – Vagy nem így volt, – או אֵינוּ – אֲלֵא בְּתוֹךְ הַכָּרְךָ – hanem a városon belül [történt]? – תְּלַמּוּד לֹא מֵרָח – Erre az van írva [Mózes fohászával kapcsolatban]:⁴⁸ – כִּצְאֹתִי אֶת הָעִיר – „Midón kimegyek a városból, stb.” – וּמָה תִּפְלֶה – Mármost ha az imát, – קָלָה – ami egy [viszonylag] kevésbé jelentős dolog,⁴⁹ – לֹא הִתְפַּלֵּל בְּתוֹךְ הַכָּרְךָ – nem mondta el a városon belül, – דְּבוּר – akkor egy [az Örökkévalótól érkező] üzenetért, – חֲמוּר – ami oly sokkal jelentősebb, – לֹא כָּל שָׂכֵן – mennyivel inkább [elhagyta a várost]. – וּמִפְּנֵי מָה לֹא נִדְּבַר עִמוּ בְּתוֹךְ הַכָּרְךָ – És miért nem beszélt vele a városon belül? – לְפִי שֶׁהִיָּתָה מְלֵאָה גְּלוּלִים – Mert az tele volt bálványokkal.

⁴⁷ Lásd lentebb: 14:27. „és az Örökkévaló az egyiptomiakat belesodorta a tenger közepébe.” Rási azon a helyen elmagyarázza, hogy ez úgy történt, „mint amikor valaki megkever egy fazékban fővő ételt, és akkor az, ami alul volt, feljön a tetejére, ami pedig felül volt, az lesüllyed az aljára.”

⁴⁸ Fentebb 9:29.

⁴⁹ Hiszen ez az ima csupán a fáraót érintette.

הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֵאשׁ חֲדָשִׁים, רֵאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחֹדֶשׁ הַשָּׁנָה. (שמות יב, ב)

Ez a hónap legyen számotokra a hónapok kezdete, első legyen nektek az év hónapjai között. (2Mózes 12:2.)

הַחֹדֶשׁ הַזֶּה – **Ez a hónap...** – [Az Örökkévaló] megmutatta neki⁵⁰ a megújuló holdat – וְאָמַר לוֹ – és azt mondta neki: – כְּשֶׁהִירָח – „Valahányszor megújul a hold, – יִהְיֶה לָךְ רֵאשׁ חֹדֶשׁ – az legyen számotokra egy új hónap kezdete.” – A Szentírás mindazonáltal nem tágit egyszerű jelentésétől: – עַל הַדֶּשׁ נִסְּן אָמַר לוֹ – [Az Örökkévaló] Niszán hónapról beszélt neki, – זֶה יִהְיֶה רֵאשׁ – [ti., hogy] ez [a Niszán hónap] lesz a kezdete – לְסֹדֶר – a hónapok rendjének, – שִׁיחָא אֵיךְ קְרוּי שְׁנֵי – s így *Ijár*-t nevezik majd a második [hónapnak] – סִינֵן שְׁלִישִׁי – és *Sziván*-t a harmadiknak.

הַחֹדֶשׁ – **Ez...**⁵¹ – מִתְקַשֶּׁה מִשֶּׁה עַל מוֹלַד הַלְּבָנָה – Mózesnek nehézségei voltak a hold megújulásával kapcsolatban, – בְּאִיזוֹ שְׁעוֹר תִּרְאֶה – [nevezetesen, hogy] mekkora [résznek] kell láthatónak lennie ahhoz, – וְתִהְיֶה רְאוּיָה לְקֹדֶשׁ – hogy megszentelhető legyen. – וְהִרְאָה לוֹ בְּאֶצְבָּע – [Az Örökkévaló] ekkor megmutatta neki az „ujjával” – פְּנֵה רְאֵה וְקֹדֶשׁ – és azt mondta neki: – פְּנֵה רְאֵה וְקֹדֶשׁ – „Amikor ilyennek látod, szenteld meg.”⁵² – וְכִיצַד הִרְאָהוּ – De hogyan mutathatta meg neki [az Örökkévaló], – וְהִלֵּא לֹא הָיָה מְדַבֵּר עִמוֹ אֶלָּא בַיּוֹם – hát nem csupán nappal beszélt vele [mindig], – וְשָׁנְאָמַר – amint írva van: – וַיְהִי בַיּוֹם הַדֶּבֶר ה' – „azon a napon, midőn szólott az Örökkévaló”⁵³ – בַּיּוֹם צִוִּיתוֹ – [vagy:] „amely napon [az Örökkévaló] megparancsolta”⁵⁴ – מִן הַיּוֹם אֲשֶׁר צִוָּה ה' וְהִלְאָה – [vagy:] „attól a naptól kezdve, midőn az Örökkévaló megparancsolta és azon túl”⁵⁵? – אֶלָּא סְמוּךְ לְשִׁקִּיעַת – [A válasz] azonban az, hogy már közelgett a napnyugta – וְנִאֲמָרָה לוֹ פְּרֻשָׁה זֹאת – [amikor az Örökkévaló] ezt mondta neki [ti. Mózesnek], – וְהִרְאָהוּ עִם חֲשֻׁכָה – és alkonyatkor mutatta meg neki.⁵⁶

⁵⁰ Valahányszor a *ze* szó szerepel a Szentírásban, az azt jelzi, hogy valamit megmutatnak, valamire felhívják a figyelmet.

⁵¹ Miért kellett megmutatni Mózesnek az újholdat?

⁵² Vagyis amikor az újhold eléri ezt a fázist, kihirdetheted az új hónapot.

⁵³ Fentebb 6:28.

⁵⁴ 3Mózes 7:38.

⁵⁵ 4Mózes 15:23.

⁵⁶ Ez a Rási-féle midrási magyarázat azt tartja, hogy az Örökkévaló ténylegesen megmutatta Mózesnek a holdat az égen. Maimonidész mindazonáltal azon a véleményen van (*Az újhold megszentelésének szabályai* 1:1.), hogy az Örökkévaló egy prófétai látomásban mutatta meg a holdat Mózesnek.

דָּבְרוּ אֶל כָּל עַדְתֵּי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בְּעֶשֶׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה, וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׁהָ לְבֵית אָבִתָּה שָׁה לְבֵית. (שמות יב, ג)

Szóljatok Izráel egész gyülekezetéhez, mondván: E hó tizedik napján vegyen magához minden férfi egy bárányt családi házak szerint, minden házra egy bárányt. (2Mózes 12:3.)

וְכִי אֶהְרֶן - דָּבְרוּ אֶל כָּל עַדְתֵּי - **Szóljatok [Izráel] egész gyülekezetéhez...** - וְהָלֹא כָּבֹד נִאֶמַר - De hát Áron [is] beszélt? - Nem lett-e már korábban kimondva:⁵⁷ - אַתָּה תְּדַבֵּר - „Te [Mózes] pedig beszélj”? - אֵלָּא - Ám [a válasz az, hogy] - חוֹלְקִין כְּבוֹד זֶה לְזֶה - [ők] nagy tisztelettel viseltettek egymás iránt, - וְאוֹמְרִים - „Taníts, [hogymit mondjak!]” - וְהַדְּבֹר - és így szóltak egymáshoz: - לְמַדְנִי - „Taníts, [hogymit mondjak!]” - וְזֶה לְזֶה - és így szóltak egymáshoz: - יוֹצֵא מִבֵּין שְׁנֵיהֶם - Az üzenet így mindkettejükből áradt, - כְּאֵלוֹ שְׁנֵיהֶם מְדַבְּרִים - mintha mindketten beszéltek volna.

דָּבְרוּ אֶל כָּל עַדְתֵּי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בְּעֶשֶׂר לַחֹדֶשׁ - **Szóljatok Izráel egész gyülekezetéhez, mondván: E hó tizedik napján...** - דָּבְרוּ הַיּוֹם בְּרֵאשׁ חֹדֶשׁ - [Vagyis:] „Szóljatok ma, a hónap első napján, - שְׁיִקְחוּהוּ - hogy vegyenek magukhoz [egy bárányt] - בְּעֶשֶׂר לַחֹדֶשׁ - a hónap tizedik napján.”

הַזֶּה - ...E [hó]... - פֶּסַח מִצְרַיִם מִקְחוּ בְּעֶשֶׂר - A peszáchi áldozatot Egyiptomban tizedikén kellett beszerezni, - וְלֹא פֶסַח דּוֹרוֹת - nem úgy az eljövendő nemzedékek peszáchi áldozatát [amit ráér később is].

שָׁה לְבֵית אָבִתָּה - ...egy bárányt családi házak szerint... - לְמִשְׁפָּחָה אַחַת - [Vagyis nagy]családonként [egy bárányt]. - הָרַי שְׁהֵיוּ מְרַבֵּין - Így ha sok tagja volt [egy családnak], - יָכוֹל שֶׁהָ אֶחָד לְכֹל - azt lehetett hinni, hogy egyetlen bárány mindnyájuknak [elegendő],⁵⁸ - תְּלִמוּד לּוֹמֵר - Erre az van írva: - שָׁה לְבֵית - „...minden házra egy bárányt.”⁵⁹

וְאִם יִמְעַט הַבֵּית מִהֵיית מִשָּׁה וְלָקַח הוּא וְשִׁכְנוֹ הַקָּרֹב אֶל בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נִפְשׁוֹ, אִישׁ לְפִי אֶכְלוּ תִכְסּוּ עַל הַשָּׂה. (שמות יב, ד)

Ha azonban kevesebb a ház lakossága annál, semhogy egy bárány kellene, akkor ő és szomszédja, aki közel van házához, vegyen egy bárányt a lelkek száma szerint, minden egyesnek táplálékához mértén ejtsetek számítást a bárány felől. (2Mózes 12:4.)

⁵⁷ 2Mózes 7:2.; 31:13.

⁵⁸ Függetlenül attól, hogy minden családtagnak jut-e elégséges mennyiség az áldozati húsból (egy *közájít* - egy olajbogyó nagyságú).

⁵⁹ Azaz ha szükséges, akkor minden „háza”, kisebb családra is kell venni bárányt, a lényeg hogy mindenkire jusson megfelelő mennyiség.

Ha azonban kevesebb a ház lakossága annál, semhogy egy bárány kellene... – וְאִם יְהִי מוֹעֲטִין – [Vagyis] ha túl kevesen vannak ahhoz, – מְהִיּוֹת מִשָּׂה אֶחָד – hogy elegendőek legyenek egy bárányra, – וְיָבֵא לִידֵי נוֹתָר – s így nem tudják megenni [az egészset], – וְיָבֵא לִידֵי נוֹתָר – s így módon a *notár*⁶⁰ [bűnébe] esnek, – וְלָקַח הוּא וּשְׂכָנוֹ וְגוֹמֵר – **akkor ő és szomszédja... vegyen, stb.**⁶¹ – זֶהוּ מִשְׁמַעוֹ לְפִי פְּשׁוּטוֹ – A vers szó szerinti jelentéséből erre lehet következtetni. – וְעוֹד יֵשׁ בּוֹ מִדְּרָשׁ – Létezik azonban még [a Bölcsek] magyarázata: – לְלַמֵּד – [Ez a vers azt szándékozik] megtanítani, – וְשָׂחָר – **akkor** [is] kizárhatók [a csoportból] – וְיִכְוֹלִין לְהִתְמַעֵט – és visszavonhatják társulási [szándékukat] – וְיִתְמַעֵטוּ עַל שָׂה אֶחָד – és társulhatnak [partnerekként] egy másik bárány [elfogyasztására]. – אַךְ אִם בָּאוּ לְמִשׁוֹךְ יְדֵיהֶם וְלִהְתַּמְעֵט מִשָּׂה – [Ebben az esetben viszont] ezt „*mihjot misze*” kell megtenni, – וְיִתְמַעֵטוּ בְּעוֹד הַשָּׂה קָיָם – [azaz] akkor kell kizárni őket, amikor az a bárány még létezik, – וְיִתְמַעֵטוּ בְּחַיִּים – [vagyis] amíg még él, – וְלֹא מִשְׁנִשְׁחָט – és nem miután már levágták.

...a [lelkek] száma szerint... – הַשְּׁבוּן – [bömichszát azt jelenti, hogy] a *szám* [szerint]. – וְכֵן מִכְּסֵת הָעֶרְכָּךְ – Hasonlóan: *michszát háerköchá*⁶³ [azt jelenti: „a becslés összegét”].

...minden egyesnek táplálékához mérten...⁶⁴ – הָרְאוּי לְאֶכֶלָה – Mindenkinnek annyit, amennyit meg képes enni,⁶⁵ – פָּרַט לְחֹלָה וְלִזְקֵן – leszámítva a betegeket és az öregeket, – וְשִׂינֵי יָכוֹל לְאָכֹל בְּיָתָא – akik nem képesek elfogyasztani egy *közájit* (olajbogyónyit).

...ejtsetek számítást... – וְתִתְמַנּוּן – [Onkelosz fordításában:] *titmönun* – számítsátok magatokat.

שָׂה תָמִים וְזָכָר בֶּן שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם, מִן הַכֹּפְשִׁים וּמִן הָעִזִּים תִּקְחוּ. (שמות יב, ה)

Hibátlan, ép bárány, egyéves hím legyen az számotokra; akár a juhok, akár a kecskék közül vehetitek. (2Mózes 12:5.)

⁶⁰ Az áldozati húst egy bizonyos időintervallumon belül el kell fogyasztani, tilos akárcsak egy keveset is meghagyni belőle. Ennek a tilalomnak az elnevezése a *notár*.

⁶¹ Vagyis akkor több kisebb család is összeállhat, hogy így elegendően legyenek arra az egy bárányra és ne essenek a *notár* bűnébe.

⁶² Annak a csoportnak a tagjai közé, akik el fognak fogyasztani egy adott bárányt.

⁶³ 3Mózes 27:23.

⁶⁴ Ez nem jelentheti azt, hogy „ahhoz mérten, hogy az egyes emberek mennyit terveznek megenni,” mivel a *korbán peszách neechál ál hászová* – „csupán akkor fogyasztandó, miután az ember már jóllakott.” Ezért, magyarázza Rási,...

⁶⁵ Vagyis a *korbán peszách*-ot az azt elfogyasztó személyek száma szerint készítik el.

תָּמִים – Hibátlan... – כָּלֵא מוּם – Fogvatékosság nélküli.

בֶּן שָׁנָה – ...egyéves... – כָּל שָׁנָתוֹ קָרוֹי בֶּן שָׁנָה – Egész [első] életéve során így nevezik: *ben sáná*, – כָּלֹמֶר שָׁנוּלֵד בְּשָׁנָה זֹ – mintha azt mondaná az ember: idén született.

אוּ מִזֶּה אוּ – ...akár a juhok, akár a kecskék közül... – מִן הַכֶּבֶּשִׁים וּמִן הָעִזִּים אוּ מִזֶּה – Vagy az egyik vagy a másik [közül],⁶⁶ – שָׂאֵף עֵז קָרוֹי שֶׁה – mert a kecskét is szenek nevezik,⁶⁷ – שֶׁנֶּאֱמַר וְשֶׁה עִזִּים – amint írva van:⁶⁸ „*uösze izim (és kecske).*”

וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמַרְתָּ עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה, וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קָהֵל עַדֹת יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעֲרָבִים. (שמות יב, ו)

És őrizzék azt a hónap tizennegyedik napjáig, akkor vágja le Izráel gyülekezetének közössége az esteledés idején. (2Mózes 12:6.)

וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמַרְתָּ – És őrizzék azt... – זֶהוּ לְשׁוֹן בְּקוּר – Ez a kifejezés (*lömismeret*) a „megvizsgálásra” utal, – שְׁטַעוֹן בְּקוּר מָמוּם אַרְבָּעָה יָמִים קוֹדֵם שְׁחִיטָה – mert [a bárányt] a levágása előtt négy napon át kell vizsgálni, nincs-e valamilyen hibája.

– **וּמִפְּנֵי מָה הִקְדִּים לְקִיחָתוֹ –** Miért kellett beszerezni [a bárányt] – **לְשִׁחִיטָתוֹ אַרְבָּעָה יָמִים –** négy nappal a levágása előtt, – **מָה שְׁלֵא צָוָה בֵּן –** [azaz miért kellett olyasmit tenni], ami nem lett megparancsolva – **בְּפֶסַח דְּוִירוֹת –** a későbbi nemzedékek peszáchjai [idején]? – **הָיָה רַבִּי מִתִּיאָ בֶּן חֲרָשׁ אוֹמֵר –** [Válaszul] Mátjá ben Chárás rabbi azt szokta mondani: – **הָרִי הוּא אוֹמֵר –** A Szentírásban ez áll:⁶⁹ – **וְאָעֲבֹר עָלֶיךָ וְאָרְאֶךָ –** „Elmentem melletted, és láttam, – **וְהִנֵּה עִתְּךָ עֵת דְּוִדִּים –** hogy már a szerelem korában vagy,” – **שְׁנֹשְׁבַעֲתִי –** „eljött az idő, [hogy teljesítsem] a fogadalmat, – **לְאַבְרָהָם –** amit Ábrahámnak tettem, – **שֶׁאֲגַאֵל אֶת בְּנָיו –** hogy megváltom gyermekeiket.” – **וְלֹא הָיוּ בְּיָדָם מִצְוֹת –** Ők azonban nem rendelkeztek *micvák*-kal, – **כִּדִּי שִׁינְגָלוּ –** hogy kiérdemeljék a megváltást; – **שֶׁנֶּאֱמַר –** amint írva van:⁷⁰ – **וְאֵת עָרוֹם וְעָרְיָה –** „de teljesen meztelen voltak.”⁷¹ – **נִתְּחַן לָהֶם שְׁתֵּי מִצְוֹת –** Ezért aztán [az Örökkévaló] adott nekik két *micvát* – **דָּם פֶּסַח –** a peszách-i áldozat vérére – **וְדָם מִיֵּלָה –** és a körülmételés vérére [vonatkozólag], – **שֶׁמָּלוּ בְּאוֹתוֹ הַלַּיְלָה –** azon az éjszakán ugyanis

⁶⁶ Vagyis az *umin* ו-ja nem „és”-t hanem „vagy”-ot jelent.

⁶⁷ Márpedig a *korbán peszách*-ot egy *sze*-ből kell meghozni. Lásd fentebb a 3. verset.

⁶⁸ 5Mózes 14:4.

⁶⁹ *Jechezkél* 16:8.

⁷⁰ *Uo.* 7.

⁷¹ Azaz nem szereztél még semmiféle érdemet, amely érdemessé tette a megváltásra.

körülmetélték magukat; – שָׁנְאָמֶר – amint írva van:⁷² – מִתְּבוֹסֶסֶת בְּדַמֶיךָ – „[...megláttam,] hogy véreidben⁷³ fetrengsz,” – בְּשֵׁנֵי דָמַיִם – ami két vére utal.⁷⁴ – וְאוֹמֵר – És még az is írva van:⁷⁵ – גַּם אַתָּה בָּרָם בְּרִיתְךָ – „A veled kötött szövetség véérért – מִבּוֹר אֵין מַיִם בּוֹ – a kútból, amelyben nincs víz.” – וְלָפִי – És mivel [Izrael fiai Egyiptomban] – שָׁהִיו שְׁטוּפִים – bele voltak merülve a bálványimádásba, – אָמַר לָהֶם – [az Örökkévaló] azt mondta nekik: – מִשְׁכּוֹ וּקְחוּ לָכֶם – „Vezessetek elő és vegyetek magatoknak [juhokat],”⁷⁶ – מִשְׁכּוֹ יְדִיכֶם מִעֲבוֹדַת זָרָה – [vagyis] „vonuljatok vissza a bálványimádástól – וּקְחוּ לָכֶם צֶאֵן שֶׁל מִצְרָה – és vegyetek magatoknak [helyette] egy bárányt, teljesíteni egy micvát.”

וְשָׁחַטוּ אֹתוֹ וְגוֹמֵר – ...akkor vágja le stb. – וְכִי בִלָּן שׁוֹחֲטִין – De vajon mindnyájan [maguk] vágták le [a peszáchi áldozatot]?!⁷⁷ – אֲלֵא מִכַּאֵן – [Természetesen nem,] de éppen innét vezetjük le azt [a szabályt], hogy – שְׁשִׁלּוּהוּ שֶׁל – „egy személy meghatalmazottja olyan, mint ő maga.”

קָהַל וְעֵדָה וְיִשְׂרָאֵל – ...Izrael gyülekezetének közössége... – [A Szentírás itt három csoportról beszél:] *gyülekezet, közösség és Jisráél*. – מִכַּאֵן אָמְרוּ – Ebből vezették le [a Bölcsék], hogy – פֶּסַחֵי צְבוּר – a gyülekezeti *peszách*-okat – נִשְׁחָטִין בְּשִׁלְשׁ כְּתוּת – három csoportban vágják le,⁷⁸ – זֶה אַחֵר זֶה – egyik [csoport] a másik után. – נִכְנְסָה כַת רֵאשׁוֹנָה – Mihelyst az első csoport belépett, – נִנְעָלוּ – [a Szentély] udvarának ajtóit bezárták stb.,⁷⁹ – כִּדְאִיתָא בַּפְּסָחִים – ahogyan az a [Talmud] *Peszáchim* [traktátusában]⁸⁰ olvasható.

בֵּין הָעֶרְבִים – ...esteledés idején. – מִשֶּׁשׁ שְׁעוֹת וְלִמְעֻלָּה – A nappal hatodik óráját követő időszakot⁸¹ – קְרוּי בֵּין הָעֶרְבִים – esteledésnek nevezik, – שֶׁהַשֶּׁמֶשׁ נוֹטֵה – mert a nap [ekkor elkezd] ereszkedni – לְבֵית מְבוֹאוֹ לְעֵרוֹב – afelé a pont felé, ahol majd lenyugszik. – וְלִשׁוֹן בֵּין הָעֶרְבִים נִרְאָה בְּעֵינַי – Ami a *béjn háárbáim* terminust illeti, nekem úgy tetszik: – אוֹתָן שְׁעוֹת – ez azokra az órákra [utal], – שְׁבִין עֲרִיבַת הַיּוֹם –

⁷² Uo. 6.

⁷³ Többes számban.

⁷⁴ A peszáchi áldozat és a körülmetélés vére.

⁷⁵ *Zechárjá* 9:11.

⁷⁶ Lentebb 21. vers.

⁷⁷ Ez nem történhetett így, hiszen eleve több emberre jutott egy bárány.

⁷⁸ Mindegyik csoport legkevesebb harminc főt számlál. (Maimonidész, *A Peszách-áldozat bemutatásának szabályai* 1:9.)

⁷⁹ Majd az első csoport távozott, és belépett a második, stb.

⁸⁰ 64a-b.

⁸¹ A nappal napkeltétől napnyugtáig tartó időszaka tizenkét egyenlő részre, „órára”, van felosztva. A hatodik óra vége a délidő, ekkor kezdődik a *béjn háárbáim* időszaka.

amelyek [azon két időpont] közé esnek, amikor a nappal sötétedni kezd (*árivát hájom*)⁸² – *לְעֵרִיבַת הַלַּיְלָה* – és amikor az éjszaka sötétedni kezd (*árivát lájlá*). – *עֲרִיבַת מְכִי יִנְטוּ צְלָלֵי עֶרֶב* – Az *árivát hájom* a hetedik óra kezdete, – *הַיּוֹם בְּתַחֲלֵת שְׁבַע שָׁעוֹת* – amikor a délutáni árnyékok kezdenek megnyúlni, – *וְעֲרִיבַת הַלַּיְלָה בְּתַחֲלֵת הַלַּיְלָה* – az *árivát hájlájlá* pedig az éjszaka kezdete.⁸³ – *עֶרֶב לְשׁוֹן נֶשֶׁף וַחֲשָׁךְ* – Az *erev* [kifejezés] azt jelenti: *feketeség és sötétség*, – *כְּמוֹ עֶרְבָה כָּל שְׂמֻחָה* – mint az „bealkonyult minden öröme [árva kol szimchá]” [szövegrészben].⁸⁴

וְלָקְחוּ מִן הַדָּם וְנָתְנוּ עַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וְעַל הַמְּשַׁקּוֹף, עַל הַבְּתִימִים אֲשֶׁר יֵאָכְלוּ אֹתוֹ בַּהֶם.
(שמות יב, ז)

És vegyenek a vérből, és tegyenek belőle a két ajtófélfára és a szemöldökfára azokon a házakon, ahol elfogyasztják. (2Mózes 12:7.)

וְלָקְחוּ מִן הַדָּם – És vegyenek a vérből... – *זו קְבֻלַּת הַדָּם* – Ez az [áldozatoknál szokásos] „vérvétel” (*kábálá*) micvájára utal. – *יָכוֹל בְּיַד* – Azt gondolhatnám, hogy kézzel kell venni; – *תִּלְמֹד לֹמֵר* – Ezért a Tóra kijelenti:⁸⁵ – *אֲשֶׁר בְּפִי* – „[...a vérbe,] mely az edényben van.”

הַמְּזוּזוֹת – ...a két ajtófélfára... – *הֵם הַזְּקוּפוֹת* – Ezek [ajtóitok] függőleges [elemei] – *אֶחָת מִכַּאן לַפְּתַח* – a bejárat egyik oldalán – *וְאֶחָת מִכַּאן* – és másik oldalán.

הַמְּשַׁקּוֹף – ...a szemöldökfára (*hámáskof*)... – *הוּא הָעֵלְיוֹן* – Ez az a felső [vízszintes elem], – *שֶׁהַדְּלֵת שׁוֹקֵף עָלָיו כְּשׁוֹגְרִין אֹתוֹ* – amelynek az ajtó nekicsapódik, amikor bezárják; – *לִינְטִי"ל בְּלַעַז* – ófranciául *lintel*. – *וּלְשׁוֹן שְׂקִיפָה חֲבֻטָּה* – A *skifá* szó *csapás-t, döngetés-t* jelent, – *כְּמוֹ* – mint a [következő versben]:⁸⁶ – *קוֹל עָלָה נִדָּף* – „...*kol ále nidáf*,” – *טֶרְפָּא דְּשִׁקְיָה* – [amelyet Onkelosz úgy fordít, hogy] egymásnak *verődő falevelek hangja*; – *חֲבוּרָה מְשַׁקְּפֵי* – vagy mint: *chábura*,⁸⁷ [amelyet Onkelosz úgy fordít, hogy] *vert [seb]*.

עַל הַבְּתִימִים אֲשֶׁר יֵאָכְלוּ אֹתוֹ בַּהֶם – ...azokon a házakon, ahol elfogyasztják. – *וְלֹא עַל מְשַׁקּוֹף וּמְזוּזוֹת* – És nem [annak a háznak] a szemöldökfájára és ajtófélfáira

⁸² Amikor a nap megkezdi útját a delelő ponttól nyugat felé.

⁸³ Összefoglalás: Az *erev* kifejezés eltávozását jelöli. Így tehát a hetedik óra kezdete az első *erev*, mert a nappali fény akkor kezd el először „eltávozni”, azaz csökkenni. Az alkonyatot, amikor a maradék nappali fény is eltávozik, szintét *erev*-nek nevezik. Ezért hívják tehát a kettő közötti időszakot *béjn háárbáim*-nak, vagyis az *erev*-ek közötti időszaknak. A témával kapcsolatos különböző véleményekért lásd még: Ibn Ezra, Radak és Nachmanidész.

⁸⁴ *Jesájá* 24:11.

⁸⁵ 22. vers.

⁸⁶ *3Mózes* 26:36.

⁸⁷ *Lentebb* 21:25.

[kell kenni a vért], – וּבְבֵית הַבָּקָר – [amelyben] a szalmát [tárolják] – [és nem is] az istállóéra, – וְשֵׂאִין דְּרִין בְּתוֹכָן – amelyben az emberek nem laknak [és nem is esznek].

וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בְּלִילָה הַזֶּה, צְלִי אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל מְרִירִים יֹאכְלֶהוּ. (שמות יב, ח)

És egyék a húst azon az estén tűzön sütvé; kovásztalan kenyérral és keserű füvekkel egyék. (2Mózes 12:8.)

אֶת הַבָּשָׂר – ...a húst... – וְלֹא גִידִים וְעֲצָמוֹת – Az inakat és a csontokat azonban nem.⁸⁸

כָּל עֵשֶׂב מֵר נִקְרָא מְרוֹר – Bármelyik [fajta] keserű füvet *máror*-nak nevezik.⁹⁰ – וְצִנֹּם לְאֹכֹל מְרוֹר – [Az Örökkévaló] megparancsolta, hogy egyenek keserű füveket, – זָכָר – megemlékezendő arról, – לְנִימְרֹרוֹ אֶת חַיֵּיהֶם – hogy „[az egyiptomiak] megkeserítették életüket.”⁹¹

אֵל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשָׂל מְבֻשָׁל בַּמַּיִם, כִּי אִם צְלִי אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל כְּרָעָיו וְעַל קַרְבּוֹ. (שמות יב, ט)

Ne egyetek belőle nyersen vagy vízben főzve, hanem tűzön sütvé egészben fejével, lábszáraival és belső részeivel. (2Mózes 12:9.)

שֵׂאִינוּ צְלוּי כָּל צָרְכּוֹ – Ne egyetek belőle nyersen (*ná*)... – מִיֵּדוֹ – Mindent, ami nincs kellően megsütvé, – קוֹרְאוֹ נָא בְּלִשׁוֹן עַרְבִית – *ná*-nak nevezik arabul.

כָּל זֶה בְּאִזְהָרַת – Mindez része annak a tiltásnak, hogy – אֵל תֹּאכְלוּ – „Ne edd [azt].”

מִיֵּדוֹ לְשִׂאֵר מִשְׁקִין – Honnét tudjuk, hogy más folyadékokban [sem szabad megfőzni a húst]? – תִּלְמוּד לומר וּבָשָׂל מְבֻשָׁל – Erre az van írva: *uvásél mövusál*,⁹² – מִכָּל מְקוֹם – [amiből az derül ki, hogy] bármilyen [folyadékban főtt is, nem fogyasztható].

⁸⁸ Vagyis az inak és a csontok fogyasztásával nem teljesíthető a micva.

⁸⁹ Miért *mörorim* (többes számban) és nem *máror* (egyes számban)?

⁹⁰ Vagyis nem csupán a bizonyos kifejezetten *máror* névre hallgató növényvel lehet teljesíteni a micvát, hanem bármelyik keserű fűvel, mert azokat is gyűjtőnévvel *máror*-nak nevezik.

⁹¹ Fentebb 1:14.

⁹² És nem csupán az áll benne, hogy *umövusál*.

כי אם צלי אש – ...hanem tüzön sütvé... – למעלה גזר עליו – Fentebb⁹³ a Tóra elrendeli [az áldozati hús elfogyasztását], – במצות עשה – egy tevőleges parancsolat formájában, – וכאן הוסיף עליו לא תעשה – itt viszont egy tiltó parancsolattal toldja meg: – אל תאכלו ממנו כי אם צלי אש – „Ne egyetek belőle... ha nem tüzön lett megsütvé.”

ראשו על כרעיו – ...egészen fejével, lábszáraival... – צולהו כלו כאחד – Megsüti együtt az egészet, – עם ראשו ועם כרעיו – a fejét együtt a lábaival – ועם קרבו – [és] együtt a belső részeivel, – ובני מעיו נוהן לתוכו – és belehelyezi a *beleit*, – אחר הדרתן – miután kiöblítette azokat. – ולשון על כרעיו ועל קרבו – Az *ál krááv vóál kirbo* [szövegrész] *ál* szava – כלשון על צבאותם – ugyanolyan [értelmű], mint az *ál civotám*⁹⁴ [szövegrész *ál* szava], – כמו בצבאותם – ami ugyanaz, [mintha az állna a szövegben, hogy] *böcivotám*, – כמות שהן – úgy, ahogyan vannak [azaz mindenki]. – אף זה כמות שהוא – Itt szintén [az a jelentés, hogy] úgy, ahogy van, – כל בשרו משלם – [azaz süsse meg az állat] egész húsát, egészben.

ולא תותירו ממנו עד בקר, והנותר ממנו עד בקר באש תשרפו. (שמות יב, י)

Ne hagyjatok meg belőle reggelre; ami pedig megmarad belőle reggelre, azt égessétek el! (2Mózes 12:10.)

מה תלמוד – **...ami pedig megmarad belőle reggelre...** – ליתן בקר על בקר – Hogyan előrébb hozza a reggel idejét, – לומר עד בקר פעם שנייה – mert a „reggel” szó a napfelkeltére utal, – ובא הכתוב להקדים – de erre az Írás korábbra teszi – שסאור – Ez az egyszerű magyarázat. – ועוד מדרש אחר – Egy másik *midrás* szerint: – ללמד – arra tanít minket, – שאינו נשרף ביום טוב – hogy nem égethetik el az ünnepnapon, – והנותר ממנו בבקר – csak másnap, – וכך תדרשנו – és így kell magyarázni: – עד בקר שני תעמוד ותשרפנו – azt a második reggel égessétek el.

וככה תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם, ואתם אתו בחפזון פסח הוא ליהנה. (שמות יב, יא)

És ily módon egyétek azt: Derekatok fölővezve, saruitok lábatokon és vándorbototok kezetekben és egyétek azt sietve: Az Örökkévaló peszách-áldozata az. (2Mózes 12:11.)

⁹³ Az előző versben.

⁹⁴ 51. vers.

מְזַמְּנִים לְדַרְךְ – Útra készen. – **...Derekatok fölővezve...**⁹⁵ – מִתְּנִיכֶם חֲגָרִים

בְּחִפְזוֹן – **...sietve...** – לְשׁוֹן בְּהֵלָה וּמְהִירוֹת – [böchipázon:] egy sietséget, rohanást jelentő kifejezés, – כְּמוֹ וַיְהִי דָוָד נֹחֵף לְלֶכֶת – mint a „Dávid sietve (nechpáz) menekült”⁹⁶ – אֲשֶׁר הִשְׁלִיכוּ אֲרָם בְּחִפְזָם – [vagy az] „amelyeket az arameusok eldobáltak, mikor sietve (böchafzám) menekültek”⁹⁷ [szövegrészekben].

הַקָּרְבָּן הוּא קְרוֹי פְּסַח – **...Az Örökkévaló peszách-áldozata az.** – פְּסַח הוּא לְהַ – Az áldozatot nevezik „peszách”-nak – עַל שֵׁם הַדְּלוּג וְהַפְּסִיחָה – az ugrás és elkerülés okán, – שֶׁהִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא הָיָה מְדַלֵּג בְּתֵי יִשְׂרָאֵל – mivel az Örökkévaló „átugrotta” az izraeliták házait, – מִבֵּין בְּתֵי מִצְרַיִם – amelyek az egyiptomiak házai között voltak [elszórva]. – וְקוֹפֵץ מִמִּצְרַיִם לְמִצְרַיִם – [Miközben] az egyik egyiptomitól a másik egyiptomiig „szökött”, – וַיִּשְׂרָאֵל אֶמְצָעֵי נִמְלֹט – köztük az izraeliták megmenekültek. – וְאַתֶּם עֲשׂוּ כָל עֲבוּדוֹתָיו – „[Ezért] végezd az egész [korbán peszách] szolgálatot – וְאַתֶּם עֲשׂוּ כָל עֲבוּדוֹתָיו – Istennek” – ugrándozva és szökdécselve [azaz sietősen], – זָכָר לְשֵׁמוֹ – mintegy megemlékezésül [az áldozat] nevére, – שֶׁקְרוֹי פְּסַח – amelyet „peszách”-nak neveznek [„átugrás vagy elkerülés”]. – וְגַם פֶּשַׁח אֲלֵהֶם לְשׁוֹן פְּסִיעָה – Még [az ünnep neve ófranciául] Paske is átlépés-t jelent.

וְעִבְרַתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה וְהַפִּתִּי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה, וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֲעֲשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה. (שמות יב, יב)

És átvonulok Egyiptom országán ezen az éjszakán, és megölök minden elsőszülöttet Egyiptom országában, embert és állatot; és Egyiptom minden bálványán ítéletet teszek – Én az Örökkévaló. (2Mózes 12:12.)

וְעִבְרַתִּי – **És átvonulok...**⁹⁸ – כְּמִלְךְ – [Ez allegorikusan értendő:] *mintha* ő egy király volna, – הָעוֹבֵר מִמְּקוֹם לְמְקוֹם – [aki bejárja országát] egyik helytől a másikig járva, – וּבְהֵעָבְרָה אַחַת – [itt azonban ez] egyetlen vonulással – וַיִּבְרַע אֶחָד – és egyetlen pillanat alatt [történt], – כִּלְן לֹוּקִין – hogy [az elsőszülöttek halálra] sújtattak.

כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם – **...minden elsőszülöttet Egyiptom országában...** – אֶף בְּכוֹרוֹת אַחֲרֵיהֶם וְהֵם בְּמִצְרַיִם – más nép elsőszülötteit is, akik Egyiptomban voltak. – וְהֵם בְּמִצְרַיִם – És honnan tudjuk, – אֶף בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם שֶׁבְּמִקוֹמוֹת אַחֲרֵיהֶם – hogy azokat az egyiptomi elsőszülötteket is [megölte], akik más országban voltak? – תִּלְמוּד לֹוּמֵר – Erre az van írva:⁹⁹ – לְמַגָּה מִצְרַיִם בְּבְכוֹרֵיהֶם – „Lesújtott Egyiptom elsőszülötteire...” [az összesre].

⁹⁵ Ez nem szó szerint értendő, hanem...

⁹⁶ 1Sámuel 23:26.

⁹⁷ 2Királyok 7:15.

⁹⁸ Ez nem vehető szó szerint, hiszen az Örökkévaló egyszerre van mindenütt.

⁹⁹ Zsoltárok 136:10.

מִי שֶׁהִתְחִיל בְּעִבְרָה תְּחִלָּה – Vele, aki először kezdett vétkezni, – מִמְּנוּ מִתְחִלַת הַפְּרָעוּנוֹת – vele kezdődik a büntetés.

וְשָׁל עֵץ נְרִקְבָת – **...és Egyiptom minden bálványán...** – וּבָבֶל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם – [Amelyik] fából [volt], az elrohadt, – וְשָׁל מִתְּכַת נְמֹסֶת – [amelyik] fémből [volt], az megolvadt – וְנִתְּכַת לְאָרֶץ – és a földre ömlött.

אֲנִי בְּעֶמְצִי וְלֹא – **...ítéletet teszek, Én az Örökkévaló.** – אֲעֲשֶׂה שְׁפָטִים אָנִי ה' – „Én Magam [„sajátkezűleg”], és nem egy megbízott által.”

וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל הַבְּתִים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׂם וְרֵאִיתִי אֶת הַדָּם וּפְסַחְתִּי עֲלֵכֶם, וְלֹא יִהְיֶה כְּכֶם נִגְף לְמִשְׁחִית בְּהַכְתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. (שמות יב, יג)

És legyen a vér számotokra jel a házakon, ahol ti vagytok és látva a vért, elkerüllek benneteket és nem lesz a sújtó csapás pusztító közöttetek, amidőn megverem Egyiptom országát. (2Mózes 12:13.)

לָכֶם לְאֹת – **És legyen a vér számotokra jel...** – וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת – „Számotokra jel”, – וְלֹא לְאַחֵרִים לְאֹת – de ne mások számára jel. – מִכָּאֵן – Ebből [következtetünk arra], – שְׁלֹא נִתְּנוּ הַדָּם אֶלָּא מִבְּפָנַי – hogy csupán [az ajtófélfák] első felét kenték meg vérrel.

וְרֵאִיתִי אֶת הַדָּם – **...és látva a vért...**¹⁰⁰ – הַכֵּל גְּלוּי לְפָנָיו – [Nem kétséges, hogy] Számára minden dolog ismert; – אֶלָּא – [a magyarázat] azonban [a következő:] – נוֹתֵן אֲנִי אֶת עֵינֵי לְרֵאוֹת – az Örökkévaló azt mondta: – אֲמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא – „Figyelemmel fogom követni, – שְׂאֵתֶם עֲסוּקִים – hogy engedelmesen teljesítitek-e – וּפּוֹסַח אָנִי עֲלֵיכֶם – és ezért majd elkerüllek titeket.”

...elkerüllek... – וְחִמְלָתִי – [ufászáchti azt jelenti:] Megszánom (vagy: megkímélem). – וְדוּמָה לוֹ פְּסוּחַ וְהַמְלִיט – ehhez hasonló: „megszánja (pászoách) és megkíméli”¹⁰¹ – וְאֲנִי אוֹמֵר כָּל פְּסִיחָה – Én azonban amondó vagyok, hogy a pszichából eredő minden kifejezés – לְשׁוֹן דְּלוּג וְקַפִּיצָה – ugrás és szökkenés értelemben szerepel, – וּפְסַחְתִּי מְדַלֵּג הָיָה – [ily módon] ufászáchti azt jelenti, hogy [az Örökkévaló] átszökkent – מִבְּתֵי יִשְׂרָאֵל – az izraeliták házairól – וּבְתוֹךְ זֶה – az egyiptomiak házaira, – שֶׁהָיוּ שְׂרוּיִם זֶה בְּתוֹךְ זֶה – mert egymás között éltek. – וְכֵן – az egyiptomiak házaira, – פּוֹסְחִים עַל שְׂתֵי הַסַּעֲפִים – Hasonlóan: „[meddig] ugrándoztok (poszchim) még két vélemény között.”¹⁰² – וְכֵן כָּל הַפְּסָחִים – Ugyanígy a béna embereket piszchim-nek [nevezik], – הוֹלְכִים כְּקוֹפְצִים – [mert] úgy mennek, mintha ugrálnának. – וְכֵן פְּסוּחַ – [És eszerint értelmezendő] a pászoách vöhimlit: – וְהַמְלִיט – [És eszerint értelmezendő] a pászoách vöhimlit: –

¹⁰⁰ De át az Örökkévalónak szüksége van egy jelle, hogy az alapján tegyen különbséget egy izraelita és egy egyiptomi között?!

¹⁰¹ Jesájá 31:5. Menáchem ibn Szruk is így fordítja azt, hogy ufászáchti.

¹⁰² 1Királyok 18:21.

„Átugorja és megkíméli [Jeruzsálemet] – מִבֵּין הַמּוֹמְתִים – azok közül, akik megöletnek.”

וְהָיָה כִּבְכֶם נִגְף – **...és nem lesz a sújtó csapás pusztító közöttetek...** – הָרִי שֶׁהָיָה מִצְרֵי כְּבִיתוֹ שָׁל – Hanem az egyiptomiak között lesz. – אָבֵל הָיָה הוּא בְּמִצְרַיִם – [Felmerülhet a kérdés:] Ha egy egyiptomi tartózkodna egy izraelita házában, – זְכוּל יִמְלֹט – lehetséges, hogy megmenekülne? – תִּלְמוּד לּוֹמֵר – Erre az van írva: – וְלֹא יְהִיָּה כִּבְכֶם נִגְף – „nem lesz a sújtó csapás pusztító közöttetek.”

וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לְכֶם לְזִכְרוֹן וְחֻגְתָּם אִתּוֹ חַג לַיהוָה, לְדַרְתֵּיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תִּחְגְּגוּהוּ. (שמות יב, יד)

És legyen ez a nap számotokra emlékezetül és ünnepeljétek azt, mint az Örökkévalónak szentelt ünnepet, nemzedékeiteken át, örök törvényként ünnepeljétek azt. (2Mózes 12:14.)

לְזַכְרוֹן – **...emlékezetül...** – לְדוֹרוֹת – [Vagyis] az [eljövendő] nemzedékek számára.

אֶת הַיּוֹם שֶׁהוּא לְךָ לְזִכְרוֹן – **...és ünnepeljétek azt.** – A napot, amely számodra emlékeztető, – אֶתָּה חוֹגְגוּ – ünnepeld meg. – וְעַדִּין לֹא שָׁמְעֵנוּ אֵי זֶה הַיּוֹם – **תִּלְמוּד לּוֹמֵר** – De még nem hallottuk, melyik nap a megemlékezés napja.¹⁰³ – הַיּוֹם הַזֶּה – **תִּלְמוּד לּוֹמֵר** – Erre az van írva: – זְכוּר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יֵצְאוּתֶם – „Emlékezzetek meg erről a mai napról, amikor kijöttetek,”¹⁰⁴ – לְמַדְנֵנוּ – ami arra tanít bennünket, – הַיּוֹם הַיְצִיאָה הוּא – **וְאֵיזָה יוֹם יֵצְאוּ** – És melyik napon mentek ki. – **תִּלְמוּד לּוֹמֵר** – A Tóra megmondja:¹⁰⁵ – מִמִּחְרַת הַפֶּסַח יֵצְאוּ – „a [korbán] peszách után való reggelen mentek ki.” – הַיּוֹם אֲמַר יוֹם חֻמְשָׁה עֶשֶׂר בְּנִיסָן – Azt mondhatjuk tehát, hogy Niszán tizenötödike – הוּא שָׁל יוֹם טוֹב – az ünnepnap, – לֵיל חֻמְשָׁה עֶשֶׂר – mert tizenötödike előestéjén – אָכְלוּ אֶת הַפֶּסַח – megették a peszáchi áldozatot, – וְלִבְקָר יֵצְאוּ – reggel pedig kimentek.

לְדַרְתֵּיכֶם וְגוֹמֵר – **...nemzedékeiteken át, stb.** – שׁוֹמֵעַ אֲנִי – Azt hihetném, – מֵעוֹט דּוֹרוֹת שְׁנַיִם – hogy a „nemzedékeiteken [át]” [a többes számú kifejezés által implikált] minimumot, azaz kettőt [jelent].¹⁰⁶ – **תִּלְמוּד לּוֹמֵר** – Erre az van írva: – חֻקַּת עוֹלָם תִּחְגְּגוּהוּ – „örök törvényként ünnepeljétek azt.”

¹⁰³ Ugyanis több nap is meg lett említve – Ros Chódes (1. vers); a hónap tizedik napja (3. vers); a tizennegyedik (6. vers) és a tizenötödik (8. vers).

¹⁰⁴ Lentebb 13:3.

¹⁰⁵ 4Mózes 33:3.

¹⁰⁶ Amikor a Tóra többes számot használ anélkül, hogy konkrétan meghatározná a számot, akkor feltételezhetjük, hogy a Tóra ilyenkor a többön kettőt ért, s így én ez alapján arra következtethetnék, hogy csupán azok, akik ténylegesen részt vettek az Egyiptomból való kivonuláson, kötelesek megtartani az ünnepet.

שָׁבַעַת יָמִים מִצּוֹת תֹּאכְלוּ אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תִּשְׁבִּיתוּ שָׂאֵר מִבְּתֵיכֶם, כִּי כָּל אֲכֹל חֶמֶץ וְנִבְרָתָהּ
הִנָּפֵשׁ הֵהוּא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשׁוֹן עַד יוֹם הַשְּׁבַעִי. (שמות יב, טו)

Hét napon át kovásztalan kenyeret egyetek, de már az első napon takarítsatok ki minden kovászt házatokból, mert bárki kovászosat eszik az első naptól a hetedik napig, legyen kiirtva az a lélek Izráelből.
(2Mózes 12:15.)

שָׁבַעַת יָמִים – Hét napon át... – שטיינא של ימים – [Ófranciául] *seiteine*¹⁰⁷ nap.

שָׁבַעַת יָמִים מִצּוֹת תֹּאכְלוּ – Hét napon át kovásztalan kenyeret egyetek... –
ומקום אחר הוא אומר – Egy másik helyen viszont az áll: – שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכְלוּ מִצּוֹת – „Hat napon át egyél kovásztalan”.¹⁰⁸ – לְמַד עַל שְׁבִיעֵי שֶׁל פֶּסַח – Ez azt tanítja, hogy a *peszach* hetedik napján – שְׁאֵינוּ חֹבְבִים לְאָכֹל מִצָּה – nem kötelező kovásztalan kenyeret enni, – וְיִבְלֶד שֶׁלֹּא יֵאָכֵל חֶמֶץ – [az] egyedüli [kötelezettség az], hogy ne együnk *cháméc*-ot.¹⁰⁹ – מִנֵּין – Honnét [vezetjük le azt, hogy] – אַף שֶׁשָׁה רְשׁוּת – a hat másik nap szintén önkéntes? – תְּלִמוּד לִוְמַר שֵׁשֶׁת יָמִים – Erre az van írva: „Hat napon át”¹¹⁰. – זֶה מִנְּהַ בְּתוֹרָה – Ez egyike annak a [tizenhárom] módszernek [amelyek révén] a Tórá [magyarázzuk]:¹¹¹ – דָּבָר שֶׁהֵיָה בְּכֻלָּל – Valami, ami egy általános szabály része volt – וְיִצָּא מִן הַכֻּלָּל לְלִמּוּד – és ki lett választva, hogy megtanítsa [valami újat]¹¹², – לֹא לְלִמּוּד עַל עֲצֻמוֹ בְּלִבְדָּה יִצָּא – nem azért lett kiválasztva, hogy csupán önmagával kapcsolatban tanítson, – אֲלֵא לְלִמּוּד עַל הַכֻּלָּל כְּלוּ יִצָּא – hanem azért, hogy tanítson [valami újat] a szabályról mint egészről. – מָה – [Ez jelen esetünkben a következőképpen működik:] amiképpen – שְׁבִיעֵי רְשׁוּת – [a *mácá* evése] a hetedik napon¹¹³ önkéntes, – אַף שֶׁשָׁה רְשׁוּת – ugyanúgy a [másik] hat nap¹¹⁴ is önkéntes. – יָכוֹל – Lehetséges, – אַף לִילָה הָרִאשׁוֹן רְשׁוּת – hogy az első este is önkéntes? – תְּלִמוּד – Erre az van írva: – בְּעֶרְבַת תֹּאכְלוּ מִצּוֹת – „[a hónap tizennegyedik napjának]

¹⁰⁷ Egy hét napon át tartó időegység. Lásd még fentebb a 10:23-hez írt Rási-kommentárt.

¹⁰⁸ „...és a hetedik napon ünneplő gyülekezés legyen az Örökkévalónak, a te Istenednek; ne végezz munkát.” 5Mózes 16:8.

¹⁰⁹ Azaz kovászos ételt.

¹¹⁰ „...kovásztalan kenyeret egyetek,” ezzel egy csoportba sorolva a hatodik napot az előző hattal. A hetedik nap később kikerül a csoportból (5Mózes uo.), amikor azt mondja a Tóra: „Hat napon át egyél kovásztalan”

¹¹¹ Lásd Sámuel imája – Zsidó imakönyv 30-31. old.

¹¹² Magyarán a Tóra egy másik helyen mint egy különálló dologról beszél róla.

¹¹³ A hetedik napon, amely eredetileg része volt a hét napból álló csoportnak, és csak később említették külön.

¹¹⁴ Az eredeti hét napból álló csoport többi napja.

estéjétől egyetek kovásztalan kenyeret.”¹¹⁵ – A Szentírás ily [módon] kötelezettségként határozza meg ezt.

אך ביום הראשון תשביתו שאר – **...de már az első napon takarítsatok ki minden kovászt...**¹¹⁶ – *bájom hárison* azt jelenti: az ünnep előtti naptól, – וקריו ראשון – és azért nevezik *első*-nak, – לפי שהוא לפני השבועה – mert a hét nap *előtt* következnek. – ומצינו מקדם קריו ראשון – Azt találjuk, hogy azt, ami megelőz, *első*-nek nevezik, – הַרְאִישׁוֹן אָדָם תִּגְלֹד – mint a „*hárison ádám tiváléd*”¹¹⁷ [szövegrészben], – הַלְפָנֵי אָדָם נוֹלְדָתָ – [melynek jelentése:] „Netán Ádám előtt született?” – או אינו אלא ראשון של שבועה – Vagy talán mégis a hét nap első [napjára] utal?¹¹⁸ – תלמוד לומר – Erre az van írva: – לא תשחט על חמץ – „Kovászos kenyér fölött ne ontsd ki [áldozatom véré],”¹¹⁹ – לא תשחט הפסח – [azaz] „Ne vágd le a peszáchi áldozatot, – וְעַדִּין חֲמֵץ קַיִם – amíg még van [a birtokodban] *cháméc*.”¹²⁰

הנפש ההוא – **...az a lélek...** – כַּשֶּׁהִיא בְּנַפְשָׁהּ וּבְדַעְתָּהּ – Amikor [az a lélek] szándékosan és tudatosan cselekszik.¹²¹ – פָּרַט לְאָנוּס – Ez kizárja [a kárét büntetéséből] azt, akit kényszerítettek.

מישראל – **...Izraelből.** – שוֹמְעֵ אֲנִי תִּכְרַת מִיִּשְׂרָאֵל – Azt gondolhatnám, hogy kiirtatik Izraelből, – וְתִלְךְ לָהּ לְעַם אֲחֵר – hogy aztán elmenjen egy másik néphez. – תלמוד לומר במקום אחר – Erre az van írva egy másik helyen: – מִלְּפָנַי – „[irtassék ki az a személy] *színem elől*,”¹²² – בְּכֹל מְקוֹם שֶׁהוּא רְשׁוּתִי – [azaz] „minden helyről, amely az én birtokom.”

וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם, כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם. (שמות יב, טז)

¹¹⁵ Lentebb 18. vers. A Tóra a peszách első estéjét mint különálló entitást hangsúlyozza, dacára a ténynek, hogy korábban már kijelentette: „hét napon át egyél *mácá*-t.”

¹¹⁶ Noha e vers második *jom rison*-ja az ünnep első napjára utal, ez a *jom rison* különbözik ettől.

¹¹⁷ *Jób* 15:7.

¹¹⁸ Azaz az ünnep első napjára. Honnét vezetjük le tehát, hogy a kovászosból való megszabadulás kötelezettsége nem peszách első napján kezdődik?

¹¹⁹ Lentebb 34:25.

¹²⁰ Azaz kovászos étel. És mivel a *korbán peszách* levágásának az ideje Niszán 14-e (azaz az ünnepet megelőző nap), ebből vezetjük le azt, hogy a *bájom hárison* az ünnep megelőző napra utal.

¹²¹ Vagyis csak az sújtatik a *kárét* büntetésével, aki tudatosan és szándékosan eszik kovászosat.

¹²² *3Mózes* 22:3.

És az első napon szent gyülekezet legyen számotokra és a hetedik napon is szent gyülekezet, semmiféle munkát ne végezzetek azokon a napokon, csak ami élelem szükséges minden embernek, egyedül az készüljön számotokra. (2Mózes 12:16.)

מִקְרָא שֶׁם דְּבָר - ...szent gyülekezet... - מִקְרָא שֶׁם דְּבָר - A *mikrá* szó főnév. - קָרָא אוֹתוֹ קִדְשׁ - „Nyilvánítsd ki szentségét - לְאַכִּילָהּ וּשְׁתִּיָּהּ וּכְסוּתָהּ - evés, ivás és [különleges] öltözet [viselése] révén.”

לֹא יַעֲשֶׂה בָהֶם - ...[semmiféle munkát] ne végezzetek azokon [a napokon]... - אֶפְלוּ עַל יְדֵי אֲחֵרִים - Mások által se.¹²³

הוּא - ...egyedül az... - הוּא - Az „az (*hu*)” [magára az ételkészítésre utal], - וְלֹא מִכְשִׁירָיו - de nem az ahhoz való előkészületekre, - שֶׁאֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹתָן מֵעָרֵב - amelyek az ünnepet megelőzően is elvégezhetőek.¹²⁴

לְכָל נֶפֶשׁ - ...minden embernek... - אֶפְלוּ לְבִהֶמָה - Még egy [a tulajdonomban lévő] állatnak is [szabad ételt készíteni].¹²⁵ - יָכוֹל אֵף לְגוֹיִם - Azt gondolhatnánk, hogy nem-zsidók számára is szabad. - תְּלַמּוּד לּוֹמֵר לָכֶם - Erre az van írva: *láchem* (számotokra).¹²⁶

וּשְׁמֵרְתֶם אֶת הַמִּצְוֹת כִּי בְעֵצָם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת צְבָאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם, וּשְׁמֵרְתֶם אֶת הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם. (שמות יב, יז)

És őrködjetek a kovásztalan kenyér fölött, mert ezen a napon vezéltem ki seregeiteket Egyiptom országából, és tartsátok meg ezt a napot nemzedékeiteken át örök törvényül. (2Mózes 12:17.)

וּשְׁמֵרְתֶם אֶת הַמִּצְוֹת - És őrködjetek a kovásztalan kenyér fölött... - שְׁלֵא יָמוּץ - Hogy ne váljon *cháméc*-cé. - מִכֶּאֱמָר - Ebből [a bölcsek] azt tanították: - תִּפַּח - „Ha [a tészta] elkezdene kelni, - תִּלְטוּשׁ בְּצוֹנָן - paskold meg valamilyen hideg folyadékkal.”¹²⁷ - רַבִּי יֹאשִׁיָּהּ אוֹמֵר - Josijá rabbi azt mondja: - אַל - „Ne úgy olvasd, hogy „*et hámacot* (הַמִּצְוֹת)” [azaz a kovásztalan kenyeret], - אֶלָּא אֶת הַמִּצְוֹת - hanem inkább úgy, [hogyan ugyan ezeket a betűket más

¹²³ Még egy nem-zsidó se dolgozzon nektek.

¹²⁴ Például: Megengedett főzni Jom Tovkor, de tilos elkészíteni egy fazekat, hogy abban főzzük meg az ételt, ha azt a fazekat amúgy el lehetett volna készíteni a Jom Tovot megelőzően is.

¹²⁵ Mivel a *nefes* állatokra vonatkoztatva is olvashatjuk a Tórában: „*umáké nefes böhémá* – És aki agyonüt egy állatot” (3Mózes 24:18.).

¹²⁶ De nem a nem-zsidók számára. Ennek az az oka, hogy az ember állatai függenek tőle a táplálásuk szempontjából, míg a nem-zsidó nem függ tőle.

¹²⁷ A hűvösség megátolja a további kelést és *cháméc*-cé válást.

magánhangzókkal ejted ki,] hogy „*et hámicvot* (הַמִּצְוֹת) [azaz a micvákat], – פְּדִרְךָ – [ami arra tanít bennünket, hogy] amiképpen – שְׂאִין מִחֲמִיצִין אֶת הַמִּצְוָה – [a *mácot* sütésénél is ügyelünk,] nehogy megerjedjen a macesz, – כָּךְ אֵין מִחֲמִיצִין אֶת הַמִּצְוָה – ugyanúgy azt sem szabad engednünk, hogy a micvák „megerjedjenek”, – אֲלֵא – hanem, – עֲשֵׂה אוֹתָהּ מִיָּד – ha alkalmad adódik [teljesíteni] egy micvát, – אִם בָּאָה לְיָדְךָ – teljesítsd azonnal!”

Ne végezzetek azokon [az ünnepnapokon tiltott] munkát. – מִמְּלָאכָה – **...és tartsátok meg ezt a napot...** – וּשְׂמַרְתֶּם אֶת הַיּוֹם הַזֶּה

לְפִי שְׂלֵא – **...nemzedékeiteken át örök törvényül.**¹²⁸ – לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם – נְאֻמֵּר דְּוֵרוֹת חֻקַּת עוֹלָם – Mivel a „nemzedékekről” és az „örök törvényről” nem volt szó – עַל הַמְּלָאכָה – a munkával kapcsolatban, – אֲלֵא עַל הַחֲגִיגָה – csupán az ünnep megülésével kapcsolatban, – לְכֶךָ חִזֹּר וּשְׁנֹאוּ כֹּאֵן – ezért az itt meg van ismételve, – כֹּל מְלָאכָה לֹא יַעֲשֶׂה – hogy ne mondhassuk, hogy a tiltás: – לֹא לְדֹרוֹת נְאֻמָּה – „...semmiféle munkát ne végezzetek,”¹²⁹ – nem az eljövendő generációk számára hangzott el, – אֲלֵא לְאוֹתוֹ הַדּוֹר – hanem csak a [Kivonulás] nemzedéke számára.

בְּרֵאשׁוֹן בְּאַרְבַּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בְּעָרֶב תֹּאכְלוּ מִצַּת, עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בְּעָרֶב.
(שמות יב, יח)

Az első hónapban a hónap tizennegyedik napjának estéjétől egyetek kovásztalan kenyeret a hónap huszonegyedik napjáig, napestig. (2Mózes 12:18.)

– מִיָּמָה נְאֻמֵּר – **...huszonegyedik napjáig...** – עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים – Miért hangzik ez el? – וְהֵלֵא כִּבְר נְאֻמֵּר שְׁבַעַת יָמִים – Hát nem hangzott már el az, hogy „hét napon át”¹³⁰ – לְפִי שְׁנֵאָמַר יָמִים – Mivel azonban az hangzott el, hogy *napon*, – לִילוֹת מִנִּין – honnét következtetünk arra, hogy „éjjelente” is? – תִּלְמוּד לומֵר – Erre az van írva: – עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים וְגוֹמֵר – „huszonegyedik napjáig, stb.”¹³¹

שְׁבַעַת יָמִים שְׂאֵר לֹא יִמָּצֵא בְּבִתְיֶיכֶם, כִּי כֹל אֶבֶל מִחֲמִצְוֹת וְנִכְרְתָהּ הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מַעֲדַת יִשְׂרָאֵל
בְּיָר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ. (שמות יב, יט)

¹²⁸ Ez mintha ismételné a fentebb, a 14. versben elhangzottakat!

¹²⁹ 16. vers.

¹³⁰ 15. vers.

¹³¹ Azáltal, hogy kijelöli a tilalmi időszak kezdetét és végét, a Tóra jelzi, hogy a két időpont által határolt teljes időintervallumra – az éjszakákra is, természetesen – vonatkozik a *cháméc* tilalma.

Hét napon át kovász ne legyen található házáitokban, mert aki kovászosat eszik, legyen kiirtva az a lélek Izráel gyülekezetéből, akár idegen, akár honos az országban. (2Mózes 12:19.)

לֹא יִמָּצָא בְּבֵיתְכֶם – ...ne legyen található házáitokban... – מִיָּנִין – Honnét tudjuk azt, – לְגִבּוֹלָיִן – [hogyan vonatkozik] a házadon kívül eső [birtokaitokra is]? – תְּלִמוּד לֹא מֵרָחֹק – Erre az van írva:¹³² – בְּכָל גְּבוּלָךְ – „[ne legyen látható...] egész határodban.” – מֵהַתְּלִמוּד לֹא מֵרָחֹק – Akkor hát miért mondja a Tóra: „házáitokban”?¹³³ – מֵהַתְּלִמוּד לֹא מֵרָחֹק – [Ez azt tanítja, hogy] amiképpen a házad a te birtokodban van, – אֲפָּי – ugyanúgy [a *cháméc* birtoklásának tilalma] – בְּבֵיתְךָ שֶׁבְּרִשְׁתְּךָ – „határaidon belül” [is csupán arra vonatkozik], ami a birtokodban van. – יִמָּצָא חֲמֵצוֹ – Ez pedig kizárja egy olyan nem-zsidónak a *cháméc*-ét, – שֶׁהוּא אֶצֶל יִשְׂרָאֵל – amelyet egy zsidó [tárol], – וְלֹא קִבַּל עָלָיו אֲחֵרִיּוֹת – és amelyért a zsidó nem vállalt felelősséget.¹³⁴

כִּי כָּל אֶכֶל מִחֲמֵצָת – ...mert aki kovászosat eszik... – לְעֵנֹשׁ כֶּרֶת – [Ez a vers arról tudósít,] hogy a *kárét* büntetése – עַל הַשָּׂאוֹר – [jár] azért, [ha valaki] kovászt [észik] [észik peszáchkor]. – וְהָלֹא כָּבַר עֲנֹשׁ עַל הַחֲמֵץ – De hát nem szabta-e már ki [a Tóra] a *kárét* büntetést a *cháméc* [evéséért]?!¹³⁵ – אָלֹא שָׁלָא תֵּאמַר – Erre azonban [azért került sor], hogy ne mondhasd, – חֲמֵץ שֶׁרְאוּי לְאֶכְיָלָה – a *cháméc*-ért¹³⁶, amely alkalmas [önmagában való] fogyasztásra, – עֲנֹשׁ עָלָיו – büntetés jár, – שָׂאוֹר שֶׁאֵינוֹ רְאוּי לְאֶכְיָלָה – [míg] az élesztőért, amely nem alkalmas [önmagában való] fogyasztásra, – לֹא יִעֲנֹשׁ עָלָיו – nem jár büntetés.¹³⁷

– וְאֵם עֲנֹשׁ עַל הַשָּׂאוֹר – És [ha a Tóra] büntetést szabott volna ki az élesztőért – וְלֹא עֲנֹשׁ עַל הַחֲמֵץ – és nem [emléltetett volna] büntetést a *cháméc*-ért, – הֵייתִי אוֹמֵר – én azt mondhattam volna, – שָׂאוֹר שֶׁהוּא מִחֲמֵץ אֲחֵרִים – hogy az élesztő[ért], amely más ételeket *cháméc*-cé tesz, – עֲנֹשׁ עָלָיו – büntetés jár, – חֲמֵץ שֶׁאֵינוֹ מִחֲמֵץ אֲחֵרִים – míg a *cháméc*-ért, amely nem tesz más ételeket *cháméc*-cé, – לֹא יִעֲנֹשׁ עָלָיו – nem kell

¹³² Lentebb 13:7.

¹³³ Hiszen a *böchol gvuľchá* – „egész határodban” – nyilvánvalóan magába foglalja a „házáitokban”-t is.

¹³⁴ Mert ilyen esetben az ilyen kovászos étel teljes mértékben a nem-zsidó tulajdonát képezi, és ezért a zsidónak nem kötelessége megszabadulni tőle, vagyis nem kell eltávolítania azt a házából.

¹³⁵ Fentebb, a 15. versben. És azt mi magunk is sejthettük, hogy az élesztő, amely sokkal szigorúbb megítélést igényel, mint a *cháméc*, hiszen képes más dolgokat is *cháméc*-cé tenni, nyilvánvalóan a *kárét* büntetését vonja maga után.

¹³⁶ Pl.: kenyér.

¹³⁷ Annak, aki peszáchkor fogyasztja.

megbüntetni azt, [aki fogyasztja]. – לְכֵן נֶאֱמַרְוּ שְׂגִיָּהֶם – Ezért említi mindkettőt [a Tóra].¹³⁸

לְפִי – ...**akár idegen, akár honos az országban.**¹³⁹ – בְּגֵר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ – Mivel az [Egyiptomból való kivonulás] csodáját [kizárólag] az izraeliták tapasztalták meg, – הֶצְרַךְ לְרִבּוֹת אֶת הַגֵּרִים – szükséges volt a betérteket [is külön belevenni azok közé, akikre a micva vonatkozik].

כָּל מִחְמָצָת לֹא תֹאכְלוּ, כָּל מוֹשְׁבֵי תִיכֶם תֹאכְלוּ מִצּוֹת. (שמות יב, כ)

Semminemű kovászosat ne egyetek, minden lakóhelyeteken kovásztalan kenyeret egyetek. (2Mózes 12:20.)

מִחְמָצָת לֹא תֹאכְלוּ – ...**kovászosat**¹⁴⁰ **ne egyetek...** – אֲזַהְרֶה – Ez egy tiltás – עַל אֲכִילַת שְׂאֹר – az élesztőfogyasztásra vonatkozóan.¹⁴¹

כָּל מִחְמָצָת – **Semminemű kovászosat...** – לְהִבִּיא אֶת תְּעַרְבֹתָו – [A kol szó] kiterjeszti ezt a keverékeire [is].¹⁴²

כָּל מוֹשְׁבֵי תִיכֶם תֹאכְלוּ מִצּוֹת – ...**minden lakóhelyeteken kovásztalan kenyeret egyetek.**¹⁴³ – זֶה בָּא לְלַמֵּד – Ez arra tanít, – שְׂתִהֶא רְאוּיָהּ לְהֶאֱכֹל – hogy [a mácá] alkalmas kell, hogy legyen a fogyasztásra – כָּל מוֹשְׁבֵי תִיכֶם – bárhol, ahol laktok. – פֶּרֶט לְמַעֲשֵׂר שְׁנִי – Ez [akkor] kizárja a *máászer séni*-t¹⁴⁴ – וְחִלּוֹת תּוֹדָה – és a hálaadó áldozat kenyereit, – שְׂאִינִם רְאוּיִם לְהֶאֱכֹל כָּל מוֹשְׁבוֹת – amelyek nem fogyaszthatók el bárhol, – אֶלָּא בִירוּשָׁלַיִם – csakis Jeruzsálemben.

¹³⁸ Vagyis külön a *cháméc*-et és külön az élesztőt.

¹³⁹ A Tóra gyakran kijelenti, hogy a *gér*-re (vagyis az idegenre, aki betért) ugyanazok a micvák és kötelezettségek vonatkoznak, mint a született zsidóra. Akkor miért említi itt külön a *gér*-t a szöveg?

¹⁴⁰ A *máchmécet* kifejezés az élesztőre utal, mivel az *möcháméc*, azaz más ételeket *cháméc*-cá tesz.

¹⁴¹ Az előző vers –*ki kol ochél máchmécet* – ismerteti a büntetést. Mindazonáltal a szabály, miszerint *éjn onsin elá im kén mázhirin* – „büntetést kiszabni csakis akkor lehet, ha van egy határozott tiltó rendelkezés,” szükségessé teszi, hogy ebben a versben szerepeljen a tiltó rendelkezés.

¹⁴² Vagyis a *cháméc*, amelyet más ételekbe kevertek, tiltottá teszi azokat.

¹⁴³ Az az általános szabály, hogy az olyan micvák, amelyek a földdel kapcsolatosak, mint amilyen a *trumá* és a *máászer*, kizárólag Erec Jisráelben foganatosíthatók; ugyanakkor azok a micvák, amelyek a személyre vonatkoznak, mindenhol kötelező érvényűek. A *mácá*, azaz a kovásztalan kenyér fogyasztásának micvája nyilvánvalóan az utóbbi kategóriába tartozik, így aztán fölösleges, hogy a Tóra kimondja, hogy *mácá*-t mindenhol kell fogyasztani!

¹⁴⁴ A *máászer séni* az az elkülönített tized, amelyet hétévente kétszer felvisznek Jeruzsálembé és ott fogyasztanak el.

וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם, מִשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפַּחְתֵּיכֶם וְשִׁטּוּ
הַפֶּסֶחַ. (שמות יב, כא)

És összehívta Mózes Izráel összes véneit és szólott hozzájuk: Vezessetek elő vagy vegyetek magatoknak juhokat családjaitok szerint és vágjátok le a Peszach áldozatát. (2Mózes 12:21.)

מִשְׁכוּ – ...**Vezessetek elő**... – מי שיש לו צאן – Akinek vannak juhai, –
מִשְׁלוּ – az vezessen elő egyet a sajátjai közül –

וּקְחוּ – ...**vagy vegyetek**... – מי שאין לו – Akinek nincsenek [juhai], –
הַשּׁוֹק – az szerezzon be egyet a piacról.

לְמִשְׁפַּחְתֵּיכֶם – ...**családjaitok szerint**... – שֶׁה לְבֵית אָבוֹת – Egy bárányt minden egyes háztartás számára.¹⁴⁵

וּלְקַחְתֶּם אֲגַדַּת אֶזוֹב וּטְבַלְתֶּם בְּדָם אֲשֶׁר בַּסֶּף וְהִגַּעְתֶּם אֶל הַמִּשְׁקוֹף וְאֶל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת מִן הַדָּם
אֲשֶׁר בַּסֶּף, וְאַתֶּם לֹא תִצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר. (שמות יב, כב)

És szerezzetek magatoknak izsópköteget, és mártsátok a vérbe, mely az edényben van, és érintsetek meg a szemöldökfát és a két ajtófélfát az edényben levő vérel; közületek pedig ne menjen ki senki háza ajtajából, míg föl nem virrad a reggel. (2Mózes 12:22.)

אֶזוֹב – ...**izsóp** (*éзов*)... – מִיִּן יֶרֶק שֵׁשׁ לוֹ גִּבְעוּלִין – Az „*ézov*” olyan típusú zöldség, aminek szára van.

אֲגַדַּת אֶזוֹב – ...**izsópkötege**... – שְׁלֹשׁ קְלָחִין קְרוּיִין אֲגַדָּה – Három szarát [együtt már] kötegnek neveznek.

אֲשֶׁר בַּסֶּף – ...**mely az edényben van**... – בְּכָלֵי – [A „*bászáf*” itt nem ajtófélfát jelent, hanem:] *edényben*, – כְּמוֹ סְפוֹת כֶּסֶף – mint: „*szipot keszef*” – „ezüst hangszerek”.¹⁴⁶

מִן הַדָּם אֲשֶׁר בַּסֶּף – ...**az edényben levő vérel**... – לָמָּה תִזְרַח וְשָׁנְאוּ – Miért ismétli meg [a vers]?¹⁴⁷ – שֶׁלֹּא תֹאמַר טְבִילָה אַחַת – Hogy ne mondhasd, hogy [az izsópnak a vérbe való] egyetlen bemártása – לְשֵׁלֵשׁ הַמִּתְנֻחוֹת – [elegendő] a három hintéshez, [érintéshez]. – לְכַךְ נֹאמַר עוֹד אֲשֶׁר בַּסֶּף – Az „...az edényben levő” ezért [még ugyanazon versen belül] megismétlődik, – שֶׁתִּהְיֶה כָּל נִתְיָנָה וְנִתְיָנָה – hogy [ne maradjon kétség afelől, hogy] minden egyes hintést – מִן הַדָּם אֲשֶׁר בַּסֶּף – az edényben

¹⁴⁵ 4. vers.

¹⁴⁶ 2Királyok 12:14. Ez az idézet is bizonyítja, hogy a „száf” jelenthet valamilyen eszközt is.

¹⁴⁷ Azt, hogy: „az edényben levő vérel”, amikor már egyszer említette, hogy a vér az edényben van

lévő vérrel kell [elvégezni], – על כל הגֵּעָה טְבִילָה – minden egyes érintéshez [külön] bemártással.

מְגִיד – **...közületek pedig ne menjen ki senki stb.**¹⁴⁸ – וְאַתֶּם לֹא תִצְאוּ וְגוֹמֵר – Ez arra tanít, – שְׂמֵאֲחֵר שְׁנִתְּנָה רְשׁוּת לְמִשְׁחֵית – hogy ha egyszer felhatalmazást kapott a pusztító – לְחַבֵּל – a kártevésre, – אֵינּוּ מְבַחֲזִין – akkor nem fog különbséget tenni – וְלִיָּלָה רְשׁוּת לְמַחְבְּלִים הוּא – És a kártevő erők éjszaka fejtik ki tevékenységüket, – שְׁנֵאָמַר – mint írva van:¹⁴⁹ – בּוֹ – „[Éjszaka lesz,] amikor nyüzsög – כָּל חַיְתוֹ יֵעַר – az erdő mindenféle vadja.”

וְעֵבֶר יִהְיֶה לְנִגְףָה אֶת מִצְרַיִם וְרָאָה אֶת הַדָּם עַל הַמִּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת, וּפָסַח יִהְיֶה עַל הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן הַמִּשְׁחֵית לְבֹא אֶל בְּתִיכֶם לְנִגְףָה. (שמות יב, כג)

És átvonul az Örökkévaló, hogy sújtsa Egyiptomot, és ha látja a vért a szemöldökfán és a két ajtófélfán, elkerüli az Örökkévaló az ajtót és nem ad a pusztítónak bemenni házaikba, hogy titeket sújtsa. (2Mózes 12:23.)

וּפָסַח – **...elkerüli...** – וְחָמַל – [ufászách azt jelenti:] „És megszánja (vagy: megkíméli).” – וַיֵּשׁ לְיֹמֵר וְדָלַג – De így is fordítható: „És átugorja.”¹⁵⁰

– וְלֹא יִתֵּן לוֹ יְכוּלַת לְבֹא – **...és nem ad a pusztítónak...** – וְלֹא יִתֵּן הַמִּשְׁחֵית – És nem adja meg a pusztítónak a képességet, hogy jöjjön; – כִּמּוֹ וְלֹא נִתְּנָו אֱלֹהִים לְהַרְעַע – mint a „de Isten nem engedte, hogy velem rosszat tegyen” [szövegrészben].¹⁵¹

וּשְׁמֵרְתֶם אֶת הַדְּבָר הַזֶּה, לְךָ וּלְבָנֶיךָ עַד עוֹלָם. (שמות יב, כד)

És őriztétek meg ezt a dolgot törvényül neked és fiaidnak mindörökké. (2Mózes 12:24.)

וְהָיָה כִּי תִבְאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לְכֶם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר, וּשְׁמֵרְתֶם אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת. (שמות יב, כה)

¹⁴⁸ 1. Az isteni döntés az elsőszülötteket érintette. Akkor miért ne menjen ki *senki* egészen reggelig? 2. Az intézkedés fogatosítása éjfélre volt beígérve. Akkor miért ne menjen ki *senki egészen reggelig*?

¹⁴⁹ Zsoltárok 104:20.

¹⁵⁰ Lásd fentebb a 13. vershez írt kommentárt.

¹⁵¹ 1Mózes 31:7.

És történni fog, midőn bementek abba az országba, amelyet az Örökkévaló nektek ad, amint hirdette, akkor tartsátok meg ezt a szolgálatot. (2Mózes 12:25.)

תָּלָה – ...midőn bementek [abba] az országba... – וְהָיָה כִּי תֵבְאוּ אֶל הָאָרֶץ – A Szentírás ezt a micvát az országba¹⁵² való megérkezésükhöz köti. – וְלֹא נִתְחַיְבוּ בַּמִּדְבָּר – A pusztaságban nem kellett elvégezniük [ezt a szolgálatot], – אֲלֵא פֶסַח אֶחָד – kivéve azt az egy [korbán] peszách-ot, – שְׁעָשׂוּ בַשָּׁנָה הַשְּׁנִית – amelyet a második évben végeztek el – עַל פִּי הַדְּבָר – Isteni parancs alapján.¹⁵³

– ...amint hirdette... – וְהֵיכָן דִּבֶּר – Hol [vagy mikor] hirdette? – כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר – [Amikor azt mondta:] „És beviszlek titeket abba az országba, stb.”¹⁵⁴

וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם, מָה הָעֵבֶדָה הַזֹּאת לָכֶם. (שמות יב, כו)

És ha majdan szólni fognak hozzátok fiaitok: Mit jelent ez a szolgálat számotokra? (2Mózes 12:26.)

וְאָמַרְתֶּם זָבַח פֶּסַח הוּא לִיהוָה אֲשֶׁר פָּסַח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֵת בְּתֵינוּ הַצִּיל, וַיִּקַּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ. (שמות יב, כז)

Feleljetek nekik: Peszách áldozat ez az Örökkévalónak, aki elkerülte Izráel fiainak házeit Egyiptomban, midőn sújtotta Egyiptomot, a mi házainkat pedig megmentette. És a nép meghajolt és leborult. (2Mózes 12:27.)

– ...És a nép meghajolt... – עַל בְּשׁוּרְתֵי הַגְּאֻלָּה – amiért¹⁵⁵ megjövendöltetett nekik a megváltás – וּבִיאַת הָאָרֶץ – és a megérkezés [Erec Jisráel] országába,¹⁵⁶ – וּבְשׁוּרְתֵי הַבָּנִים שִׁיְהִיוּ לָהֶם – és [amiért] megjövendöltetett nekik, hogy gyermekeik fognak születni.

וַיִּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל, כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה וְאֶהֱרֹן בֶּן עֲשׂוֹ. (שמות יב, כח)

¹⁵² Erec Jisráelbe.

¹⁵³ Lásd 4Mózes 9:1-2.

¹⁵⁴ Fentebb 6:8.

¹⁵⁵ Hálától eltelten, azok után, hogy az előző mondatokban Mózes beszélt a nép véneihez, azok pedig a néphez.

¹⁵⁶ Lásd a 25. verset.

És mentek és megtették Izráel fiai; amint az Örökkévaló meghagyta Mózesnek és Áronnak, úgy cselekedtek. (2Mózes 12:28.)

וְכִי כָּבַר עָשׂוּ – **És mentek és megtették Izráel fiai...** – וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל – De hát már megtették? – וַהֲלֹא מֵרֵאשִׁית חֹדֶשׁ נִאֶמַר לָהֶם – Nem a hónap elsején kapták a parancsot?¹⁵⁷ – אֲלֵא – [A válasz] azonban [a következő]: – מִכֵּיִן שֶׁקָּבְלוּ עָלֵיהֶם – Mihelyst elszánták magukat¹⁵⁸, – מֵעַלְהָ עָלֵיהֶם הַכְּתוּב – a Tóra már úgy tekinti, – כְּאֵלוּ עָשׂוּ – mintha meg is cselekedték volna.

וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ – **És mentek és megtették...**¹⁵⁹ – אַף הִהְלִיכָה מְנָה הַכְּתוּב – A Tóra külön megemlíti a „menést”, – לִתֵּן שֶׁכָּר לְהִלִּיכָה – hogy jutalmat adjon a „menésért” – וְשֶׁכָּר לְעֲשִׂיָּהּ – és jutalmat a megtételért.

כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן – **...amint az Örökkévaló meghagyta Mózesnek és Áronnak...**¹⁶⁰ – לְהַגִּיד שְׁבַחֲךָ שֶׁל יִשְׂרָאֵל – Hirdetendő Izrael [fiainak] dicséretét, – שְׁלֹא הִפִּילוּ דְבָר – amiért abszolúte semmit nem mulasztottak el [megcselekedni] – מִצִּוּת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן – Mózes és Áron parancsaiból.¹⁶¹ – וּמָהוּ בֵּן – És mit jelent az, hogy „úgy cselekedtek”? – אֵף מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן – [Ez arra a tényre utal, hogy] Mózes és Áron szintén – בֵּן עָשׂוּ – úgy cselekedett.¹⁶²

וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה וַיַּהֲרֹה הַכֹּהֵן כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פְּרֹעֶה הַיֹּשֵׁב עַל כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשָּׂבִי אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר, וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה. (שמות יב, כט)

És történt éjfélkor, és az Örökkévaló sújtotta mind az elsőszülötteket Egyiptom országában, a trónján ülő a fáraó elsőszülöttjétől a fogolynak elsőszülöttjéig, aki a börtönveremben volt és minden állat elsőszülöttjét is. (2Mózes 12:29.)

אָהוּ – **...és az Örökkévaló...** – כֹּה מְקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר וַה' – Ahol az áll, hogy 'וה' (a ו prefixummal), – הוּא וּבֵית דִּינוֹ – az azt jelenti, hogy Ő és az Ő isteni törvényszéke, –

¹⁵⁷ Hogy kezdjék meg a korbán peszách szolgálatát a tizedik napon? (lásd a 3. vershez írt Rási-kommentárt).

¹⁵⁸ Hogy teljesítik a korbán peszách micváját.

¹⁵⁹ Ha a Tóra célja csupán az lett volna, hogy megtanítsa, hogy egy micva megtételének a szándéka úgy tekintendő, mintha a micvát már meg is cselekedték volna, akkor az állna benne: *vájécu vájáászu* – „kimentek és megtették”. A *vájélchu vájáászu* megfogalmazás azt sugallja, hogy van valami különös a *hálichá*-val, azaz a „menéssel” kapcsolatban.

¹⁶⁰ Nem lett volna elég annyit mondani, hogy „Mentek és úgy cselekedtek”?

¹⁶¹ Az egyiptomi istenségek lemészárlásában rejlő veszély ellenére.

¹⁶² Noha Mózes és Áron (akárcsak az összes lévita) nem élt szolgasorban Egyiptomban (lásd az 5:4-hez fűzött Rási-kommentárt), azért ők is mindent megtettek saját maguk, nevezetesen beszerezték a juhot (illetve kecskét), stb.

כְּמוֹ פְּלוֹנִי וּפְלוֹנִי – mert a ו betű egy kiegészítést képvisel, – תּוֹסֶפֶת הוּא – mint amikor valaki azt mondja: „ez és ez meg ez és ez.”¹⁶³

אֶף שֶׁל אִמָּה אַחֲרַת – **...sújtotta mind az elsőszülötteket...** – הִבָּה כָּל בְּכוֹר – Még akkor is, ha az [az elsőszülött] egy másik népből való volt is, – וְהוּא בְּמִצְרַיִם – [de] aki [ekkor épp] Egyiptomban volt.

אֶף פְּרַעַה בְּכוֹר הִיא – **...a fáraó elsőszülöttjétől...** – מִן הַבְּכוֹרוֹת – A fáraó szintén egy elsőszülött volt, – וְנִשְׁתַּיַּר – de ő megkíméltetett – מִן הַבְּכוֹרוֹת – a többi elsőszülött sorsától. – וְעֲלִיו הוּא אוֹמֵר – Órá utal [a Tóra], amikor azt mondja:¹⁶⁴ – בְּעֵבוֹר זֹאת הָעֲמֻדָּתִיךָ – „Azonban megtartottalak azért, – בְּיָמַי אֶת כֹּחִי – hogy megmutassam neked hatalmammat” – בְּיָמַי סוּף – a Sástengernél.

שֶׁהָיוּ שֹׁמְחִין לְאִיֲדָם שָׁל – **...a fogolynak elsőszülöttjéig...**¹⁶⁵ – יָעוֹד שֶׁלֹּא יֵאמְרוּ – Mert örvendeztek az izraelitákat ért szerencsétlenségen. – יִרְאֲתֵנוּ – De azért is, hogy ne mondhassák: – „A mi istenünk az, – הַבִּיאָה הַפְּרָעָנוֹת – aki megbüntette [az egyiptomiakat].” – וּבְכוֹר הַשְּׁפָחָה בְּכָל הָיָה – Azért értendő bele [itt] a rabszolganő elsőszülöttje [is], – שֶׁהָיָה מִנָּה – mert [ez a vers] felsorol [mindenkit], – מִן הַחֻשׁוֹב שֶׁבְּכָלֶּךָ – a legfontosabbtól¹⁶⁶ – עַד הַפְּחוֹת – [le egészen] a legkevésbé fontosig, – וּבְכוֹר הַשְּׁפָחָה – és a rabszolganő elsőszülöttje – חֻשׁוֹב מִבְּכוֹר הַשְּׁבִי – fontosabb, mint a fogoly elsőszülöttje.

וַיָּקָם פְּרַעַה לְלִלָּה הוּא וְכָל עַבְדָּיו וְכָל מִצְרַיִם וְתַהִי צָעֲקָה גְדֹלָה בְּמִצְרַיִם, כִּי אֵין בֵּית אֲשֶׁר אֵין שָׁם מֵת. (שמות יב, ל)

És fölkelt a fáraó azon az éjjelen, ő maga és összes szolgálói és egész Egyiptom és lett nagy jajkiáltás Egyiptomban, mert nem volt ház, ahol ne lett volna halott. (2Mózes 12:30.)

...azon az éjjelen... – **És fölkelt a fáraó...** – מִמִּטָּתוֹ – Az ágyából. – לְלִלָּה – Nem akkor, amikor a királyok [rendszerint] szoktak [kelni], – וְלֹא כְּדָרֶךְ הַמְּלָכִים – a nappal harmadik órájában.

...ő maga... – **Ő maga...** – תְּחִלָּה וְאַחֲרַיִךְ כֵּן עַבְדָּיו – Ő először, majd pedig a szolgálói. – הוּא – Ebből megtudjuk, – וְהָיָה הוּא מְחֻזָּר עַל בְּתֵי עַבְדָּיו – hogy ő járta végig szolgálói házeit – וּמַעֲמִידָן – és keltette fel őket.

...mert nem volt ház, ahol ne lett volna halott. – **...mert nem volt ház, ahol ne lett volna halott.** – כִּי אֵין בֵּית אֲשֶׁר אֵין שָׁם מֵת – Ha volt ott [a házban] elsőszülött (*böchor*), az meghalt, –

¹⁶³ Lásd Rásinak az 1Mózes 19:24-hez írt kommentárját.

¹⁶⁴ Fentebb 9:16.

¹⁶⁵ 1. A foglyok elsőszülöttjei miért érdemeltek büntetést? 2. Az ezt a csapást megelőző figyelmeztetésben ez áll: „a rabszolganő elsőszülöttjéig”. Akkor hát itt miért szerepel az, hogy „a fogolynak elsőszülöttjéig”? Lásd fentebb a 11:5-höz írt Rási-kommentárt.

¹⁶⁶ Azaz a fáraótól.

אין שם בכור – ha nem volt ott elsőszülött, – גדול שבבית קרוי בכור – akkor a háznép legtekintélyesebb tagja tekintetik böchor-nak, – שְׁנֵאָמַר – mint írva van:¹⁶⁷ – אף אני – „Én pedig elsőszülöttséggel ajándékozom meg.”¹⁶⁸

– דָּבָר אַחֵר – Egy másik magyarázat: – מִצְרִיּוֹת מְזַנּוֹת פָּתַח בְּעֲלִיָּהֶן – Az egyiptomi asszonyok hűtlenek voltak férjeikhez, – וַיּוֹלְדוּ מִרְנָקִים פְּנוּיִים – és nőtlen férfiakból való gyermekeket szültek, – וְהָיוּ לָהֶם בְּכוֹרוֹת הַרְבֵּה – így azoknak [a nőknek,] számos elsőszülöttjük volt; – פָּעַמִּים הֵם חָמָשָׁה לְאִשָּׁה אַחַת – néha [előfordult, hogy] egy nő [akár] öt [elsőszülöttet is] szült, – פֶּלְ אֶחָד בְּכוֹר לְאָבִיו – [hisz] ezek mindegyike elsőszülöttje volt az [öt nemző] apának.

וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לִילָה וַיֹּאמֶר קִימוּ צְאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי גַם אַתֶּם גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת יְהוָה בְּנִדְבָרְכֶם. (שמות יב, לא)

És hívatta Mózeset és Áront éjnek idején és szólt: Kerekedjete föl, távozzatok népem köréből, ti magatok és Izráel gyermekei is és menjete, szolgáljátok az Örökkévalót, amint mondottátok. (2Mózes 12:31.)

– És hívatta Mózeset és Áront éjnek idején... – וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לִילָה – Ez arról informál, – עַל פְּתַחֵי הָעִיר – hogy [a fáraó] körbejárta – מְגִיד – a város különböző bejáratait [azaz negyedeit], – וַיִּצְוֶק הֵיכָן מֹשֶׁה שְׂרׁוּי – és közben azt kiáltotta: „Hol lakik Mózes? – הֵיכָן אַהֲרֹן שְׂרׁוּי – Hol lakik Áron?”¹⁶⁹

– A férfiak. – הַגְּבָרִים – ...ti magatok... – גַּם אַתֶּם

– A gyermekek. – הַטָּף – ...és Izráel gyermekei... – גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

– ...menjete, szolgáljátok az Örökkévalót, amint mondottátok.¹⁷⁰ – וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת ה' בְּנִדְבָרְכֶם – minden úgy lesz, ahogyan ti mondottátok, – וְלֹא כְּשִׂאֲמַרְתִּי אֲנִי – és nem úgy, ahogy én mondtam. – בָּטַל לֹא אֲשַׁלַּח – Semmis [az a kijelentésem, hogy]: „[és Izráelt] sem bocsátom el.”¹⁷¹ – בָּטַל מִי נָמִי – Semmis [az a kijelentésem, hogy]: „kik legyenek azok, akik elmennek?”¹⁷² – בָּטַל רַק צֵאֲנֶכֶם וּבְקֶרְכֶם יֵצֵג – Semmis [az a kijelentésem, hogy]: „csak juhotok és szarvasmarhátok maradjon vissza.”¹⁷³

¹⁶⁷ Zsoltárok 89:28.

¹⁶⁸ Utalás Dávid királyra. Noha Dávid a legfiatalabb volt fivérei közül, legtekintélyesebbként mégis őt tekintették böchor-nak.

¹⁶⁹ És amint rájuk talált, rögtön így kiáltott: „Kerekedjete föl, távozzatok, stb.”

¹⁷⁰ Miért hangsúlyozza a Szentírás: „amint mondottátok”?

¹⁷¹ Fentebb 5:2.

¹⁷² Uo. 10:8.

¹⁷³ Uo. 24.

גַּם צֹאנְכֶם גַּם בְּקִרְכֶם קָחוּ בְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם וְלָכוּ, וּבִרְכֹתֶם גַּם אֹתִי. (שמות יב, לב)

Juhaitokat is, szarvasmarháitokat is vigyétek, amint mondottátok és menjetek és áldjatok meg engem is. (2Mózes 12:32.)

Juhaitokat is, szarvasmarháitokat is vigyétek...
 – גם אתה תתן בְּיָדֵינוּ זְבָחִים – „amint mondottátok”?¹⁷⁴ – מהו בְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם – [A következőre utal:] „Sőt még te is fogsz kezünkbe adni vágóáldozatokat és égőáldozatokat;”¹⁷⁵ – קָחוּ בְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם – **vigyétek, amint mondottátok.**¹⁷⁶

– הִתְפַּלְלוּ עָלַי שְׁלֹא אָמוּת – **...és áldjatok meg engem is.** – וּבִרְכֹתֶם גַּם אוֹתִי – [Azaz] „imádkoztatok értem, hogy ne haljak meg, – שְׂאֲנִי בְּכוֹר – mert én [is] egy elsőszülött vagyok.”

וַתִּחַזַּק מִצְרַיִם עַל הָעָם לְמַהֵר לְשַׁלְּחֵם מִן הָאָרֶץ, כִּי אָמְרוּ בְּלִנּוּ מֵתִים. (שמות יב, לג)

És sürgették az egyiptomiak a népet, hogy minél gyorsabban menjenek el az országból, mert azt mondották, mindnyájan meghalunk! (2Mózes 12:33.)

...mindnyájan meghalunk! – אָמְרוּ – Azt mondták: – לֹא בְּגֹזֶרֶת – „Ez nem ugyanaz, amit Mózes rendelt el, – מֵשָׁה הוּא – mert ő azt mondta:”¹⁷⁷ – וּמַת כָּל בְּכוֹר – »Meg fog halni minden elsőszülött...« – וְכַאֲן אִף הַפְּשוּטִים – itt meg [már] a közönségesek [azaz a nem elsőszülöttek] is [sorra] hálnak meg, – הִמְשָׁה אוֹ עֶשְׂרֵה בְּבֵית אֶחָד – egyazon házban öten-tízen is.”¹⁷⁸

וַיֵּשֶׂא הָעָם אֶת בְּצִקוֹ טָרֶם יִחַמָּן, מִשְׂאֲרֹתָם צָרְרֹת בְּשִׁמְלֹתָם עַל שְׂכָמָם. (שמות יב, לד)

És fölszedte a nép tésztáját, mielőtt megkelt volna, a maradékot bekötvé ruháikba vállaikon. (2Mózes 12:34.)

¹⁷⁴ Különösen, mert mintha csupán az előző vers *ködáberchem*-jét ismételné.

¹⁷⁵ Uo. 10:25.

¹⁷⁶ Ennek megfelelően a *kchu* – *vegyétek/vigyétek* – a *kááser dibártem*-hez – *amint mondottátok* – kapcsolódik, azaz: *gám conchem* *gám bökárchem* – saját juhaitokon és szarvasmarháitokon kívül, *kchu* *kááser dibártem* – vigyetek az enyémből is, amint mondottátok.

¹⁷⁷ Uo. 11:5.

¹⁷⁸ Azt hitték, hogy a közönséges emberek is áldozatul esnek, de tévedésben voltak. Lásd a 30. vershez írt Rási-kommentárt.

– Az egyptomiak nem engedték, hogy késlekedjenek – **הַמִּצְרִים לֹא הִנִּיחוּם לְשֹׁהוֹת** – **...mielőtt megkelt volna...**¹⁷⁹ – **טָרַם יְהִמָּץ** – [a tészta] *cháméc*-cá váljék.¹⁸⁰

– [Vagyis] ami a *mácá*-ból és a *máror*-ból megmaradt.¹⁸¹

– Noha sok állatot vittek magukkal, – **אָף עַל פִּי שְׂבָה־מֹת הַרְבֵּה הוֹלִיכוּ עִמָּהֶם**¹⁸² – **עַל שְׂבָחָם** – mégis így akarták kimutatni szeretetüket a micvák iránt.

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כְּדִבְרֵי מֹשֶׁה, וַיִּשְׁאַלוּ מִמִּצְרַיִם כְּלֵי כֶסֶף וְכֵלֵי זָהָב וְשִׁמְלֹת. (שמות יב, לה)

És Izráel fiai cselekedtek Mózes szava szerint és kértek az egyiptomiaktól ezüstedényeket és aranyedényeket és ruhákat. (2Mózes 12:35.)

– Mert még Egyiptomban megmondta nekik: – **שְׁאַמְרוּ לָהֶם בְּמִצְרַיִם** – „kérjen ki-ki barátjától.”¹⁸³

– Ezek még becsesebbek voltak számukra, – **וְהִמְאוּתָר בַּפָּסוּק** – mint az ezüst és az arany. – **וְהָיָה כֵּן הָיָה הַשְׂבוּבוֹת לָהֶם** – **...és ruhákat.** – Ezek még becsesebbek¹⁸⁴

וַיִּהְיֶה נָתַן אֶת חֹן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיִּשְׁאַלוּם, וַיִּנְצְלוּ אֶת מִצְרַיִם. (שמות יב, לו)

És az Örökkévaló kedvessé tette a népet az egyiptomiak szemében és odaadták nekik, amit kértek és így vettek sarcot Egyiptomon. (2Mózes 12:36.)

¹⁷⁹ Egyiptomban a *cháméc* tilalma peszáchkor csupán egyetlen napra korlátozódott (lásd *Peszáchim* 28b.) és az izraelitáknak nem volt kötelező *kizárólag* kovásztalan kenyeret sütni.

¹⁸⁰ És ha hosszabb ideig maradhattak volna, akkor *cháméc*-ot sütöttek volna. Lásd az előző jegyzetet.

¹⁸¹ De semmiképp sem a *korbán peszách*-ból, abból ugyanis semmit sem szabad meghagyni. Lásd fentebb a 10. vershez írt komentárt.

¹⁸² Miért nem könnyítették meg maguknak a dolgot azzal, hogy a maradékot is az állatokkal vitetik?

¹⁸³ Fentebb 11:2.

¹⁸⁴ Mert egy hosszú úton az ember ruhája fontosabb, mint az arany meg az ezüst.

אף מה שלא היו שואלים – ...és odaadták nekik, amit kértek... – מיהם – Még amit nem kértek tőlük, – היו נוהגים להם – azt is odaadták nekik; – אתה – „Egyet kértél – vigyél kettőt és menj!”¹⁸⁵

וינצלו – ...és így vettek sarcot... – ורוקיננו – [Onkelosz fordításában:]
vörokinu.¹⁸⁶

ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה, פֶּשֶׁשׁ מאות אֶלֶף רגלי הגִּבְרִים לְבַד מִטָּף. (שמות יב, לז)
És vonultak Izráel gyermekei Rámszészttől Szukkótba, mintegy hatszázezer gyalogos férfiú, a gyermekeken kívül. (2Mózes 12:37.)

מִרַעְמֶסֶס סַכְתָּה – ...Rámszészttől Szukkótba... – מֵאָה וְעֶשְׂרִים מִיל הָיוּ – [A két hely közötti távolság] 120 mil,¹⁸⁷ – וּבְאוּי שָׁם לְפִי שְׁעָה – de ők egy pillanat alatt megérkeztek oda, – שֶׁנֶּאֱמַר – amint írva van: – נֶאֱשָׂא אֶתְכֶם עַל כַּנְּפֵי נְשָׂרִים – „felemeltek benneteket sasszárnyokon.”¹⁸⁸

מִבְּנֵי עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה – ...férfiú... – מִבְּנֵי עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה – Húszévesnél idősebbek.

וְגַם עָרַב רַב עָלָה אִתָּם, וְצֹאן וּבָקָר מִקְּנֵה כְּבֹד מֵאֵד. (שמות יב, לח)

És nagy gyűlevész tömeg is vonult velük és juhnyáj meg szarvasmarha, igen nagy tömege a jószágnak. (2Mózes 12:38.)

עָרַב רַב – ...nagy gyűlevész tömeg... – תְּעֲרוּבַת אֲמוֹת שֵׁל גֵּרִים – Különféle népek fiainak egyvelege, akik mind prozeliták voltak.

וַיֹּאפּוּ אֶת הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגַת מִצּוֹת פִּי לֹא חִמֵּץ, פִּי גִרְשׁוֹ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהֵמֶה וְגַם צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם. (שמות יב, לט)

És megsütötték a tésztát, amelyet kihoztak Egyiptomból, kovásztalan lepényekké, mert nem kelhetett meg, mivel kiűzték őket Egyiptomból és nem késlekedhettek és eleséget sem készíthettek maguknak. (2Mózes 12:39.)

עֲגַת מִצּוֹת – ...kovásztalan lepényekké.... – חֲרָרָה שֵׁל מִצָּה – [ugot mácot azt jelenti:] kovásztalan tésztából készült lepény. – בָּצֵק שֵׁלֹא הֵחֵמִיץ קְרוּי מִצָּה – A keletlen tésztát nevezik mácá-nak.

¹⁸⁵ Uo.

¹⁸⁶ „Kiürítették” (ti. Egyiptomot)

¹⁸⁷ 1 mil = 960 m.

¹⁸⁸ Lentebb 19:4.

לְדַרְךָ – ...és eleséget sem készíthettek maguknak. – וְגַם צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם – Az útra. – מִגִּיד שִׁבְחֶךָ שֶׁל יִשְׂרָאֵל – Ez az izraelitákat dicsérendő említetteik, – שְׁלֹא – mivel nem mondták: – הֵי אֵךְ נֵצֵא לְמִדְבָּר – „Hogyan mehetnénk ki a pusztaságba – בְּלֹא צָדָה – eleség nélkül?” – אֲלֵא הָאֱמִינוּ וְהִלְכּוּ – Csak hittek és mentek. – הוּא שֶׁמְפֹרֵשׁ בְּקַבְּלָהּ – Ez határozottan kifejezést nyer a próféták [könyve]iben.¹⁸⁹ – זְכַרְתִּי לְךָ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ – „[Én, az Örökkévaló,] megemlékszem néked ifjúságod szeretetéről, – אֶהְבֵּת כְּלִילֹתַיִךְ – menyasszonykorod vonzalmáról, – לְכַתֵּךְ – mikor jöttél utánam a sivatagban, kietlen földön.” – מָה – És mi a jutalom ezek után? – קִדְשׁ יִשְׂרָאֵל לְהַ' וְגוֹמַר – „Szent Izrael az Örökkévaló előtt, stb.”¹⁹⁰

וּמוֹשֵׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם, שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. (שמות יב, ז)

És volt Izrael fiainak tartózkodása, ameddig laktak Egyiptomban, négyszázharminc év. (2Mózes 12:40.)

...ameddig laktak Egyiptomban... – אַחַר שְׁאָר הַיְשִׁיבוֹת – azokkal a tartózkodásokkal együtt, – שִׁישְׁבוּ גַרִים בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם – amelyet más idegen országokban töltöttek el.

...négyszázharminc év. – בֵּין הַכֹּל מִשְׁנוּלֵד יִצְחָק – Összesen [azaz a más országokban és az Egyiptomban eltöltött éveket együttesen véve]: Izsák születésétől – עַד עַכְשָׁו – mostanáig – הָיוּ אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה – négyszáz év telt el.¹⁹¹ – מִשְׁהָיָה לוֹ זֶרַע לְאַבְרָהָם – [Azért akkortól számolunk,] mert [csupán] az időtől, amikor Ábrahámnak gyermeke született – נִחְקָיִם – kezdődhetett [a prófécia] beteljesülése: – כִּי גַר יִהְיֶה וְרַעַךְ – „Idegen lesz a te magzatod...”,¹⁹² – וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה הָיוּ – és harminc év telt el – מִשְׁנוּגְזָה גִזְרַת בֵּין הַבְּתָרִים – a Kettévágott Részek [mellett kötött] Szövetség megkötésétől – עַד שְׁנוּלֵד יִצְחָק – Izsák születéséig.¹⁹³

– וְאֵי אֲפֹשֶׁר לֹאמַר – Nem lehet azt állítani, hogy [ez a 430 év] – בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְבַדָּה – kizárólag Egyiptom országában [lett eltöltve], – שֶׁהָרִי קָהָת מִן הַבָּאִים עִם יַעֲקֹב הָיָה – hiszen Kehát [Mózes nagyapja] azok között volt, akik Jákobbal együtt érkeztek [Egyiptomba].¹⁹⁴ – צֵא וְחִשׁוּב כָּל שְׁנוֹתָיו – Akkor most adjuk össze az ő éveinek

¹⁸⁹ Jeremiás 2:2.

¹⁹⁰ Uo. 3.

¹⁹¹ Lásd még a 2Mózes 6:18-hoz írt Rási-kommentárt.

¹⁹² 1Mózes 15:13.

¹⁹³ A Kettévágott Részek Szövetsége idején Ábrahám 70 esztendő volt. Izsák akkor született, amikor Ábrahám 100 éves volt (1Mózes 21:5.). Tehát az, amit Isten mond Ábrahámnak: „magzatod 400 évig idegen lesz,” nincs ellentmondásban az ebben a versben közölt 430-as számmal.

¹⁹⁴ 1Mózes 46:11.

[számát]¹⁹⁵ – וְכֵן שְׁנוֹת עַמְרָם בְּנוֹ – és fia, Ámrám éveinek [számát],¹⁹⁶ – וְשָׁמַנִּים שָׁל –
 מֹשֶׁה – valamint Mózes 80 évét, [amilyen idős a Kivonulás idején volt],¹⁹⁷ – לֹא –
 כֵּן – és [összesen] ilyen sokat nem fogunk kapni.¹⁹⁸ – וְעַל כֵּן –
 [Továbbá] be kell látnunk, hogy – הֲרֵבָה שָׁנִים הָיוּ לְקֵהָת עַד שֶׁלֹּא יָרַד לְמִצְרַיִם – Kehát
 már az Egyiptomba való megérkezését megelőzően [is] számos évet élt – וְהֲרֵבָה –
 קֵהָת – és Ámrám évei közül sok átfedésben van Kehát
 éveivel, – וְהֲרֵבָה מִשָּׁמוֹנִים שָׁל מֹשֶׁה – és Mózes nyolcvan éve közül is sok – נְבִלָעִים
 – úgy-
 hogy 400 évet [semmiképpen] nem kapunk – לְבִיאַת מִצְרַיִם – az Egyiptomba való
 megérkezésüktől [a Kivonulásig]. – וְהִזְקַקְתָּ לֹדְמַר עַל כֵּן – [Ezért] azt kell
 mondanunk, – שָׂאֵף שָׂאֵר הַיְשִׁיבוֹת – hogy [még az Egyiptomot megelőző] egyéb
 tartózkodásaik – נִקְרְאוּ גֵרוֹת – [is] *gérut*-nak, [idegenekként való tartózkodásoknak]
 számítanak, – וְאֶפְלוּ בְּחֶבְרוֹן – még [az az időszak is, amikor] Chevronban [laktak,
 noha az Kánaánban volt], – שֶׁנֶּאֱמַר – mint írva van:²⁰⁰ – אֲשֶׁר גָּר שָׁם אַבְרָהָם וַיִּצְחָק –
 „...ahol Ábrahám és Izsák [mint idegen] élt (*gár*).” – וְאֹמַר – [Kánaánnal
 kapcsolatban] a következő is elhangzik: – אֵת אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם אֲשֶׁר גָּרוּ בָּהּ –
 „...tartózkodásuk földjét, ahol hajdan [ideiglenesen] tartózkodtak.”²⁰¹ – לְפִיכֵן אֲתָה –
 עֲרִיךְ לֹדְמַר – Ezért azt kell mondanunk, hogy [a prófécia]: – כִּי גַר יִהְיֶה זְרָעְךָ – „Mert
 idegen lesz a te magzatod...,” – מִשָּׁהֵיָה לֹדְמַר – [akkortól kezdődik,] amikortól [már]
 volt utóda. – וּכְשֶׁתִּמְנֶה אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה – [Na már most,] ha 400 évet számolunk –
 מִשָּׁנוֹלַד יִצְחָק – Izsák születésétől, – תִּמְצָא מִבִּיאַתְּן לְמִצְרַיִם – azt találjuk, hogy az
 Egyiptomba való megérkezésüktől – עַד יִצִּיאַתְּן מֵאֲתֵימ וְעֶשֶׂר שָׁנָה – addig, amikor
 onnét kivonultak, 210 év telt el.²⁰²

¹⁹⁵ Kehát 133 évet élt (2Mózes 6:16.).

¹⁹⁶ Ámrám 137 évet élt (uo. 20.).

¹⁹⁷ Uo. 7:7.

¹⁹⁸ 133+137+80=350.

¹⁹⁹ Így aztán a 350 évből le kell vonni Kehát mindazon éveit, amelyet Egyiptomba való megérkezése előtt élt le, valamint mindazon éveit, amelyeket még az Egyiptomba érkezése előtt, és Ámrám születését követően élt meg. Ezekon kívül le kell vonni Ámrám azon éveit is, amelyeket Mózes születését követően élt le.

²⁰⁰ 1Mózes 35:27.

²⁰¹ 2Mózes 6:4.

²⁰² A számítás a következőképpen alakul: Jákob akkor született, amikor Izsák 60 éves volt. Jákob 130 évesen érkezett Egyiptomba. Jákob Egyiptomba érkezésétől a Kivonulásig 210 év telt el. Ez összesen 400.

– וְזֶה אֶחָד מִן הַדְּבָרִים – Ez egyike volt azon dolgoknak, – שְׁשָׁנוּ לְתַלְמֵי הַמֶּלֶךְ – amelyeket [a bölcsek] megváltoztattak Tálmáj (Ptolemaiosz) királynak.²⁰³

וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה יָצְאוּ כָּל צְבָאוֹת יְהוָה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם. (שמות יב, מא)

És történt négyszázharminc év elteltével, éppen ezen a napon kivonultak az Örökkévalónak összes seregei Egyiptom országából. (2Mózes 12:41.)

– És történt négyszázharminc év elteltével, éppen ezen a napon...²⁰⁴ – מִגִּיד שְׁכִינּוֹ שֶׁהֵגִיעַ הַקֵּץ – Ebből megtudjuk, hogy abban a pillanatban, hogy a rabszolgaság véget ért, – לֹא עָבְדוּ – Isten egy szempillantásnyi ideig sem tartotta fel őket tovább: – הַמְּקוֹם כְּהֵרֵף עֵין – [Így aztán ez arról is tudósít bennünket, hogy] Niszán tizenötödikén – בְּחֹמֶשׁ הַיּוֹם הַשְּׁרֵת אֶצֶל אַבְרָהָם – szolgálattelvő angyalok jöttek Ábrahámhoz, – לְבִשְׂרוֹ – hogy megjövendöljék neki (Izsák születését),²⁰⁵ – וּבְחֹמֶשׁ הַיּוֹם הַזֶּה יָצְאָה – Niszán tizenötödikén Izsák megszületett, – וּבְחֹמֶשׁ הַיּוֹם הַזֶּה יָצְאָה – „a részek közötti” frigy elrendeltetett.²⁰⁶

לֵיל שְׁמֵרִים הוּא לַיהוָה לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם, הוּא הַלַּיְלָה הַזֶּה לַיהוָה שְׁמֵרִים לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם. (שמות יב, מב)

Órködés éjszakája volt ez az Örökkévaló előtt, hogy kivezesse őket Egyiptom országából; ez az éjszaka az, mely az Örökkévalónak van szentelve, amelyet meg kell őrizni Izráel összes gyermekeinek nemzedékeiken át. (2Mózes 12:42.)

²⁰³ Tálmáj király (Ptolemaiosz) összehívott hetvenkét bölcset, elhelyezte őket hetvenkét elkülönített cellába, majd mindegyiktől azt kérte, hogy fordítsa le neki a Tóráat görögre. Csodálatosképp, isteni sugallatra, mindnyájan ugyanazokat a változtatásokat eszközölték a szövegnek azokon a részein, ahol egy nem-zsidó tévesen értelmezheti a Tóra valódi mondanivalóját. Ezen a helyen például mindnyájan azt fordították: „És volt Izráel fiainak tartózkodása, ameddig laktak Egyiptomban és más országokban, négyszázharminc év” (Mögilá 9a.).

²⁰⁴ Miért hangsúlyozza a szöveg azt, hogy „éppen ezen a napon”?

²⁰⁵ Azt mondták: „Jövőre ilyen tájban visszatérek hozzád és akkor feleségednek, Sárának, fia lesz” (1Mózes 18:10.).

²⁰⁶ A „részek közötti” szövetség megkötését követően pont 430 évvel, Izsák születését követően pedig pont 400 évvel ért véget a szolgaság.

‘ליל שמרים הוא לה – **Órködés éjszakája volt ez az Örökkévaló előtt...**²⁰⁷

– Amelynek az Örökkévaló várakozással tekintett elébe, – להוציאם מארץ מצרים – hogy beválthassa ígérését, – להוציאם מארץ מצרים – hogy kivезeti őket Egyiptomból.

‘הוא הלילה הזה לה – **...ez az éjszaka az, mely az Örökkévalónak van szentelve...** – הוא הלילה שאמר לאברהם – Ez az az éjszaka, amelyről [az Örökkévaló] azt mondta Ábrahámnak: – בלילה הזה אני גואל את בניך – „Ezen az éjszakán fogom megváltani gyermekeidet.”

‘שמים לכל בני ישראל לדרתם – **...meg kell őrizni Izráel összes gyermekeinek nemzedékeiken át.** – משמר ובא מן המזיקין – [Ez az éjszaka] folyamatosan védve van a destruktív erők ellen. – כענין שנאמר – Amint írva van:²⁰⁸ – ולא יתן המשחית וגומר – „és nem engedi a pusztítót, stb.”

ויאמר יהוה אל משה ואהרן זאת חקת הפסח, כל בן נכר לא יאכל בו. (שמות יב, מג)

És szólt az Örökkévaló Mózesnek és Áronnak: Ez a peszách áldozat törvénye: senki idegen ne egyék belőle. (2Mózes 12:43.)

‘בארבעה עשר בניסן – **...Ez a peszách áldozat törvénye...** – זאת חקת הפסח – [Az „ez” az előttük levő áldozatra utal, így hát nyilvánvalóan] ezt niszán 14-én mondta nekik [az Örökkévaló].²⁰⁹

‘כל בן נכר – **...Senki idegen...** – שנתנכרו מעשיו – [Azért neveztetik így,] mert cselekedetei elidegenedtek – לאביו שבשמים – mennyei Atyjától. – ואחד הגוי ואחד – vonatkoznak [a „senki idegen” szavak].

‘וכל עבד איש מקנת כסף, ומלתה אתו אז יאכל בו. (שמות יב, מד)

De mindenkinek pénzen szerzett szolgálja, miután körülmetélted őt, ehetik belőle. (2Mózes 12:44.)

‘רבו – **...miután körülmetélted őt, ehetik belőle.** – שמילת עבדיו – hogy a körülmetéletlen szolgálai – מעכבתו מלאכל בפסח – meggátolják őt abban, hogy egyen a peszáchi áldozatból. – רבי אליעזר – Ez Jehosúa rabbi véleménye. – אין מילת עבדיו מעכבתו – Körülmetéletlen szolgálai – Eliezer rabbi azt mondja: –

²⁰⁷ A somér gyöknek két jelentése van: 1. várni valamire vagy várakozással tekinteni valami elé, 2. figyelni vagy őrködni.

²⁰⁸ Fentebb 23. vers.

²⁰⁹ Noha az előző részben a niszán 15-e éjjelének eseményeiről esik szó, a peszáchi áldozat elfogyasztására vonatkozó törvényekről már nyilvánvalóan előbb értesültek.

nem gátolják meg abban [az urat], – מִלְאֲכָל בְּפֶסַח – hogy egyen a peszáchi áldozatból. – אִם כֵּן – Ha ez így van, – מָה תִּלְמוּד לּוֹמֵר – akkor mit jelent az, hogy – אִזּוּ – „[akkor] ehetik belőle”? – הֲעֵבֵד – [Ez] a szolgára [utal].

תּוֹשֵׁב וְשָׂכִיר לֹא יֵאָכֵל בּוֹ. (שמות יב, מה)

Jövevény és bérszolga nem eheth belőle. (2Mózes 12:45.)

תּוֹשֵׁב – Jövevény... – זֶה גֵר תּוֹשֵׁב – Ez egy olyan idegenre utal, aki megtelepedik Erec Jisráelben.²¹⁰

...és bérszolga... – זֶה הַגּוֹי – Ez egy nem-zsidóra utal. – וּמָה תִּלְמוּד – וּמָה תִּלְמוּד – De miért említi ezt [külön] a Tóra, – וְהֵלֵא עֲרֵלִים הֵם – hisz nem körülméletlenek-e ők, – וְנֹאמֵר – [akikre vonatkozóan] az áll [a Tórában].²¹¹ – וְכָל – [A válasz] azonban „körülméletlen ne egyék belőle”? – אָלֵא – [Azonban] erre az, hogy ez] – עָרֵל לֹא יֵאָכֵל בּוֹ – arra a körülméletelt arabra vagy körülméletelt givonitára²¹² [utal], – וְהוּא תּוֹשֵׁב אוֹ שָׂכִיר – aki vagy jövevény vagy bérszolga.

בְּבֵית אֶחָד יֵאָכֵל לֹא תוֹצִיא מִן הַבַּיִת מִן הַבֶּשֶׂר חוּצָה, וְעֶצֶם לֹא תִשְׁכְּרוּ בּוֹ. (שמות יב, מו)

Egy házban fogyasszák el; ne vigyenek ki a húsból a házon kívül és csontot ne törjete el belőle. (2Mózes 12:46.)

בְּבֵית אֶחָד יֵאָכֵל – Egy házban fogyasszák el... – בְּחִבּוּרָה אַחַת – Egy csoportban; – וְשָׂלֵא יַעֲשׂוּ הַנְּמַנִּין עָלָיו שְׁתֵּי חִבּוּרוֹת – hogy azok, akik beszámítottak rá, ne [szakadjanak] két csoportra – וְיַחֲלִקוּהוּ – és ne osszák fel [a korbán peszách-ot a két csoport között]. – אַתָּה אוֹמֵר בְּחִבּוּרָה אַחַת – Azt mondod, hogy [a bövájit echád azt jelenti,] egy csoport – אוֹ אֵינוּ – vagy talán ez nincs is így, – אָלֵא בְּבֵית אֶחָד כְּמִשְׁמַעוֹ – hanem [azt jelenti,] egy házban [a szöveg] egyszerű jelentése szerint, – וְיִלְמַד – és azt tanítja, – וְהָיוּ אוֹכְלִים בְּחֶצֶר – hogy ha már hozzákezdtek – וְיָרְדוּ גֶשֶׁמִּים – és eleredt az eső, – שְׂלֵא יִכְנְסוּ לְבַיִת – nem mehetnek be a házba.²¹³ – תִּלְמוּד לּוֹמֵר – Erre az van írva: – „עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר יֵאָכְלוּ אוֹתוֹ בָּהֶם – „a házakon, ahol elfogyasztják.”²¹⁴ – מִכָּאֵן – Ebből [vagyis a többes számból arra következtethetünk,] – שֶׁהָאוֹכֵל אוֹכֵל בְּשְׁנֵי מְקוֹמוֹת – hogy aki eszi, két helyen is ehethi.

²¹⁰ És magára veszi Noé fiainak hét parancsolatát, amelyek között szerepel a bálványimádás feladása.

²¹¹ 48. vers.

²¹² Akik nem áttérési célból metélik körül magukat.

²¹³ Vagyis hogy a bövájit echád azt jelenti, hogy az egész korbán peszách-ot egy helyen kell elfogyasztani.

²¹⁴ Fentebb 7. vers.

מִן – ...ne vigyenek ki [a húsból] a házon kívül... – לֹא תוֹצִיא מִן הַבַּיִת – [Azaz] a csoportból.

– וְעֵצֶם לֹא תִשְׁבְּרוּ בוֹ – ...és csontot ne törjete el belőle. – הֲרֹאֵי לְאֲכִילָה – [Egy olyan csont esetében,] amely ehető, – כְּגוֹן שֶׁיֵּשׁ עָלָיו פְּנִיּוֹת בָּשָׂר – [vagyis] például van rajta egy *közájit*²¹⁵ darabka hús, – יֵשׁ בוֹ מִשּׁוּם שְׂבִירַת עֵצֶם – tilos eltörni a csontot. – אֵין עָלָיו – Ha [viszont] nincsen rajta – פְּנִיּוֹת בָּשָׂר אוֹ מוֹחַ – egy *közájit* hús vagy velő, – אֵין בוֹ מִשּׁוּם שְׂבִירַת עֵצֶם – akkor nem tilos eltörni a csontot.

כָּל עַדְתֵּי יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ. (שמות יב, מז)

Izráel egész gyülekezetének minden tagja tartsa meg azt. (2Mózes 12:47.)

כָּל עַדְתֵּי יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ – Izráel egész gyülekezetének minden tagja tartsa meg azt. – לָפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר בְּפֶסַח מִצְרַיִם – Miért hangzik ez el? – לָמָּה נִאָּמַר – Mert az egyiptomi peszáchról az áll [a Tórában]:²¹⁶ – שֶׁהָ לְבֵית אֲבוֹת – „egy bárányt családi házak szerint, – שֶׁנִּמְנָו עָלָיו לְמִשְׁפָּחוֹת – [azaz] családok szerint voltak kijelölve rá. – יָכוֹל – Azt hihetném hát, – אֵף פֶּסַח דְּוֵרוֹת כֵּן – hogy ez érvényes a későbbi nemzedékek peszáchjára is.²¹⁷ – תִּלְמוּד לֹא מֵר – Erre az van írva: – כָּל עַדְתֵּי יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ – כָּל עַדְתֵּי יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ – „Izráel egész gyülekezetének minden tagja tartsa meg azt.”²¹⁸

וְכִי יִגֹּד אֶתְךָ גֵר וְעָשָׂה פֶסַח לִיהֵנָה הַמּוֹל לֹ כָּל זָכָר וְנָזַר וְקָרַב לַעֲשׂוֹתוֹ וְהָיָה כְּאֶזְרַח הָאָרֶץ, וְכָל עָרַל לֹא יֵאָכֵל בוֹ. (שמות יב, מח)

És ha tanyázik köztetek idegen és végezni akarja a Peszach áldozatot az Örökkévalónak: minden férfiszemély, aki hozzá tartozik, metéltessék körül s akkor közeledhet, hogy elvégezze és olyanná váljék, mint az országban honos; de körülmetéletlen ne egyék belőle. (2Mózes 12:48.)

– יָכוֹל כָּל הַמִּתְגַּיֵּר – ...és végezni akarja a Peszach áldozatot... – וְעָשָׂה פֶסַח – [E vers alapján] azt gondolhatnám, hogy amikor valaki áttér, – יַעֲשֶׂה פֶסַח מִיָּד – azonnal el kell végeznie a *korbán peszách* szolgálatot. – תִּלְמוּד לֹא מֵר – Erre az van írva: – וְהָיָה כְּאֶזְרַח הָאָרֶץ – „és olyanná váljék, mint az országban honos”; – מָה אֶזְרַח – [vagyis] amiképpen a bennszülött is [nizán] tizennegyedikén [hozza meg a peszách áldozatot], – אֵף גֵר בְּאֶרְבֶּעָה עָשָׂר – ugyanúgy a betért is [nizán] tizennegyedikén [hozza meg azt].

²¹⁵ Azaz olajbogyó nagyságú.

²¹⁶ Fentebb 3. vers.

²¹⁷ Vagyis hogy az egy *korbán peszách* elfogyasztására kijelölt tagoknak ugyanabból a családból valóknak kell lenniük.

²¹⁸ Azaz különböző családok tagjai is „feliratkozhatnak” egy ugyanazon *korbán peszách* elfogyasztására.

– לְהִבִּיא – ²¹⁹...de körülmetéletlen ne egyék belőle. – נֶקַל עָרַל לֹא יֵאָכַל בּוֹ – [Ezt azért mondja itt a Tóra,] hogy kiterjessze [a tilalmat] – אֶת שְׁמֹתוֹ אֶחָיו מִחֶמֶת מִיָּלֶה – egy olyan személyre is, akinek a bátyjai a körülmetélésbe haltak bele, ²²⁰ – וְאִינוּ – מוֹמָר לְעַרְלוֹת – miáltal ő nem hitehagyott körülmetélésének [hiányából fakadóan], – וְאִינוּ לְמָד – és [azt, hogy nem lehet az áldozati húsból,] nem lehet levezetni – מִן נֶכַר – a „Senki idegen ne egyék belőle” [versből]. ²²¹

תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לְאֻזְרָח, וְלִגֵּר הַגֵּר בְּתוֹכְכֶם. (שמות יב, מט)

Egy törvény legyen a honos számára és az idegen számára, aki körödben tartózkodik. (2Mózes 12:49.)

Egyenlővé – לְהִשׁוּוֹת גֵּר לְאֻזְרָח – Egy törvény legyen, stb. – תּוֹרָה אַחַת וְגוֹמֵר – teendő egymással a betértet a született zsidóval – אַף לְשֹׂאֵר מִצְּדוֹת שְׁבֵתוֹרָה – a Tóra többi micváját illetően.

וַיַּעֲשׂוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אֶהֱרֹן בֶּן עֲשׂוֹ. (שמות יב, נ)

És cselekedtek Izráel fiai valamennyien úgy, amint meghagyta az Örökkévaló Mózesnek és Áronnak, akként cselekedtek. (2Mózes 12:50.)

וַיְהִי בַּעֲצָם הַיּוֹם הַזֶּה, הוֹצִיא יְהוָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל צְבָאָתָם. (שמות יב, נא)

És azon a napon kivezélte az Örökkévaló Izráel gyermekeit Egyiptom országából seregeik szerint. (2Mózes 12:51.)

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר. (שמות יג, י)

És szólott az Örökkévaló Mózeshez, mondván: (2Mózes 13:1.)

קִדְשׁ לִי כָּל בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל רֶחֶם בְּבִנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֲדָם וּבְבִהֵמָה, לִי הוּא. (שמות יג, ב)

²¹⁹ A 44. versben megtanultuk, hogy még akkor sem lehet az áldozat húsból, ha a szolgálai nincsenek körülmetélve. Mennyivel inkább így van ez, ha ő maga nincs körülmetélve! Akkor hát miért mondja ezt itt, ezen a helyen a Tóra?

²²⁰ Ilyen esetben ugyanis az illető fel van mentve a körülmetélés kötelezettsége alól, tekintve a veszélyt, amelyet ez az életére jelent.

²²¹ Vagyis a Tóra kifejezetten megtiltja még a körülmetélés alól felmentett számára is azt, hogy a korbán peszách-ból egyen.

Szentelj meg számomra minden elsőszülöttet; minden ami megnyitja anyjának méhét Izráel fiainál, emberben és állatban, enyém legyen! (2Mózes 13:2.)

שְׁפֹתַח אֶת הַרְחֵם תְּחַלֶּה – ...ami megnyitja anyjának méhét... – פֹּטֵר כֹּל רֶחֶם – [Azaz] amely elsőként nyitja meg a méhet, – **כְּמוֹ פּוֹטֵר מַיִם** – mint a „Mint aki árvizet szabadít el (*potér májim*), – **רְאֵשִׁית מְדוּן** – [olyan] a háborúság kezdete”²²² [szövegrészben]. – **וְכֵן יִפְטִירוּ בְּשֵׁפָה** – Hasonlóan: „*jáftiru vöszáfá*”²²³ – **יִפְתְּחוּ שְׁפֹתַיִם** – *elhúzzák ajkukat.*

לִי הוּא – ...enyém legyen! – **לְעַצְמִי קָנִיתִים** – „Megszereztem őket a Magam számára – **עַל יְדֵי שְׁהַבִּיתִי בְּכוּרֵי מִצְרַיִם** – azzal, hogy lesújtottam az egyiptomi elsőszülöttekre.”²²⁴

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם זְכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יִצְאֲתֶם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים כִּי בַחֲזֶק יָד הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם מִצֵּיִן. (שמות יג, ג)

És szólott Mózes a néphez: Emlékezzetek meg erről a mai napról, amikor kijöttetek Egyiptomból, a szolgaság házából, mivelhogy erős karral vezetett ki az Örökkévaló titeket innen és senki ne egyék kovászosat. (2Mózes 13:3.)

זְכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה – ...Emlékezzetek meg erről a mai napról... – לָמַד – Ez arra tanít, – **שֶׁמִּצְרַיִם יִצְאֲתֶם מִבֵּית עַבְדִּים בְּכֹחַ יָד** – hogy az Egyiptomból való Kivonulásról naponta meg kell emlékezni.

הַיּוֹם אֲתֶם יֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב. (שמות יג, ד)

Ma vonultok ki, a gabonaérés hónapjában. (2Mózes 13:4.)

בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב – ...a gabonaérés hónapjában. – **וְכִי לֹא הָיוּ יוֹדְעִין** – De hát ők maguk nem tudták, – **בְּאִיזָה הַדָּשׁ** – melyik hónapban vonulnak ki? – **אֲלֵא כִּן אָמַר לָהֶם** – **אִם יָמֵי, אֵת מוֹדָעָם לָהֶם** – „Lássátok, micsoda jósággal viseltetett irányotokban [az Örökkévaló], – **שֶׁהוֹצִיא אֶתְכֶם בְּחֹדֶשׁ** – hogy olyan hónapban hozott ki benneteket, – **שֶׁהוּא כֹּשֶׁר לְצֵאת** – amely [igen] alkalmas a kivonuláshoz: – **לֹא חֶמֶה וְלֹא צָנָה וְלֹא גֶשֶׁמִים** – sem nem forró, sem nem hűvös, sem nem esős.” – **וְכֵן הוּא אוֹמֵר** – Amiképpen az is elhangzik, hogy:²²⁵ – **מוֹצִיא אֶסְרִירִים**

²²² Példabeszédek 17:14.

²²³ Zsoltárok 22:8.

²²⁴ Ezért hát: „Szenteld meg őket Számomra, mert ők az Enyém.”

²²⁵ Zsoltárok 68:7.

הַחֹדֶשׁ שֶׁהוּא כָּשֶׁר לְצֵאתָ – [ahol a bákosárot azt jelenti]: egy hónap, amely alkalmas (kásér) a kivonulásra.

וְהָיָה כִּי יִבְיָאֲךָ יְהוָה אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֲמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לָתֶת לְךָ אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וַדְּבָשׁ, וְעַבְדְּתָ אֶת הָעֵבֶרֶת הַזֹּאת בְּחֹדֶשׁ הַזֶּה. (שמות יג, ה)

És lesz, midőn bevisz téged az Örökkévaló a Kánaáni, a Hitti, az Emóri, a Hivvi és Jebúszai országába, amelyet esküvel ígért őseidnek, hogy neked adja, a tejjel-mézszel folyó országba, akkor végezd el ezt a szolgálatot ebben a hónapban. (2Mózes 13:5.)

וְאֵל עַל פִּי שְׁלֵא מְנָה – ...a Kánaáni stb. országába... – אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי – És noha csupán öt nép van itt felsorolva, – כָּל שִׁבְעָה גוֹיִם בְּמִשְׁמַע – [mégis] mind a hét népre²²⁶ történik utalás, – שֶׁכֵּלֵן בְּכֹלֵל כְּנַעֲנִי הֵם – mert Kánaán mindnyájukat magába foglalja. – וְאַחַת מִמֶּשְׁפַּחַת כְּנַעַן הִיְתָה – Volt mindazonáltal Kánaán családjában egy, – שְׁלֵא נִקְרָא לָהּ שֵׁם אֶלָּא כְּנַעֲנִי – akinek nem volt egyéb neve, mint az, hogy „kánaánita”.

בְּאַבְרָהָם הוּא אוֹמֵר – ...esküvel ígért őseidnek, stb. – בְּיָוֵם הַהוּא כָּרַת ה' אֶת אַבְרָם – Ábrahámra vonatkozóan ezt mondja [a Szentírás]:²²⁷ – „Ezen a napon szövetséget kötött az Örökkévaló Ábrámmal, stb.”²²⁸ – גִּוּר בְּאֶרֶץ הַזֹּאת – Izsákra vonatkozóan ezt mondja [a Szentírás]:²²⁹ – וַיִּבְרָחֶק הוּא אוֹמֵר – „Maradj jövevényként ebben az országban, stb.”²³⁰ – וַיִּבְרָעֶקֶב הוּא אוֹמֵר – Jákobra vonatkozóan ezt mondja [a Szentírás]:²³¹ – הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שׁוֹכֵב עָלֶיהָ וְגוֹמֵר – „a földet, amelyen fekszel, stb.”²³²

חֶלֶב זָב מִן הָעֵזִים – ...a tejjel-mézszel folyó országba... – אֶת חֶלֶב וַדְּבָשׁ – A tej a kecskék [tőgyéből] folyik,²³³ – וְהַדְּבָשׁ זָב מִן הַתְּמָרִים וּמִן הַתְּאֲנִים – a méz pedig a datolyákból és a fügekéből folyik.²³⁴

וְשָׁל פֶּסַח – [Vagyis] a korbán peszách [szolgálatát]. – וְהָלֵא כָּבֵר נֹאמֵר לְמַעַלָּה – De főtebb nem szerepelt már az,

²²⁶ Ez az 5Mózes 7:1-ben felsorolt hét nép.

²²⁷ 1Mózes 15:18.

²²⁸ „... mondván: Magzatodnak adtam ezt az országot”.

²²⁹ Uo. 26:3.

²³⁰ „mert neked és magzatodnak adom mindezeket az országokat”.

²³¹ Uo. 28:13.

²³² „neked adom és magzataidnak.”

²³³ Amelyeket viszont a föld táplál.

²³⁴ Amelyek pedig a földből nőnek.

hogyan: – וְהָיָה כִּי תָבִיאוּ אֶל הָאָרֶץ וְגוֹמֵר – „midón bementek abba az országba, stb.”²³⁵ – מִשְׁבִּיל דְּבָר – Miért tért hát vissza [a Tóra] és ismételte meg? – בְּפִרְשָׁה רְאוּנָה נֹאמֵר – Egy olyan dolog miatt, amit itt újonnan vezet be. – שְׁנִתְחַדֵּשׁ בָּהּ – Az előző fejezetben az állt: – וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם – „És ha majdan szólni fognak hozzátok fiaitok: – מָה הָעֵבֶרֶה הַזֹּאת לָכֶם – Mit jelent ez a szolgálat számotokra?”²³⁶ – בְּבֵן רִשָּׁע הַכֹּתוּב מִדְּבָר – A Szentírás [azon a helyen] a gonosz fiúról beszél, – וְהָיָה מִן הַכֹּל – ő ugyanis kizárta magát a közösségből.²³⁷ – וְכֹאן – Itt azonban [az áll]: „És beszélj el a te fiadnak,”²³⁸ – בְּבֵן – utalva ezzel arra a fiúra, – וְהִתְחַבֵּר – aki [még] azt sem tudja, mit kérdezzon, – וְהִתְחַבֵּר – a Szentírás pedig [vele kapcsolatban] arra tanít, – שֶׁתִּפְתַּח לוֹ אֶתָּה – hogy beszélgetést kell kezdeményezned vele – בְּדַבְרֵי אֲנָדָה – [teletűzdelve azt] aggádikus magyarázatokkal, – הַמוֹשְׁכִין אֶת הַלֵּב – amelyek vonzzák a szívet (vagyis felkeltik az érdeklődést).

שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל מִצַּת, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לִיהוָה. (שמות יג, ו)

Hét napon át egyél kovásztalan kenyeret és a hetedik nap még ünnep legyen az Örökkévalónak. (2Mózes 13:6.)

מִצוֹת יֵאָכְלוּ אֶת שְׁבַעַת הַיָּמִים, וְלֹא יֵרָאֶה לָּךְ חֶמֶץ וְלֹא יֵרָאֶה לָּךְ שָׂאֹר בְּכֹל גְּבֻלְךָ. (שמות יג, ז)

Kovásztalan kenyeret kell enned a hét napon és ne legyen látható se kovászos kenyér, sem pedig kovász egész határodban. (2Mózes 13:7.)

וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בְּעֵבֹר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם. (שמות יג, ח)

És beszélj el a te fiadnak azon a napon, mondván: Ez azért van, amit az Örökkévaló velem cselekedett, midón kivonultam Egyiptomból! (2Mózes 13:8.)

...Ez azért van... – בְּעֵבֹר זֶה – Mert teljesíteni fogom az Ó micváit, – כְּגוֹן פֶּסַח מִצְּהָ וּמְרוֹר הַלֵּלוּ – mint ezek: *peszách, mácá és márór.*”

...az Örökkévaló velem cselekedett... – עָשָׂה ה' לִי – Ez utalás egy a gonosz fiúnak adott válaszra, – לֹמֵר עָשָׂה ה' לִי – mondván: „Az

²³⁵ Fentebb 12:25-26. „akkor tartásátok meg ezt a szolgálatot.”

²³⁶ Fentebb 12:26.

²³⁷ Azzal, hogy azt mondta: „számotokra,” arra utalva ezzel, hogy számára nem.

²³⁸ 8. vers.

Örökkévaló ezt *velem* cselekedte, – וְלֹא לָךְ – [velem] és nem veled, – שְׂאֵלוֹ הִיִּיתָ שָׁם – ha ugyanis te ott lettél volna [Egyiptomban], – לֹא הִיִּיתָ כְּדָאִי – nem érdemelted volna ki, – לְגֵאֵל – hogy kiszabadítottass.”

וְהָיָה לָךְ לְאוֹת עַל יָדְךָ וְלִזְכָּרוֹן בֵּין עַיִנֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יְהוָה בְּפִיךָ, כִּי בְיַד חֻזְקָה הוֹצֵאתָ יְהוָה מִמִּצְרַיִם. (שמות יג, ט)

És legyen ez jelképként kezeden és emlékeztetőként szemeid között, hogy az Örökkévaló igéje legyen szádban, mert erős kézzel kihozott az Örökkévaló Egyiptomból! (2Mózes 13:9.)

– יֵצִיאֵת מִצְרַיִם תִּהְיֶה לָךְ לְאוֹת – Az Egyiptomból való Kivonulás jel lesz számodra – **...kezeden és emlékeztetőként szemeid között...** – שְׂתִכְתּוֹב פְּרָשִׁיּוֹת הַלָּלוּ – Azaz: írd le ezeket a [tórai] szövegrészeket,²³⁹ – וְתִקְשְׂרֵם בְּרֹאשׁ וּבִזְרוּעַ – és kötdzd azokat fejedre és kezedre.

– לְפִיכָךְ יִדְכָה מְלֵא – A bal kézen. – יָד שְׂמָאל – **...kezeden (jádchá)...** – Ezért van a „jádchá” „teljesen” kiírva²⁴⁰ – בְּפִרְשָׁה שְׁנִיָּה – a második szövegrészben,²⁴¹ – לְדְרוֹשׁ בָּהּ – hogy [szóösszevonásként] lehessen magyarázni – יָד – שְׁהִיא כְּהָהּ – [a következőképpen]: *jád söhi kéhá*, „a gyenge kéz”.

וְשָׁמַרְתָּ אֶת הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֲדָהּ, מִיָּמִים יְמִימָה. (שמות יג, י)

És őrizd meg ezt a törvényt a maga időszakában napról-napra. (2Mózes 13:10.)

– [Azaz:] évről-évre. – מִשָּׁנָה לְשָׁנָה – **...napról-napra.** – מִיָּמִים יְמִימָה

וְהָיָה כִּי יִבְאֵךְ יְהוָה אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעַנִי כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָךְ וְלְאַבְרָהָם, וּנְתַנָּה לָךְ. (שמות יג, יא)

És lesz, midőn bevisz téged az Örökkévaló a Kánaáni országba, amint esküvel ígérte neked és őseidnek, és neked adja... (2Mózes 13:11.)

– יֵשׁ מְרַבּוֹתֵינוּ שְׁלֵמָדוּ – **...midőn bevisz téged az Örökkévaló...** – בֹּלְעֵינֵנוּ – Bölcseink között vannak néhányan, akik ebből [a szövegrészből] arra következtettek, – שְׁלֵא קִדְשׁוֹ בְּכוֹרוֹת הַנוֹלָדִים בְּמִדְבָּר – hogy a pusztaság elsőszülöttjeit

²³⁹ Az 1-10-ik és a 11-16-ik verseket.

²⁴⁰ Azaz a végén egy ה-vel, (יְדָכָה), ugyanis ezt a szót rendszerint a következőképpen írják:
יָדְךָ.

²⁴¹ 16. vers.

nem szentelték meg.²⁴² – וְהָאֹמֵר שֶׁקִדְשׁוֹ – Az, akinek a véleménye szerint igenis megszentelték őket, – מִפְּרֵשׁ בִּיאָה זֶה – ezt az „[Erec Jiszráelbe való] bevitelt” a következőképpen magyarázza: – אַם תִּקְיִמוּהוּ בַמִּדְבָּר – Ha teljesítitek²⁴³ a pusztaságban, – תִּזְכּוּ לִפְנֵים לְאַרְץ – [akkor] érdemessé váltok arra, hogy bemenjetez az országba, – וּתְקִימוּהוּ שָׁם – és ott majd [folytatni] fogjátok ezt.²⁴⁴

וְהִיכֵן נִשְׁבַּע לְךָ – És hol esküdt meg erre neked [az Örökkévaló]? – וְהִבְאֵתִי אֵתְכֶם אֶל הָאָרֶץ – [Amikor azt mondta:] „És beviszlek titeket abba az országba, – אֲשֶׁר נִשְׁאֵתִי אֶת יְדֵי וְגוֹמֵר – amelyre [esküvéssel] felemeltem kezemet, stb.”²⁴⁵

כְּאֵלוּ נִתְּנָה לְךָ בּוֹ – Úgy tekintsd, – וְיִתְּנָה לְךָ – és ne úgy tekintsd, – וְיִתְּנָה לְךָ – mintha ugyanazon a napon kapnád meg,²⁴⁶ – וְיִתְּנָה לְךָ – és ne úgy tekintsd, – כִּי־רֵשֶׁת אֲבוֹת – mintha őseidtől kapott örökség lenne.

וְהַעֲבַרְתָּ כָּל פֶּטֶר רְחֵם לִיהוָה, וְכָל פֶּטֶר שֶׁגָּר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יְהִיָּה לְךָ הַזְּכָרִים לִיהוָה. (שמות יג, יב)

...akkor tedd félre az Örökkévaló számára az anya méhének minden megnyitóját és minden baromnak első ellését, ami lesz neked, a hímje az Örökkévalóé legyen! (2Mózes 13:12.)

וְהַעֲבַרְתָּ אֵינִי וְהַעֲבַרְתָּ אֶלָּא לְשׁוֹן הַפְּרָשָׁה – A vöhááavártá egy félretétel-t jelentő kifejezés; – וְכֵן הוּא אוֹמֵר – ehhez hasonlóan fogalmaz [a Tóra]:²⁴⁷ – וְהַעֲבַרְתֶּם אֶת נַחְלָתוֹ לְבָתוֹ – „akkor származtassátok át (vöhááavártem)²⁴⁸ birtokát leányára.”

וְשִׁגְרָתוֹ אִמּוֹ – [A seger egy olyan magzatra utal,] amely idő előtt születik, az anyja [szinte] „elejti,” – וְשִׁלַּחְתּוֹ בְּלֵא – és idő előtt küldi ki [a világra]. – וְלִמְדֵךָ הַכְּתוּב – A Szentírás azt tanítja, [hogy noha az ilyen koraszülött nem fog életben maradni,] – וְשִׁהוּא קְדוֹשׁ בְּכֹרֶה – mégis,

²⁴² Vagyis azok az elsőszülöttek, akik már a pusztai vándorlás idején, azaz a kivonulást követően születtek, nem szentelték oda az Örökkévalónak, aszerint, ahogyan Ő azt megparancsolta (lásd fentebb 13:2.).

²⁴³ Az elsőszülöttek Nekem szentelésének micváját.

²⁴⁴ Eszerint: *ki jöviáchá* azt jelenti: „hogy Ő bevigyen téged,” azaz: „Teljesítsd az elsőszülöttek megszentelésének micváját, hogy Ő majd bevigyen téged Erec Jiszráelbe.”

²⁴⁵ Fentebb 6:8. „...hogy Ábrahámnak, Izsáknak és Jákóbnak adjam, és most nektek fogom adni örökségül, Én az Örökkévaló!”

²⁴⁶ Ugyanazon a napon, amikor teljesíted a micvát.

²⁴⁷ 4Mózes 27:8.

²⁴⁸ Azaz tegyétek félre a birtokát a leánya számára.

mint elsőszülöttet, oda kell szentelni [az Örökkévalónak], – לְפֶטוֹר אֶת הַבָּא אַחֲרָיו – mentesítve ezzel [az elsőszülöttség alól] az utána születettet. – וְאִף שְׂאִין נֶפֶל קְרוֹי שְׁגֵר – Jóllehet azt [a magzatot], amely nem idő előtt született, szintén *seger*-nak nevezik, – אֲבָל זֶה – mint a „marháid ellését (*sgár áláfechá*)” [kifejezésben],²⁴⁹ – כְּמוֹ שְׁגֵר אֶלְפִיךָ – לֹא בָּא אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַנֶּפֶל – itt mégis egy koraszülött [magzatra] utal, – שְׁהָרִי כְּבָר כָּתַב – mivel [az egészségesekre vonatkoztatva] már mondta [a vers elején]: – כֹּל פֶּטוֹר רְחֵם – „az anya méhének minden megnyitóját”²⁵⁰.

– וְאִם תֹּאמַר – Ha azt kérdeznéd: – אִף בְּכוֹר בְּהֵמָה טְמֵאָה בְּמִשְׁמַע – ez egy tisztátalan állat elsőszülöttjére is utal-e? – בָּא וּפְרֻשׁ בְּמִקוֹם אַחֵר – [Én azt válaszolnám:] a Tóra már egyértelműen [tisztázta] egy másik helyen: – בְּבִקְרָךְ וּבְצֹאֲנֶךָ – „marhád és juhaid közül.”²⁵¹ – לְשׁוֹן אַחֵר יֵשׁ לְפְרֻשׁ – Létezik egy másik lehetséges magyarázat: – וְהַעֲבַרְתָּ כֹּל פֶּטוֹר רְחֵם – A *voháávartá chol peter rechem* esetében az emberi elsőszülöttekre – בְּבִכּוֹר אֲדָם הַכְּתוּב מְדַבֵּר – utal a Szentírás.

וְכָל פֶּטוֹר חֲמור תִּפְדֶּה בְּשֵׂה וְאִם לֹא תִפְדֶּה וְעַרְפָּתוֹ, וְכֹל בְּכוֹר אֲדָם בְּבִנְיָךְ תִּפְדֶּה. (שמות יג, יג)

A szamar elsőszülöttjét váltsd meg egy báránnyal, s ha nem váltod meg, szegd a nyakát! És minden ember elsőszülöttjét, meg kell váltanod a te fiaid között. (2Mózes 13:13.)

– וְלֹא פֶטוֹר שְׂאֵר בְּהֵמָה טְמֵאָה – De a többi tisztátalan állat elsőszülöttjét nem. – וּגְזֵרַת הַכְּתוּב הִיא – Ez bibliai rendelkezés, – לְפִי שְׁנַמְשְׁלוּ בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם – mert az egyiptomi elsőszülötteket hasonlítja az Írás – לְחֲמוֹרִים – szamarakhoz.²⁵² – וְעוֹד – És azért is, – שְׂפִיעוּ אֶת יִשְׂרָאֵל – mert [a szamarak] segítségükre voltak a zsidóknak, – בִּיציאתן ממצרים – amikor kivonultak Egyiptomból, – שְׂאִין לָךְ אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל – mert nem volt egyetlen olyan izraelita sem, – שֶׁלֹּא נָטַל הַרְבֵּה חֲמוֹרִים – aki ne vitt volna magával számos szamarat, – טְעוּנִים מִכֶּסֶפִּים – megvakodva Egyiptom ezüstjével és aranyával.

– נותן שֵׂה לכהן – Adjon egy báránnyt a *kohénnak*, – וּפֶטוֹר חֲמור מִתֵּר בְּהֵנָא – és használhatja az elsőszülött szamarat. – וְהִשָּׂה חוּלִין בְּיַד כֹּהֵן – A bárány a *kohén* birtokában nem [számít] felszenteltnek.

²⁴⁹ 5Mózes 7:13. Ezen a helyen a Tóra az áldás kontextusában beszél a *sgár áláfechá*-ról, tehát nyilvánvalóan nem idő előtt született magzatokra utal.

²⁵⁰ Ami az összes állatot magában foglalja. A *seger bohám* tehát szükségszerűen valami másra utal, nevezetesen egy koraszülöttre, míg a *kol peter rechem* az időben születettekre utal.

²⁵¹ 5Mózes 15:19.

²⁵² Lásd *Jechezkél* 23:20.

וְעַרְפָּתוֹ – ...szegd a nyakát... – עוֹרְפוֹ בְּקוֹפִיץ מְאַחֲרָיו – Egy bárdal hátulról nyakát szegi, – וְהוֹרְגוּ – és [ezzel] megöli. – הוא הַפְסִיד מְמוֹנוֹ שֶׁל כֹּהֵן – Mivel anyagi veszteséget okozott a kohénnak,²⁵³ – לְפִיכָךְ יִפְסִיד מְמוֹנוֹ – ezért neki [is] anyagi veszteséget [kell] szenvednie.

...És minden ember váltsa meg elsőszülöttjét, ha fiú... – וְכָל בְּכוֹר אָדָם בְּבִנְיָן תִּפְדֶּה – [Az elsőszülött fiú] öt szőláim (92,16 g ezüst) megváltási értéke – קָצוּב בְּמָקוֹם אַחֵר – [a Szentírás] másik helyén van meghatározva.²⁵⁴

וְהִזָּה פִּי יִשְׁאַלְךָ בְּנֶךְ מִחֹר לְאֹמֹר מַה זֶה, וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם מִבַּיִת עֲבָדִים. (שמות יג, יד)

És lesz, hogy ha kérdez téged fiad a jövőben, mondván: mi ez? – feleld neki: Erős karral vezérelt ki minket az Örökkévaló Egyiptomból, a szolgaság házából. (2Mózes 13:14.)

...ha kérdez téged fiad a jövőben... – וַיֵּשׁ מִחֹר שְׁהוּא – וַיֵּשׁ מִחֹר שְׁהוּא לְאַחַר זְמַן – és van egy máchár, amely egy későbbi időt jelöl, – כְּגוֹן זֶה – például ez itt, [ebben a versben,] – וְכַגּוֹן מִחֹר יֹאמְרוּ בְּנֵיכֶם לְבָנֵינוּ – és, például: „holnap ezt mondják a ti fiaitok a mi fiainknak,”²⁵⁶ – הַבְּנֵי גֹד וְהַבְּנֵי רְאוּבֵן – Gád és Reuvén gyermekeivel kapcsolatban.

...mi ez?... – מַה זֶה – Az együgyű gyermek [kérdése], – וְשִׂיאֵינוּ – וְשִׂיאֵנוּ וְשׂוֹאֵל מַה – aki képtelen mély értelmű kérdést feltenni, – וְהַעֲמִיק שְׂאֵלְתוֹ – és csak azt kérdegeti: „Mi ez?” – וּבְמָקוֹם אַחֵר הוּא אוֹמֵר – Egy másik helyen pedig ezt mondja [a Tóra]: – מִהֶעֱדוֹת – „Mik azok a bizonyságok, – וְהַחֲקִים – Ez az okos fiú kérdése. – הַבְּרָה תוֹרָה כְּנֹגֵד אֲרַבְעָה בָּנִים – A Tóra tehát négy [különböző] fiúról beszél: – אֲזַי יוֹדֵעַ לְשׂוֹאֵל – arról, aki még kérdezni sem tud,²⁶⁰ – וְהַשׂוֹאֵל דֶּרֶךְ חֲכָמָה – és arról, aki bölcsen kérdez.²⁶¹

²⁵³ Azáltal, hogy nem váltotta meg a szamarat egy báránnyal.

²⁵⁴ 4Mózes 18:16.

²⁵⁵ Azaz: „holnap”.

²⁵⁶ Josuá 22:24.

²⁵⁷ 5Mózes 6:20.

²⁵⁸ 14. vers.

²⁵⁹ 12:25.

²⁶⁰ 8. vers.

²⁶¹ 5Mózes 6:20.

וַיְהִי כִּי הִקְשָׁה פְּרַעֲהַ לְשַׁלְּחַנוּ וַיַּהַרְגַּ יְהוָה כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר אֲדָם וְעַד בְּכוֹר בְּהֵמָה, עַל כֵּן אֲנִי זֹבַח לַיהוָה כָּל פֶּטֶר רִחֻם הַזְּכָרִים וְכָל בְּכוֹר בְּנֵי אֶפְרָיִם. (שמות יג, טו)

És történt, mivel makacskodott a fáraó minket elbocsátani, hogy az Örökkévaló megölte Egyiptom országában mind az elsőszülötteket, az ember elsőszülöttjétől a barom elsőszülöttjéig, ezért áldozom én az Örökkévalónak minden anyatest elsőszülöttjét, a hímeket; fiaim minden elsőszülöttjét pedig megváltom. (2Mózes 13:15.)

וְהָיָה לְאוֹת עַל יְדֹכָהּ וּלְטוֹטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ, כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצֵאתָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם. (שמות יג, טז)

És ez a törvény legyen jelül karodon és homlokdíszül szemeid között, mivelhogy erős karral vezérelt ki minket az Örökkévaló Egyiptomból. (2Mózes 13:16.)

– תִּפְלִין – [Az ulōtotátot] a *tfilin*-re [utal]. – ועל שם שהם ארבעה בתים – Mivel négy rekeszből állnak, – טט בכתפי שתים – A *tát* a kaszpi nyelvben *kettő*-t jelent, – פת באפריקי שתים – a *pát* az áfrikai nyelvben *kettő*-t jelent²⁶³. – ומנחם חבר – Menáchem²⁶⁴ *Máchberet*-jében [ezt a következő szentírási idézetekkel] veszi fel: – עם והטף אל דרום – „mondj szózatot (*vöhátéf*) dél felé,”²⁶⁵ – אל תטיפו – és: „Ne prédikáljatok (*ál tátifu*)”²⁶⁶. – לשון חבר – [Mind a *vöhátéf*, mind pedig a *tátifu*] a *beszéd* kifejezései, – כמו – mint ahogy – ולזכרון בין עיניך – az „és emlékeztetőül szemeid között”²⁶⁷, – האמורה בפרשה ראשונה – amely az első (vagyis előző) fejezetben hangzik el; – שהרואה אותם קשורים בין העינים – ugyanis aki látja [a *tfilin*-t] a szemek közé kötve, – יזכור הנס – emlékezni fog a csodára – וידבר בו – és beszélni fog róla.

²⁶² Két szónak –*tát* és *pát* – az összevonásából.

²⁶³ Ami összesen négy, imígyen reprezentálva a *tfilin* négy rekeszét.

²⁶⁴ Ibn Szruk.

²⁶⁵ *Jechezkél* 21:2.

²⁶⁶ *Michá* 2:6.

²⁶⁷ 9. vers.